Dokuz Eylül Üniversitesi ve
Türk Nefroloji Derneği Ortak Etkinliği

1. TÜRKÇE TIP DİLİ BİLİMSEL TOPLANTISI

KONUŞMA METİNLERİ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

İZMİR - 2019

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

"1. TÜRKÇE TIP DİLİ BİLİMSEL TOPLANTISI"
KONUŞMA METİNLERİ KİTABI

Düzenleme Kurulu
Prof. Dr. Taner ÇAMSARI

Yayın No : 09.0100.0000.000/DR.019.124.1013
ISBN No : 978-975-441-532-2

İsteme Adresi : DEÜ Tıp Fakültesi Nefroloji AD
İnciraltı mahallesi Mithatpaşa caddesi No: 56 Balçova - İzmir
Tel: 0 (232) 412 37 60
e-posta : taner.camsari@deu.edu.tr

Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
Basım Tarihi : 27.09.2019
Basım Adedi : 200
Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Tınaztepe Kampüsü 35390 Buca - İZMİR
Tel : 0(232) 301 93 00 - Fax : 0(232) 301 93 13

Tüm hakları mahfuzdur. Bu kitabın tamamı ya da bir kısmı yayıncının izni olmaksızın elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayınlanamaz, depolanamaz.

© Tüm Hakları Saklıdır.

ÖNSÖZ

Prof. Dr. Taner ÇAMSARI
Düzenleme Kurulu Başkanı

Daha Osmanlı'nın egemen olduğu dönemde başlayan, Cumhuriyetimizin kuruluşuyla hız ve yoğunluk kazanan tıp dilimizin Türkçeleştirilmesi çabaları, araya giren kimi görüntüler, ara ara yaşanan kesintilere karşın süregelmektedir.

Son yıllarda meslektaşlarımız ve öğrencilerimizle gerek yazılı gerek sözlü iletişimde, bugün karmaşık bir durum almış olan mesleksel dilimizin, olabildiğince duru, anlaşılabilir, ulusal kimliğimize yaraşır bir konuma getirilmesi yönündeki çalışmalarımız da sürmektedir.

Bu bağlamda **Türk Nefroloji Derneği Terim Kolu** olarak, dernek bünyesinde, yaklaşık on beş yıldır etkinlikler yapmakta, süreli yayın niteliğindeki "*Terim Kolu Bülteni*"ni çıkarmaktayız.

Bu yıl **Dokuz Eylül Üniversitesi-Türk Nefroloji Derneği** ortak etkinliği olarak tasarladığımız **1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı**nı, **14 Mayıs 2019** tarihinde, Rektörlük, **DESEM Bordo Salon**unda gerçekleştirdik.

"**Türkçe Tıp Dili**" başlıklı büyük bir koşunun ilk ayağı olsun diye tasarladığımız bu çalışmayı düşten gerçeğe taşırken birikimini, dikkat ve özenini, enerji ve emeğini hem de hiçbir karşılık beklemeden heyecanımıza katan tüm dostlarımıza; DEÜ Rektörü Prof. Dr. **Nükhet Hotar**'a, Türk Nefroloji Derneği Başkanı Prof. Dr. **Kenan Ateş**'e, **Bilimsel Danışma Kurulu** ve **Düzenleme Kurulu**nun değerli üyelerine, görüş ve düşüncelerini paylaşmak için sevinç ve heyecanla koşup gelen konuşmacılara, katkısını esirgemeyen **Dil Derneği** İzmir Temsilcisi **Gürsel Gezen**'e ve **Dil Derneği** üyelerine, şiirlerle süslediği farklı ve esprili sunumuyla günümüze renk katan, düzenleme kurulumuzun etkin üyesi yazar **Y. Bekir Yurdakul**'a, onur belgelerimizi titizlikle hazırlayan **Macit Gönlügür**'e, boyun kartlarımızı özel olarak tasarlayan **Murteza Albayrak**'a, kayıt masamızı gülümsemeleriyle çoğaltan **Elçin Gören Taşçı** ve **Dilara Kesen**'e binlerce teşekkürümüz var.

Toplantıya, Türkçemiz üzerine uzun yıllar önemli çalışmalar yapmış, çeşitli alanlardan en üst düzeyde biliminsanları yurdun çeşitli illerinden / yurtdışından gelerek katkı sundular.

Bu dostlarımız arasında Türkçeye binlerce yeni sözcük ve terim kazandıran, halen kullandığımız Türkçe bilişim terimlerinin ("bilgisayar" sözcüğü başta olmak üzere "donanım", "yazılım", "sekme", "çevrimiçi", "çevrimdışı", "bilişim", "bilgiişlem" vb.) yüzlercesini türeten Prof. Dr. **Aydın Köksal** da vardı. Sağlık sorunları nedeniyle İzmir'de ağırlayamadığımız Prof. Dr. **Köksal**, toplantıya, yirmi dakika süreli bir video-konferansla katıldı; yansıya düşen gülümsemesi, ivecenliği eşliğinde çok değerli bilgiler verdi.

Atatürk'ün **Türk Dil Kurumu**nun 1981'de yayımladığı "*Bilişim Terimleri Sözlüğü*"-nü, Prof. Dr. **Aydın Köksal**'ın kaleme aldığını bu nedenceyle anımsatmak isterim.

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri fakültesinin değerli hocaları Prof. Dr. **Cahit Kavcar**, Prof. Dr. **Ahmet Kocaman**, Prof. Dr. **Sedat Sever**, Prof. Dr. **Haluk Erdem** de konuklarımız arasındaydı. Her biri, "bilim dilimizin Türkçe olması", "yabancı dille eğitim" vb. konularda kendilerine ayrılan kısıtlı sürelerde o büyük birikimlerine yaslanan önemli konuşmalar yaptılar.

Kocaeli Üniversitesinden Prof. Dr. **Mustafa Yıldız**'ın, "*Bilim Dilinde Yabancı Terim Kullanmanın Kimlik ve Beyinsel Süreçlerle İlgisi*"ni irdeleyen çok ilginç, öğretici konuşması da ilgiyle izlendi.

Yine **Kocaeli Üniversitesi**nden Prof. Dr. **Emin Sami Arısoy**, "dilin emperyalist ülkeler tarafından politik olarak nasıl kullanıldığı"nı anlattı.

Malatya **İnönü Üniversitesi**nden Prof. Dr. **Cengiz Yakıncı** ve Prof. Dr. **Süheyla Ünal** "*Türkçe Tıp Dili*" konusundaki sözlük çalışmalarına değindiler. Aynı oturumda, bir başka Türkçe tutkunu Dr. **Nidai Sulhi Atmaca** konuyla ilgili (sayısı pek çok) kitaplarından örneklerle bezediği seslenişinde değerli bilgiler verdi.

"*Türkçemiz Ses Bayrağımız*" oturumunda Prof. Dr. **Ali Tahsin Güneş**, Prof. Dr. **Şerefettin Canda**, Prof. Dr**. Süreyya Ülker**, Türkçe konusunda neredeyse bir ömür süren çabalarının birer özetini dile getirdiler.

Suudi Arabistan'da görev yapmakta olan Prof. Dr. **Sabri Kemahlı**'nın "*Tıp Dilimizin Tarihi*"ne ilişkin sunumunun yanı sıra bu yirmi dakikalık sesleniş için Arabistan'dan aramıza katılması da çok değerliydi.

Bu ilk buluşmamızda, dört biliminsanına (Prof. Dr. **Ahmet Kocaman**, Prof. Dr. **Aydın Köksal**, Prof. Dr. **Cahit Kavcar**, Prof. Dr. **Süreyya Ülker**), konuyla ilgili uzun erimli çaba ve emekleri dolayısıyla "**Onur Ödülleri**" verildiğini de notlarım arasına kaydetmeliyim.

Onur ödüllerimizin ikisini, Üniversitemiz Rektörü Prof. Dr. **Nükhet Hotar** verdi. Prof. Dr **Hotar**, konuyla ilgili de destekleyici bir konuşma yaptı. Öteki ödülleri sunma onurunu, etkinliğin paydaşı **Türk Nefroloji Derneği**nin Başkanı Prof. Dr. **Kenan Ateş**'le Düzenleme Kurulu Başkanı olarak bendeniz (Prof. Dr. **Taner Çamsarı**) paylaştık.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın her yıl yinelenmesi, bir sonraki toplantının gelecek yıl (2020'de) **Kocaeli Üniversitesi**nde yapılması kararıyla **1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı**nı tamamladık.

Bu çalışma, "*Türkçe Bilim Dili*" konusundaki ne ilk ne de son toplantıdır. Bu konudaki çabaların yüzyılı aşkın bir dönemi kapsadığı, **Atatürk**'ün **Dil Devrimi**'yle de büyük ivme kazandığı herkesin bildiği bir konudur. **Atatürk** Devrimlerinin en önemlisi diyebileceğim **Dil Devrimi**, özellikle son otuz yılda (12 Eylül Faşist Cuntasından sonra) ne yazık ki büyük bir yara almıştır. **Atatürk**'ün özerk olarak yapılandırdığı **Türk Dil Kurumu** 1983'te kapatılmış, yerine, "memur"ların yönettiği "Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu" adı altında bir yapı oluşturulmuştur.

1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısının önemi, kanımca, salt "*Türkçe Bilim Dili*"-ni konu alması, gelecekte yapılacak çalışmalara bu özel açıdan yön vermeyi sağlayacak olmasıdır. Amacımız, gerek yazı gerekse konuşma dilinde; hastanelerde/ sağaltım süreçlerinde, genç hekimlerin, hastaların da anlayabileceği, olabildiğince duru bir Türkçeyle konuşmalarını sağlamak, ağır bir kimlik bunalımı sergileyen genç hekimlerde dil bilinci oluşumuna katkı sağlamaktır.

Başka bir amacımız da gereksiz, anlamsız, sakıncalı kısaltma kullanımlarının önlenmesi; başta İngilizce, öteki dillerin kavram ve terimlerinin -tıp alanında da- Türkçeye yük olmasının sona erdirilmesi; dilimizin, ulusal kimliğimizin en önemli unsuru olduğu bilincinin yaygınlaştırılmasıdır.

Unutmayalım ki Türkçeyi iyi bilmeyen, söz varlığı/ dağarcığı yoksul bir hekim İngilizceyi/ öteki dilleri de iyi anlayıp konuşamaz.

Ünlü dilbilimci, ömrünü Türkçeye adamış **Ömer Asım Aksoy**'un şu sözünü anımsatmakta yarar görüyorum:

"*Aydınlar, biliminsanları, her şeyden önce dilini doğru, özenli kullanmakla yükümlüdür.*"

Sürdürmeyi istediğimiz/ tasarladığımız **Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantıları**nın, gelecekte, üretime yönelik olarak sözlük oluşturma, var olan sözlüklerin birleştirilmesi, geniş bir uzlaşı zemininde geliştirilecek **Büyük Türkçe Tıp Terimleri Sözlüğü**nün ortaya konulmasında bir taban oluşturacağını umuyorum.

Bu kitapta, **1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı**'na katılan değerli konuşmacıların, sunumlarına yaslanan yazılarının yanı sıra toplantıya ilişkin kimi izlenimler yer almaktadır. İsim sırasıyla konuşmacılarımızın değerli bilgilerini kitabımızda sizlerle paylaştım. Katılımcılarımıza çok teşekkür ederim.

Bu etkinliğin basılı materyallerinin düzenlenmesi, hazırlanması ve bu kitabın tasarımındaki değerli katkıları nedeniyle, Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası Müdürü sevgili **Uğur Kılınç**'a içten teşekkürlerimi sunarım.

Önümüzdeki yıl 2. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı için Kocaeli Üniversitesi'nde buluşmak dileğiyle...

1. TÜRKÇE TIP DİLİ
BİLİMSEL TOPLANTISI

Dokuz Eylül Üniversitesi ve Türk Nefroloji Derneği'nin ortak etkinliği olan, "**1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısına**" katılımınızı arz/rica ederiz.

Prof. Dr. Kenan ATEŞ
TND Yönetim Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Taner ÇAMSARI
Düzenleme Kurulu Başkanı

Dokuz Eylül Üniversitesi ve
Türk Nefroloji Derneği Ortak Etkinliği

14 MAYIS 2019, Salı Saat: 09:00-18:00
DESEM Bordo Salon, Dokuz Eylül Üniversitesi, Alsancak

(Etkinlik programı arka yüzde yer almaktadır.)

DÜZENLEME KURULU
Prof. Dr. Taner Çamsarı
Yusuf Çotuksöken
Prof. Dr. Cahit Kavcar
Prof. Sedat Sever
Prof. Dr. Mustafa Yıldız
Dr. Serkan Yıldız
Y. Bekir Yurdakul

BİLİMSEL DANIŞMA KURULU
Prof. Dr. Emin Sami Arısoy
Dr. Nidai Sulhi Atmaca
Prof. Dr. Şerefettin Canda
Prof. Dr. Can Cimilli
Prof. Dr. Betül Çotuksöken
Prof. Dr. Tevfik Ecder
Prof. Dr. Haluk Erdem
Prof. Dr. Şehsuvar Ertürk
Prof. Dr. Ali Tahsin Güneş
Prof. Dr. Sabri Kemahlı
Prof. Dr. Ahmet Kocaman
Prof. Dr. Aydın Köksal
Prof. Dr. Orhan Öztürk
Prof. Dr. Sülen Sarıoğlu
Prof. Dr. Ahmet Aykut Sifil
Prof. Dr. Ferah Gönülşen Sönmez
Prof. Dr. Süreyya Ülker

Genel Sunum: Y. Bekir Yurdakul

Katkı Sunan Kuruluşlar
Dokuz Eylül Üniversitesi
Türk Nefroloji Derneği
Dil Derneği İzmir Temsilciliği

1. TÜRKÇE TIP DİLİ
BİLİMSEL TOPLANTISI

İletişim:
Taner Çamsarı, 05323751414

ETKİNLİK PROGRAMI

14 Mayıs 2019, Salı

09:00 Açılış, Saygı Duruşu
09:05 Görsel Sunum
09:20 Açılış Konuşmaları
Prof. Dr. Taner Çamsarı Düzenleme Kurulu Başkanı
Prof. Dr. Kenan Ateş Türk Nefroloji Derneği Başkanı

09:30-11:00 1. Oturum: "Bilim Dili Türkçe; Evrensel Bilim Dili Tartışmaları"
Başkanlar: Prof. Dr. Cahit Kavcar
Prof. Dr. Kubilay Aysevener
09:30-09:50 "Dilbilimci Bakışı" Prof. Dr. Ahmet Kocaman
09:50-10:10 "Bilim Dili Sorunsalı" Prof. Dr. Aydın Köksal
10:10-10:30 "Çocukta Kavram Tasarımı Süreci" Prof. Dr. Sedat Sever
10:30-11:00 Soru ve Tartışma

11:00-11:15 Ara

11:15-12:45 2. Oturum: "Türkiye'de Çağdaş Tıbbın Doğuşu ve Dili"
Başkanlar: Prof. Dr. Tevfik Ecder
Prof. Dr. Sülen Sarıoğlu
11:15-11:35 "Neden Türkçe Tıp Dili?" Dr. Nidai Sulhi Atmaca
11:35-11:55 "Türkçe Tıp Dili ve Tıp Sözlüğü" Prof. Dr. Süheyla Ünal
11:55-12:15 "Türkçe Tıp Dili ve Tıp Sözlüğü" Prof. Dr. Cengiz Yakıncı
12:15-12:45 Soru ve Tartışma

12:45-13:30 Öğle Yemeği

13:30-15:00 3. Oturum: Türkçenin Gücü Tıp Alanına Yetmez mi?
Başkanlar: Prof. Dr. Şehsuvar Ertürk,
Prof. Dr. Ahmet Aykut Sifil
13:30-13:50 "Dil ve Kültür" Prof. Dr. Betül Çotuksöken
13:50-14:10 "Atatürk'ün Dil Anlayışı" Yusuf Çotuksöken
14:10-14:30 "Tıp Eğitimimiz ve Hekimlik Dilimiz Nasıl Türkçeleşti ?"
Prof. Dr. Sabri Kemahlı
14:30-14:50 "Neden Dil Sorunumuz Var?" Ruhsal ve Nedensel Bir İrdeleme
Prof. Dr. Mustafa Yıldız
14:50-15:00 Soru ve Tartışma

15:00-15:15 Ara

15:15-15:30 Onur Ödüllerinin Sunumu
Prof. Dr. Cahit Kavcar, Prof. Dr. Ahmet Kocaman
Prof. Dr. Aydın Köksal, Prof. Dr. Süreyya Ülker
15.30-17.30 4. Oturum: "Türkçemiz, Ses Bayrağımız!"
Başkanlar: Prof. Dr. Taner Çamsarı
Prof. Dr. Ferah Gönülşen Sönmez

Seslenişler
15:30-15:45 Prof. Dr. Emin Sami Arısoy
15:45-16:00 Prof. Dr. Şerefettin Canda
16:00-16:15 Prof. Dr. Haluk Erdem
16:15-16:30 Prof. Dr. Ali Tahsin Güneş
16:30-16:45 Prof. Dr. Süreyya Ülker
16:45-17:30 Serbest Kürsü Dileyen katılımcılar için (5 dak.)
17:30 Teşekkür ve Kapanış Prof. Dr. Taner Çamsarı

DICTIONARIUM

CANON

Tasarım: Doç. Hanife Neris YÜKSEL ve Prof. Dr. Sezer Cihaner KESER

İÇİNDEKİLER

Dilbilimci Gözüyle: **Tıp Dilinde Türkçeyi Düşünürken** 13
Ahmet KOCAMAN

Türkçe Tıp Dili ve Ödünçlemeler 17
Prof. Dr. Ali Tahsin GÜNEŞ

Bilim Dili Türkçe, Bilişim Sözleri Deneyimimiz ile Tıp ve Öteki Bilimlere Bir Bakış 23
Prof. Dr. Aydın KÖKSAL

Yorgun Yolculuklar Arasında Türkçe Bir Türkü 33
Y. Bekir YURDAKUL

1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı 41
Prof. Dr. Cahit KAVCAR

Türkçe Tıp Dili Ve Sözlük Çalışmalarımız 45
Prof. Dr. Cengiz YAKINCI

"… Türk Milleti, Dilini de Yabancı Diller Boyunduruğundan Kurtarmalıdır." 49
Emin Sami ARISOY

Ulusun Kalbi ve Belleği: **Dil** 53
Prof. Dr. H. Haluk ERDEM

Neden Dil Sorunumuz Var? Köşe Yazarı Hangi Başlığı Atar? Ne Anlatır? 57
Mustafa YILDIZ

Dr. Nidai Sulhi ATMACA 61

Tıp Eğitimi ve Hekimlik Dilimiz Nasıl Türkçeleşti? 65
Prof. Dr. Sabri KEMAHLI

Çocukta Kavram Tasarımı ve Okuma Kültürü Süreci 69
Prof. Dr. Sedat SEVER

Tıp Dili Türkçeleştirme Çalışmaları 79
Prof. Dr. Süheyla ÜNAL

Ana Dil - Arı Dil ve Sagunlar 83
Öğretim Üyesi Sagun Sülen SARIOĞLU

Prof. Dr. Süreyya ÜLKER 87

DİLBİLİMCİ GÖZÜYLE:
TIP DİLİNDE TÜRKÇEYİ DÜŞÜNÜRKEN

Ahmet KOCAMAN

Dil çok boyutlu bir olgudur; toplumun ve toplumun harcı kültürün temelidir; örtük, çarpık iletişim toplumsal bütünleşmeye zarar verir; düşüncede karanlık dil nedeniyle ortaya çıkar; aydınlanma dille sağlanır. Toplumsal dayanışma dilin aydınlığıyla temellendirilir; bu nedenle, burada da yinelemek durumundayım, Konfüçyüs'e toplumsal esenliğin zor günlerinde nereden başlamalı? Diye sorarlar. Önce dil, der Konfüçyüs; çünkü dil ulusun, toplumun yapı taşıdır. 'İnsanoğlunun dili yalnızca onun konuşabilmesi, düşündüğünü başkalarına iletebilmesi değildir. Dil dediğimiz düzen insanın gözüdür; düşüncesi, ruhudur.' (Aksan 1987, s. 13)

Bilindiği gibi Avrupa'da Yeniden doğuş (Rönesans) din dilinin, bilim ve gündelik iletişim dilinin Latince, Yunanca yerine her ulusun kendi dilini kullanmasıyla ortaya çıkmıştır. Ülkemizde de Atatürk ve arkadaşlarının ilk yaptığı işlerden birisi Türkçeyi özgürlüğüne kavuşturmak; TDK 1932'de bunun için kurulmuştur.

Türkçemiz aydınlık, dizgeli, yapısıyla bütün gerçek dilbilimcilerin hayranlığını kazanmış bir dildir. Ne yazık ki son yıllarda yabancı dil hayranlarınca (İngilizce, Fransızca, Arapça, Osmanlıca) bu özgün, varsıl dile gerekli özen gösterilmemektedir. Elbette bunun birçok nedeni var; saygıdeğer bilim insanı Prof. Dr. O. Öztürk bunu şöyle açıklamaktadır: (Öztürk 2002, s. 45-53):

1) İnsanda çocuklukta doğal olarak var olan bilme, öğrenme tutkusunun toplumda yaygın olarak baskılanması…
2) Özgür, özerk düşünme açısından özgüveni eksik olan bilim insanlarında eski çağlardan kalma büyüsel düşünceye yaslanma eğiliminin artması, sözcüklere büyüsel güç yükleme gereksiniminin oluşması.

Şimdi benzerleri birçok yerde bulunabilecek şu üç örneği okuyalım:

3) **Kranyal MR:** Sol bazal ganglia düzeyinden başlayarak verteks düzeyine dek ventrikül komşuluğunda uzanan, T1'de hafif, hemorajik transformasyon gösteren, kontrast madde sonrası çevresel ve inkomplet tarzda boyanan, çevresi ödemli lezyon; korpus kallosum korpus splenium kesiminde yama tarzında; T2'de hiperintens lezyonlar, sağ frontalde subkortikal beyaz cevher içerisinde foksl milimetrik T2 hiperintens lezyonlar, ılımlı serebral, sereballer atrofi ve sağ frontalde menengiom gözlendi….'

a) **Etyoloji:** Hipertansif hastaların 95'inde önlenebilir başlıca bir neden gösterilememektedir. Bu durum primer ya da esansiyel hipertansiyon olarak adlandırılır. Hiper tansiyon hastalarının yaklaşık %5'inde tanımlanabilir bir neden gösterilebilmekte olup Sekonder Hiper tansiyon olarak adlandırılır.

b) **Ateroskleroz ve enflamasyonun rolü:** Erişkinlerde en önemli mortalite ve morbidite nedeni olan aterosklerotik damar hastalığı gelişiminde enflamasyon önemli bir rol oynar. Çeşitli risk faktörleri subklinik bir enflamasyonu tetikleyerek hastalığın başlamasına ve ilerlemesine neden olur. Endotelden salınan çok sayıda adhezyon molekülü sitokin ve büyüme faktörü subentotelyal lipit depolanması ve yangının artmasına katkıda bulunur. Enflamatuvar yanıtın devam etmesi halinde akut koroner sendromlarla sonuçlanan plak rüptürü meydana gelir.

(Elbette bu örneklerden bir genelleme yapılamaz, ancak bu tür örneklerin bilim yazılarında görülmesi üzerinde düşünülmesi gereken bir olgudur. Türkçe duyarlığını önemsedikleri için bu toplantıyı düzenleyenlere dilbilimciler olarak teşekkür borcumuz vardır.)

Temel konumuz Türkçe tıp dili olsa da bu örneklerden yola çıkarak bilim dilindeki sorumluluklarımızı yeniden anımsamalıyız (Kocaman 2009, 45-46):

1) Öncelikle bilimin yabancı dille daha kestirme ve etkili yoldan yapılabileceği saplantısının terk edilmesi gerekmektedir. Bilimde yetkin bir yabancı dil yeterliğinin sorgulanması söz konusu olamaz, ancak bu yeteneğin salt yabancı dilde eğitim yoluyla kazanılacağını düşünmek, en azından birçok bakımlardan örnek aldığımız gelişmiş ülkelerdeki uygulamaları görmezlikten gelmek anlamına gelir.

2) Bilim terimlerinde ortak payda sağlanması elbette çok önemlidir, ancak bilim dili yalnızca terimlere indirgenemeyeceğinden üniversite öğretiminde gerek Türkçe, gerekse yabancı dil derslerinde **bilim söyleminin öğretimi de önemsenmelidir**; özellikle araştırma tekniği/bilimsel araştırma yöntemleri türünden derslerde, her bilim dalının özelikleri korunarak genel bilgiler yerine bilim söyleminin gözlem, varsayım, veri toplama/değerlendirme, özet, sonuç yazma gibi bileşenleri üzerinde çalışma yapmak yerinde olacaktır. **Açıkçası yabancı dil öğretimi de, Türkçe öğretimi de biçimci, yapısal bir yaklaşım yerine işe yarar, işlevsel bir doğrultuda ele alınmalı,** okumayı, düşünmeyi, çözümleme ve uygulamayı temel almalıdır.

3) Bilim dilinde Türkçeleşme çalışmalarına (terimler de içinde olmak üzere) yararı olabilecek en önemli etkinliklerden birisi de kimi **temel bilim yapıtlarının çeviri yoluyla Türkçeye kazandırılmasıdır**. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki klasik yapıtların Türkçeye kazandırılması anımsandığında, bu tür bir etkinliğin bilim dünyamıza kazandırabilecekleri azımsanamaz.

4) Bilim söyleminin kurumsallaşması açısından, düzeye uygun bilim terimlerinin ortaöğretimden başlayarak yaygınlaşması için gerekli önlemler alınabilir. Bunun başarılabilmesi ise, **Türkçe öğretmenleri dışındaki eğiticilerin de Türkçe du-**

yarlıklarının arttırılması önemlidir.

5) **Asıl sorumluluk elbette üniversitelerimizdeki bilim insanlarına düşmektedir**. Bu konuda doktorların duyarlıkları öteki fen bilimlerine de örnek olabilir. (Sayın Prof. M. Yıldız'ın *Bilim Dili Bağlamında Dil ve Kimlik* başlıklı yapıtı bu konuda güzel bir örnektir.) doktorların iş yüklerinin ve sorumluluklarının çok olduğu biliniyor ancak her şeyden çok ülkemize, Türkçemize borçlu olduğumuzu da unutmamalıyız. (Bu çerçevede TÜBA bilim terimleri çalışmalarında tıp dili konusundaki çalışmaların gecikmiş olması üzücüdür).

'Türkçe bilim dilinin gelişememesindeki nedenlerden söz edilirken genellikle Türkçenin yetersizliğinden, İngilizcenin evrensel bir bilim dili niteliği kazanmasından söz edilir. 1983 öncesi yüz binin üzerinde bilim terimi üretildiği nedense unutulur; ayrıca Türkçede 100'ün üzerinde yapım eki vardır ve duyarlı bilim insanları bunlarla yeni sözcük ve terim üreterek Türkçenin gücünü göstermektedirler. ' (Kocaman 2011, 331)

Açıkçası, Türkçe konusundaki çalışmaların kurumsallaşması ve sürekliliğinin sağlanması için, ilköğretimden başlayarak bütün eğitim düzenimizin bilime ve düşünce üretimine öncelik verecek biçimde yapılandırılması, bilimin ve bilim kurumlarının politikadan arındırılması, bilim kurumlarında akademik niteliğin tek belirleyici ölçüt haline gelmesi ve **en başta bilim insanlarımızın Türkçemizin gücüne inanmaları gerekmektedir.**

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

Aksan, D. Türkçenin Gücü. T. İş Bankası Y. ankara, 1987.

Kocaman, A. *Dil ve Eğitimi düşünmek*. Toroslu kitaplığı, İstanbul, 2009.

Kocaman, A. 'Bilim söylemi: terimler ve ötesi' . Çağdaş Türk Dili dergisi, s. 282, s. 329-332. Ankara.

Öztürk, Orhan M. 'Bilim dilinde Türkçenin kullanımına yönelik sorunlar ve çözümleri' Türkçenin Kullanımında Karşılaşılan Sorunlar ve Çözümleri içinde, s. 45-53. Dil Derneği Yayınları, Ankara, 2002.

TÜRKÇE TIP DİLİ ve ÖDÜNÇLEMELER

Prof. Dr. Ali Tahsin GÜNEŞ

"Türkçe Tıp Dili" konusu, ilk kez Sultan II. MAHMUD'un 1839 yılında Galatasarayı'ndaki Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne'nin açılışında verdiği ünlü söylevde resmi olarak ortaya konmuştur. Fransızca olarak başlatılmak zorunda kalınan tıp öğretimi konusunda konuşan Sultan II. MAHMUD, ***"Çocuklar. . . . . sizlere Fransızca okutmaktaki erek, öğretimi Fransızca diliyle yaptırmak değil. . . . "*** demiş ve *". . . fenn-i tıbbı kâmilen lisânımıza alıp kütüb-i lâzimesini* ***Türkçe*** *tedvîne say ü ikdâm etmeliyiz :* ***. . . . . tıp bilimini tümüyle dilimize alıp gereken Türkçe kitapları oluşturmaya emek ve çaba göstermeliyiz"*** diyerek ilk kez hem devlet, hem de tıp dili olarak **"Türkçe"** sözcüğünü kullanmıştır. Yurdumuzdaki ilk **"Türkçe savaşımı"** Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhane'de tıp dili konusunda verilmiş, kazanılmış ve 1867 yılından sonra tıp öğretimi Fransızca yerine Türkçe yapılmaya başlanmıştır. Bunun ardından Sultan ABDÜLAZİZ, 1871 yılında yayınladığı ferman ile tıp öğreniminin Fransızca yerine devletimizin diliyle olması, "*Her millette olduğu ve fevâid-i adîdesi âşik*âr bulunduğu vechile, ***devletimizin lisânıyla*** *tedrîs olunması: Her ulusta olduğu ve yararları belirgin bulunduğu üzere,* ***devletimizin diliyle*** öğretim yapılması» gerektiğini bildirmiştir. 30 yıl sürmüş olan bu Fransızca dilli tıp okulu dönemimiz **"Türk tıbbının kara yılları"** olarak nitelenmektedir (Ekrem Kadri UNAT, 1990). 1876'da Kânûn-i Esâsî'nin 18. Madde'sine göre **devletimizin resmi dili "Türkçe"** olarak belirlenmiştir: ". . . . . ***devletin lisân-ı resmîsi olan Türkçe***. . . . . ". Göstermelik adı "Cemiyet-i Tıbbiye-i Şâhane" olan ve 1856'da kurulup 39 kurucusu arasında tek Türk bulunmayan *"Société Impériale de Médecine de Constantinople"* adlı dernek ise, tüm etkinliklerini Fransızca üzerinden yaparken "Türkçe bilim dili olamaz" görüşünün savunuculuğunu yapmış ve bu yönde savaşım vermiştir. Sağlık işleri atamalarını yapan, diplomaları onaylayan Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye'nin resmi dili bile 1892'ye dek Fransızca olmuş ve ancak bu yıldan sonra Türkçe'ye geçilebilmiştir. Sonuç olarak, XIX. yüzyılın sonunda, karşı çıkan kesimlere karşın, Türkçe, hem resmi dil olmuş, hem de tıp öğretiminde Fransızca'nın yerine geçerek tıp dili olmuştur; **"Türkçe savaşımı kazanılmıştır"**.

Ancak, ***". . . fenn-i tıbbı kâmilen lisânımıza alıp kütüb-i Türkçe tedvîne say ü ikdâm etmeliyiz. "*** denerek 1839'da başlatılan batı tıbbındaki yolculuğumuzun, ödünçlemeler ve Türkçe karşılıklar açısından başarılı geçmediği ve yaklaşık 180 yıldır tıp bilimini tümüyle dilimize aktaramadığımız ortadadır. 1994 yılında İzmir'de yapılan TÜRKOD (Türkdili Konuşan Deribilimciler) Kurultayı'nın açılış oturumunda Prof. Lütfü TAT, ***"1930-1945 arasındaki yoğun uğraşılardan sonra bilim dilimizin aldığı yüz ağartıcı durum ortadayken son yıllarda bizlerin vurdumduymazlığı ve bu alanda da olan tembelliği yüzünden genel olarak Türk dili'nin ve özel olarak da tıp dilinin içine düşmekte olduğu hale, gidişatın oluşturduğu hazin tabloya üzülmemek elde değil"***, diyerek hüzünlü bir saptama yapmıştır. Günümüze dek terimlere yeterli nicelikte karşılık bulunamadığı gibi, tıptaki uygulama dili bile Türkçeleştirme'den henuz nasibini alamamış durumdadır * [Günümüzde bile tıp öğrencilerine hiç utanıp sıkılmadan Fransızca reçete yazılımı öğretilmeye çalışılmaktadır *(Örn. Donne II Boîtes: D. II. B; Usage Externe vb.)*].

Şimdiye dek, **"Türkçe tıp dili'nin nasıl olması gerektiği"**ne dönük olarak pek çok bilim adamı değerli görüşler ileri sürmüştür. Bunlardan biri, bundan 80 yıl önce 1939'daki I. Maarif Şûrâsı›nda Saim Ali DİLEMRE'nin yaptığı konuşmada dile getirdiği görüşlerdir. DİLEMRE, uygar bir ulusal dilde bilim ve teknik terimlerinin karşılanabilmesi için yaklaşık 120. 000 sözcüğe gereksinim olduğunu belirtmiş ve bunun için de, ***". . . . . îcâbında Latince'ye de, müfrit milliyetperverliğe de, koyu Türkçülük'e de yer vardır"*** diyerek her türlü dil eğilimindeki kişiyi doyumsatacak bir alan bulunduğuna dikkat çekmiştir. Konuşmanın ana vurgusu **"Latince ve Türkçe"** üzerine yapılmış, diğer aracı dillerden söz bile edilmemiş ve etkin bir Türkçe tıp dilinin oluşması için çalışmaların Latince ve Türkçe ağırlıklı olması gereği vurgulanmıştır. Latince'den yapılacak ödünçlemelerin belli standartlar içinde olmasının yanında, Türkçe'nin Öztürkçe terim ve anlatım dili karşılıklarıyla varsıllaşması ve işlev kazanması gerektiği açıktır.

Türk tıp dili günümüzde büyük bir karmaşa içindedir. Bu durumun nedenlerini anlamak ve çözümlerini bulmak için sorunları tek tek irdelemek gerekir. Türk tıp dilinin iki büyük temel sorunu vardır: Birincisi, uluslararası tıp terimlerinin dilimize ödünçlenmesinde uygun bir sistematiğin oluşturulamaması sonucu dilimizde hüküm süren, anlatım dilini de içeren **"yazım biçimsizliği"**dir; ikinicisi ise, uluslararası tıp terimlerinin **"Öztürkçe karşılıklarının olmaması"**dır.

Ödünçlemeler sorununa değinecek olursak: XIX. yüzyılda batıya yönelmiş olan tıp dilimizin ödünçlemeleri, başlangıcından beri **"Latince'yi aracı bir dille Türkçe'ye ödünçleme"** sistemine dayanmaktadır. Aracı dil ağırlıkla Fransızca olmuş ve ödünçlemelerin temel ilkesini, **"Lâtince sözcüğün, doğrudan Fransızca okunuşu ile ya da Fransızcalaştırılmış biçiminin Fransızca okunuşu ile Türkçeleştirilmesi"** oluşturmuştur. Latince *"Dermatologia"* **sözcüğünün Fransızca üzerinden Türkçe'ye ödünçlenmesini "aracı dilli ödünçleme" için örnek verirsek: Lat.** *Dermatologia* > Fra. *Dermatologie* > Fransızca okunuşu *[dermatoloji]* > Tür. *Dermatoloji*. Yani Latince sözcüğün **"Fransızcalaştırılmış biçiminin Fransızca okunuşunun Türkçe yazılışı" Türkçe'de terim** olarak kullanılmıştır.

TÜRKÇE TIP DİLİ ve ÖDÜNÇLEMELER

Dünya tıbbının ortak terimce dili Latince'dir. Osmanlı yönetimi, XIX. yüzyılın başında, yüzyıllardır sürdürülen Türkçe iskeletli Arapça-Farsça karması olan Osmanlıca tıp terimcesini bırakıp Latince temelli batı terimcesine geçiş yapmak istemiştir. O günlerin baskın kültür dili olan Fransızca (başlangıçta İtalyanca) aracılığıyla batı tıp bilimine giden yol zorlanmış, tıp bilgilerine ve Latince tabanlı tıp terimcesine erişilmeye çalışılmıştır. Bu aşamada, terimlerin, uluslararası ortak değer olan ve uluslarüstü konumda bulunan Latince'den, hem özgün yazımlarıyla, hem de doğrudan ödünçlenerek alınması doğru olurdu. Ancak, Latin harfli ulusal abecesi olmadığından Latinceyi kendisi okuyamayan toplumlar (Örn. Arap harfleri kullanan Osmanlılar ve Kiril harfleri kullanan eski Sovyetler Birliği'nin Türk öğeleri) bu bilgi ve terim aktarımlarını aracı bir ulusal dil üzerinden ve bu dilin abecesel özelliklerini kullanarak yapmak zorunda kalmışlardır. Osmanlı döneminde Fransızcalaştırılmış Latince sözcüklerin Fransızca okunuş biçimleri "Osmanlı abecesiyle yazılarak" ödünçlenmiştir. Cumhuriyet döneminde Latin kökenli abeceye geçişi sağlayan "harf inkılabımız", tıp terimcesi ve ödünçlemeler açısından bizlere aracı dilden kurtulmaya yönelik bir "bağımsızlık olanağı" vermiştir. Ancak, yeni abecemiz ile Latince terimleri kendi seslerimize göre ödünçlemek olanaklıyken bu yola gidilmemiş, bunun yerine Fransızca aracılıklı ödünçleme sözcükleri bu kez "yeni Türk abecesiyle yazılarak" Türkçe'mize yerleştirilmiştir. Sonuç olarak, **"Latince terimler, Osmanlı'da ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Fransızca üzerinden ödünçlenmiştir".** Başka bir dilin, bir "kültür dili"nin aracılığına muhtaç olmuş olmak "kültür sömürgemsi" bir duruma düşmek demektir. "Kültürel kapitülasyonlar" aracılığıyla ilgili dilin ve ülkesinin aşırı etkisi altında kalınmış, tıp terimcesi yanında tıp anlatım dili ve ayrıca batıya açılan diğer bilimlerin dilleri, sanat dilleri, hatta günlük yaşam dili bu etkilenmeden nasibini almıştır.

Günümüzde bile ısrarla ve kırık dökük biçimde, Fransızca üzerinden ve onun belli dilbilgisi kurallarına uyan Fransızca okunuşun Türkçe yazılımı aracılığıyla (Örn. abecemizin yabancı öğesi olan ödünçleme yazacı "j" bol bol kullanılarak) ödünçlemelerin sürdürülmesine gayret edilmektedir. Ülkemizin dil kurumu konumunda olan kuruluşları, tıptaki ödünçleme sistemi açısından devrimci bir yaklaşıma, özgür ve özgün bir ödünçleme kaygısına sahip olamadıklarından, hala bu kırmacılığın sürmesine, isteyerek ya da istemeyerek hizmet etmeyi sürdürmektedir.

Türk tıp dilinin ödünçlemeyle ilgili sorunları irdelendiğinde, bunların aslında Latince'yi Türkçe'ye doğrudan ödünçleyememenin getirdiği sorunlar olduğunu görüyoruz. Günümüzdeki Türk tıp dilinin içinde bulunduğu durum, hekimlerin, tıp diliyle uğraşanların ve ilgili dilbilimcilerin, 170 yıldır Latince'nin tıptaki önemini, Latince'nin tıp dilinin ortak değeri ve temeli olduğunu, yani **"Latince gerçeği"**ni kavrayamamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bizler, batı tıbbına girişin ilk adımı olması gereken "Latince" aşamasını, günümüzde bile benimseyebilecek anlayışta bulunmamaktayız. Türk hekimi Latince tıp terimlerini ne Latince olarak ne de kendi diline özgü bir Türkçeleştirme biçimiyle doğru olarak okuyamamakta ve yazamamaktadır. Latince, Türk tıp dilinde **sözcüğüne göre,** Fransızcalaştırılmış (ayrıca Almancalaştırılmış, İngilizceleştirilmiş ya da İtalyancalaştırılmış) okunuş biçimlerinde okunup yazılmaktadır *(Örn: çekum,* çölyak, *dejenerasyon, enpetigo, ödem, peteşi, miçel).* Her Latince terimin hem doğrudan Latince okunuşuna hem de Türkçe'ye ödünçlenme biçimine yer veren tıp sözlüğü gereksinimi çok büyüktür.

Tıp terimcemizde **"DÖRT AYRI ÖDÜNÇLEME EĞİLİMİ"** bulunmaktadır[1]:

1. **Fransızcacılık:** Latince sözcüklerin Fransızcalaştırılmış biçimlerini Fransızca okunuşla Türkçe'ye ödünçleme ereğini güden **"Fransızcacı"** bir eğilim vardır**.** Ancak bu eğilime dayanan yöntem şimdiye dek hiçbir kurum, kişi ya da sözlükçe başarıyla işletilememiş olup ilkesel karmaşalar içermektedir. Yöntem, ancak belli sözcüklerde uygulanabilmekte, diğer sözcüklerde ise yöntemdışı başka yazım yollarına baş vurulmaktadır. Ayrıca ödünçlenmesi Fransızca'nın okunuşundan yapılmış gibi gösterilen, ancak buna uymayan pek çok sözcük vardır (Fransızca okunuşları ***"erpes, iper. . ., ipoderm, irsütizm, konpakt, konpleks, konpozisyon"*** olan sözcükler ***"herpes, hiper. . ., hipoderm, hirsütizm, kompakt, kompleks, kompozisyon"*** yazımlarıyla Türkçeleştirilmiştir). Fransızca aslında Latince kökeninden en çok uzaklaşan batı dilidir. Bizde sözcük Fransızca okunuşuyla ödünçlendiğinden, Latince sözcük gizlenmektedir ***(Örn.: Impetigo > enpetigo; generalisatus > jeneralize; geneticus > jenetik; Pathogenesis > patojenez; serum > serom)***. Dolayısıyla Fransızca'nın aracı dil olarak seçilmiş olması Latince'ye yaklaşma ereğini güden tıp dilimizin talihsizliği olmuştur.

Önceleri ekalliyet ve sonra da Fransızca bilen (Fransa›da eğitim görmüş ya da Fransızca öğreten birkaç ortaöğretim kurumundan mezun olmuş) bir azınlık tarafından "kıra döke" yönlendirilmiş ve sürdürülmüş olan Fransızcacılık, aracı dil olan Fransızca'nın güncelliğini yitirmesi ve buna koşut olarak Fransızca bilen etkin bilimcimiz kalmaması sonucu günümüzdeki çıkmaza gelip dayanmıştır.

Fransızca'nın ortadan çekilmesine karşın çok sayıda terimde, Fransızca ya da Fransızcamsı eklerle kişiye özgü keyfi tercihlerle oluşturulup arabesk denebilecek yeni yazım biçimleri oluşturulmaktadır. Bu hatalı yazımlar yazıya geçirilmekte ve terimceye yerleşmektedir.

2. **Yarılıkçılık:** Latince sözcüğün, genellikle ilk, son ya da çok sayıdaki hecesini Latin diline uyan okunuş biçimiyle, sözcüğün geri kalan bölümünü de Latince'den Fransızcalaştırılmış sözcüğün Fransızca okunuş biçimiyle ödünçleyen, **"yarılıkçı"** denebilecek yaygın bir eğilim daha vardır. Günümüzde Fransızca'nın bilim ortamından giderek çekilmesi ve Latince özgün yazım biçimini en az bozan batı dili olan İngilizce'nin yaygınlığı sonucu, İngilizce'nin Latince'ye yakın olan yazımının görsel ve yer yer okunuşsal etkisiyle, en azından sözcük ilk hece ya da belli heceleri, giderek Latince'ye daha uygun biçimde yazılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla Latince yazılışa yönelen bir Türkçeleştirme eğilimi kendiliğinden ortaya çıkmış olup "Fransızca'dan Türkçeleştirilmiş" olan terimler yerlerini kısmen de olsa "Latince'den Türkçeleştirilmiş" biçimlere bırakmaktadır ***(Örn: anbriyo/ambriyo > embriyo; andokrin > endokrin; anterit > enterit; endürasyon/indürasyon > indurasyon; egzema > ekzema; enpetigo > impetigo; enfiltrasyon > infiltrasyon; panfigüs/pamfigüs > pemfigus; jenetik > genetik; enfeksiyon > infeksiyon; enflamasyon > inflamasyon; sempozyum > simpozyum; serom > serum)***. Terimcemiz, sistemsel nitelikte olmasa da, bu yeni yazım biçimleriyle giderek doğal yol

1 GÜNEŞ, A. T.: *İlişkisizcelikli Terimcemiz. Dermatose 2, 89-98 (2006)*

olarak değerlendirilmesi gereken "Latince'den ödünçleme" yoluna yaklaşmaktadır. Ancak bu yönelimle de, temel ilke olarak Fransızca okunuşu benimsemiş terimcemize, **"altı kaval, üstü şeşhane"** yeni sözcükler armağan edilmektedir (Örn.: Fransızcacı ***"pigmante, kütane, enfarktüs"*** ödünçlemeleri **"*pigmente, kutane, infarktüs*"** gibi yeni kırma biçimlere dönüşmektedir).

3. **Arabeskçilik:** Bir başka ödünçleme çeşidi "arabesk" denebilecek bir eğilimle ilgilidir. **"Arabeskçiler",** bir terimi, dünyada hiçbir dilde bulunmayan sanal bir okunuş ya da yazılışın karşılığı olan bir yazımla keyfi biçimde Türkçe'ye ödünçleyip bilimsel yayınlarda yaygın biçimde kullanan ve böylelikle yeni bir ödünçleme yazımı uyduranlardır ***(Örn. egzama, hirşutizm, kutanöz, psöriasis, virütik***). **"Bilmez, uydurur"** biçiminde yakıştırılarak oluşturulmuş bu arabesk sözcüklere, ***"fronkül"*** sözcüğü çarpıcı bir örnektir. Latince'si ***"furunculus"*** olan terimin Fransızcası olan ***"furoncle [füronkl]"*** sözcüğü (Fransızcacı eğilimle *"füronkl"* ya da "*füronkıl*" biçiminde ödünçlenmesi gerekirken) Fransızcası olmayan hekimlerce, son hecesi *[nodül]* okuma biçimine benzetilip ***"fronkül"*** biçiminde yakıştırılarak hiçbir dilde olmayan uyduruk bir yazım biçimiyle ödünçlenmiş ve yazıya geçirilerek yaygınlaştırılmıştır. Bu arabesk biçim günümüz deribiliminde % 43 sıklıkta kullanım bulmaktadır.

4. **Latincecilik:** Diğer bir ödünçleme eğilimi de Latince temele dayanan ödünçlemedir. Ancak bu eğilimin tıp dilimizde güncel kullanımı (Fransızcacı ve Yarılıkçı sözcüklerde yer alan) belli hecelerden öteye gidememektedir. Ancak özgün Latince anlayışına kökten bağlı olan belli dallar da (Örn.: anatomi, botanik) vardır. Bu dallarda yalnızca Latince sözcükler terim sayılmakta, Latince terimlerin farklı ulusal okunuşları ya da yazılışları ise triviyal (beylik) sözcük olarak değerlendirilmektedir (Örn. Özgün terim olan ***"Lichen planus"***un Latince'den ödünçlenmiş beylik yazımı ***"liken planus"***, ***"liken plan"*** ya da ***"plan liken"***dir).

Latince'yi doğrudan ve Latince söylenişiyle ödünçleme konusu, birçok bilim adamınca [ATÂULLAH (1820), BERKSOY (1929), üniversite yarkurulları (1933), ZEREN (1941), NOYAN ve GÜRSON (1947), PALAVAN (1953), yarkurullar (1957), BUMİN (1970)] işlenmiş, çabalar gösterilmiş, ancak bu yaklaşımlar bilim toplumuna mal edilememiştir. Latincecilik (ayrıca Öztürkçecilik) konusunda büyük yapıt oluşturma onuru, bir tıp kitabı olan "Hamse-i Şanizâde" ile Şanizâde ATÂULLAH'a (1820), Latince-Türkçe ve Türkçe-Latince bir tıp sözlüğü olan "Ülker Tıp Terimleri Sözlüğü" ile de Süreyya ÜLKER'e (1986) aittir. Deribilimde ise Latincecilik, Hulusi BEHÇET ve Cevad Kerim İNCEDAYI'nın amaçladıkları bir eğilim olmuşsa da çabaları somut sonuçlara varamamıştır. Bu hocaların "yarıda kalmış ekolleri" nin Latince'den ödünçleme yaklaşımını anlamak için yazmış oldukları belli kitapların adlarına bakmak bile yeterlidir: "Semiologi", "Sifilologi" v. b. Hulusi BEHÇET, **"Tıp dilindeki anarşi karşısında yürünecek yol, bütün dünya gibi Latince'yi esas almaktır. "** diyerek Latince aracılı ödünçlemelerin Türk tıp dilinin geleceği için tek çıkar yol olduğunu vurgulamıştır. Günümüzde deribilimdeki Latincecilik, yalnızca Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı'nda 1984 yılından bu yana uygulanmakta olup, deribilim terimleri Latince özgün biçimleriyle kullanılırken ödünçlemeleri de doğrudan Latince'den yapılmakta, ayrıca Öztürkçe eşanlam-

lılara da yer verilmektedir. Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Dermatoloji Anabilim Dalı'ndaki 35 yıllık "Latince ve Latince ödünçleme deneyimi" ile dolanıma sokulup kendine yer bulan Öztürkçe eşanlamlı sözcüklerin bir yansıması olacak bir "Deribilim Sözlüğü" son aşamasında bulunmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, güncel tıp dilimizde ödünçlemelerin tüme yakınının **"Fransızcacı"** ve **"Yarılıkçı"** eğilimlerin ürünü olduğunu ve dolayısıyla tıp dilimizin ödünçlemeler açısından tutarlı bir sistemden ve ilkesel temel kavramından yoksun olduğunu belirlemekteyiz.

Eğer bir ülkede Latin abecesi kullanılıyor ve uluslararası kökleşik tıp terimcesi de Latince tabanına oturuyorsa, ama o ülkede ödünçleme doğrudan Latince'den değil de aracı bir dille (Fransızca vb.) yapılıyor ve bu yöntem sorunlarla dolu olup tıp dilini çözümsüzlüğe mahkum ediyorsa, o ülkede (Türkiye'de) terimce konusunun ivedilikle ve gerekiyorsa köktenci bir yaklaşımla ele alınıp düzeltilmesi gereği var demektir.

"Klasiği anlayıp sahiplenmeden çağcıl olunamaz". Tıp dilinde klasik tabana oturmayan "çağcıllık", yalnızca "güncellik" olmaya ve bir süre sonra yok olup gitmeye mahkumdur. Latince tıp dilinin klasiğidir ve **tüm büyük batı dillerinde tıp dilinin temelini ve ortak paydasını, aynı zamanda da "yeni türetmelerdeki dayanağını"** oluşturmaktadır. Biz de batının Greko-Latin kökenli uygarlık ve tıp değerlerini almayı kabul etmiş bulunduğumuza göre, dünyanın büyük dillerinden biri olan Türkçe'nin tıp dilinin de, Latince'yle, bir batı dilinin aracılığı bulunmaksızın, doğrudan ilişkilenebilmesi gereklidir. "Batı uygarlığının tıbbını alıyoruz" iddiasında bulunurken tüm batı dillerinin tıptaki ortak değer sistemi olan Latince'nin önemini kavrayamamış olmamız büyük bir mantık eksikliği olmuştur ve olmaktadır. Biz de diğer büyük batı dilleri gibi terimleri doğrudan Latince'den alıp dilimize uyan biçimlerde ödünçleyebilmeliyiz. Latince'den yapılacak ödünçlemelerle hem eski bozuk terimler düzeltilecek, hem de gelecekte alınacak yeni terimlerin dizgesellik ve uyum içinde olması sağlanabilecektir. Ödünçlemelerimizi güncel Nomina anatomica ilkelerine uyan Latince yazımla ve bunların dilimize uyarlanmış ölçünlü Latince okunuşlarıyla yapmamız durumunda, tıp dilimiz sabit bir ödünçleme sistemine sahip olabilecektir. Latince bir terim, 1. Terimin aslına sadık kalma kaygısının bulunduğu durumlarda (tüm dillerde olduğu gibi) özgün yazım biçimiyle alınabilir *(Örn.: **Dermatosis, Lichen planus**)*; 2. Latince okunuşun Türkçe yazılışıyla [(diğer batı dillerinde olduğu gibi) belli seslerin Türk dilinin gereklerine uyan kolaylaştırmaları sağlanarak ve ayrıca kısaltılarak] ödünçlenebilir *(Örn.: **liken planus > liken plan; dermatozis > dermatoz**)*. Bu konudaki en büyük yardımcı, tüm terimlerin Latince yazımlarını, okunuşlarını ve Türkçe'ye ödünçlemelerini içerecek sözlükler olacaktır.

BİLİM DİLİ TÜRKÇE, BİLİŞİM SÖZLERİ DENEYİMİMİZ İLE TIP ve ÖTEKİ BİLİMLERE BİR BAKIŞ

Prof. Dr. Aydın KÖKSAL

TBD Onursal Başkanı
Bilişim AŞ Yön. K. Bşk.

Bitişken yapısıyla Ural-Altay dil ailesinin en yaygın kolu olan Türkçe, İslamiyetle birlikte, yüzyıllar boyu Arapça ile Farsçanın baskısı altında, ilkin Selçuklu, sonra Osmanlı dönemlerinde yüzyıllarca bir yana bırakılmış, Osmanlının "*Necib Arap kavmi, bi-idrak (idraksız)* Türkler" sözüne bakılırsa giderek aşağılanmış, yönetimde, bilimde, öğretimde yöneticiler-okuryazarlarca kullanılmamıştır.

Dilbilimci değerli arkadaşım Kemal Ateş'e göre, Cumhuriyet Devrimleri'yle başlayan *Aydınlanma Devinimi*'ne değin Arapça-Farsçanın baskısı altında gelişemeyen Türkçemiz, gelişme bir yana, bir tür *unutulmuş sözcükler mezarlığı*'na dönüşmüştür.

Bununla birlikte Türkçe, evlerinde anadillerini konuşmaktan hiçbir çağda geri durmayan halkın gönlünde, ozanların dilinde, türkülerde, anaların ninnilerinde, öğütlerinde, deyişlerinde ataların destanlarında yaşamış, yirminci yüzyıla sağ çıkmayı başarmıştır.

İki Yüzyıldır Neden Bocalıyoruz? başlıklı eşsiz araştırmanın yazarı Niyazi Berkes'e göre Osmanlı devletinin yöneticileri bile, işlerinde okumuş *Hacivat*'ın yabancı sözlerle süslü, gösterişli yapay dilini kullanırlarken, evlerinde *Karagöz*'ün dilini kullanmışlardır.[1]

Gerçekten Osmanlıca, hiçbir etnik toplumun konuşmadığı, gösteriş merakından gerçekten benim diyen bir *bilgin*'in bile kolay kolay çözemediği karmaşıklıkta, *Esperanto*'ya benzer bir yapay dile dönüşmüştür.

Osmanlı'nın gerileme ve çöküş döneminde, Batı'dan gelen aydınlanma yelinden esinlenen yönetimin, geleneksel medrese yapısını bırakıp *Tersane-i Âmire*'de, 1773'te mühendislik okulunu kurduğunda (sonra *Mühendishane-i Bahrî-i Hümayun*), kurucu-lardan Fransız Baron de Tott, bu amaçla Türkçe öğrenip derslerini Türkçe vermekteydi, İngilizce ve İtalyanca bilen Cezayirli Hasan Efendi de gemicilik bilgisini yine Türkçe öğretmekteydi.[2] 1933'te Türkiye Cumhuriyeti'ni seçen Alman bilim adamları da ilk yıl bir çevirmen aracılığıyla Almanca verdikleri derslerini, ikinci yıl Türkçe vermeyi, imzaladıkları sözleşmelerle benimsemişlerdi.

1 *"200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?",* Berkes, 1965.
2 *"Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu",* Karal'dan (s. 32-33) akt. Köksal, *Yabancı Dille Öğretim*, s. 143.

1773 yılı, bugün Türkiye'de mühendislik öğretiminin başlangıcı sayılır; İTÜ'lülerin yakasındaki arı rozetinde de bu tarih yer alır. 1967'de kuruluşuna katılmış olmaktan onur duyduğum Hacettepe Üniversitesi'nde Bilgisayar Mühendisliği öğretimini 1977'de Türkçe Bilişim Terimleri'mize yaslanarak başlatmak üzere 1973'te kurulmasına önayak olduğum "Bilişim Enstitüsü"nde bu alandaki ilk doktora programını yine ulusal dilimiz Türkçeye yaslanarak açmamız, bu başlangıcın 200. yıldönümüne denk gelmişti… Saklamama gerek yok, şimdi bunu açıklarken bugün bile göğsüm kabarıyor.

Bilim ve öğretimde Türkçenin kullanılması gereğini İkinci Mahmut 1839'da Tıp öğrencilerine yaptığı konuşmada şöyle belirtmiştir:

> *Tıp bilimini bütünüyle dilimize alıp gerekli kitapları Türkçe oyarak yazmaya çalışıp çaba göstermeliyiz. Sizlere Fransızca okutmaktan benim amacım, Fransız dilini öğretmek değildir. Ancak tıp bilimini öğretip giderek kendi dilimize almaktır ve ondan sonra ülkenin her yanına Türkçe olmak üzere yaymaktır… Hocalarınızdan hekimlik bilimini öğrenmeye çalışın ve yavaş yavaş Türkçeye alıp dilimizde kullanılmasına çalışın."*[3]

İkinci Mahmut bilim yapıtlarının Türkçeye kazandırılması için bir "Çeviri Bürosu" kuruyor. İshak Efendi 4 ciltlik matematik kitabının yanı sıra makine, fizik ve ideoloji kitapları da yazıyor.

Ne var ki 1976 Anayasası hazırlanırken Osmanlı İmparatorluğu'nun dilinin Arapça mı, Türkçe mi olacağı çok tartışılmış, Sultan İkinci Abdülhamit'in şöyle yakındığı bildirilmiştir:

> *Arapça güzel lisandır, keşke eskiden resmi dil Arapça kabul edilseydi… Arapçanın resmi dil olmasını ben teklif ettim. O zaman Sait Paşa başkâtip idi, direndi. Sonra Türklük kalmaz dedi. O da boş laf idi. Neden kalmasın? Aksine Araplarla daha sıkı bağıntı olurdu.*[4]

Bütün bu çabalara karşın, 19. yy'ın ikinci yarısında ve 20. yy'ın başında Asya Türkiyesi'nde Fransızca öğretim yapılan 69 okula karşılık İngilizce öğretim yapan Amerikan okullarının sayısı 140'tır.[5]

Ülkemizin adı olarak "Türkiye" sözcüğünün kullanılması ilk kez 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla gerçekleşmiştir.[6] Cumhuriyet'in 29 Ekim 1923'te kuruluşundan birkaç ay sonra çıkarılan Devrim Yasaları'yla "Eğitim Birliği" ilk kez sağlanmış, ardından Latin kökenli yeni Türk Abecesi'yle[7] (1928) eğitim yaygınlaştırılmış, Dil Devrimi'yle birlikte Türk Tarih Kurumu (TTK), Türk Dil Kurumu (TDK, 1932) kurulmuş, 12 ciltlik *Derleme Sözlüğü*'yle (Türkiye kent ve köylerinde halktan derlenen sözcükler), 8 ciltlik *Tarama Sözlüğü* (Türkçenin 11. yy'dan başlayarak taranan eski yapıtlarından taranmış sözcükler) yayımlanmış, ilk ve orta öğretimde kullanılan bilim sözlerine Türkçe karşılıklar bulunmuştu. *Yurttaşlık Bilgisi* ve *Geometri* terimlerinin ilk

3 *"Karal'dan (s. 48-53)",* akt. Köksal, agy, s. 144.
4 *"Karal'dan (s. 62)", akt. Köksal,* agy, s. 145-144.
5 *"Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Çavdar'dan (s. 85)",* akt. Köksal, agy, s. 145-146.
6 Oysa İtalyanlar ülkemizi 11. yüzyıldan başlayarak *Turchia (Turkia)* olarak anmaktaydılar.
7 *"Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesi…",* Köksal, s. 1-6.

örneklerini, Mustafa Kemal kendi yazdığı ders kitaplarıyla vermişti: Örneğin *çarpma, bölme, eşkenar üçgen, iç ters açılar, eğri, doğru* gibi sözcükleri ona borçluyuz.

Yabancı diller ile ekinler ilgimi çekti

Ben matematik ve fen bilimlerine meraklı bir mühendisim. Yatılı olarak okuduğum Galatasaray Lisesi'nde öğretim Fransızca yapılıyordu. İyi bir öğrenciydim. Ama yabancı dille öğretim bize Çin işkencesi gibi geliyordu; pek bir şey anlaşılmıyordu. Böylece akşamları, derslerde anlatılan konuları bu kez Türkçe tartışarak anlayabildiklerimi arkadaşlarımla paylaşmaya çalışmak bizim için bir şans oldu. Böylece derslerin içeriğini anadilimizle kavrayabilme yolu açıldı.

Liseye geçtiğimizde yabancı dil olarak İngilizce derslerimiz başladı. Daha sonra Almanya'da mühendislik öğretiminin ileri olduğunu duyduğumuz için, bir bursla üniversiteyi orada okumayı düşünen iki arkadaş, 11-12. sınıflarda iki yıl boyunca haftada akşamları Almanca kurslarını izledik. Yabancı dillere olan merakım böyle başladı.

Sonra Fransa'da Lyon'da elektronik mühendisliği okurken, birçok ulustan öğrencilerin bulunduğu bir ortamda yabancı dillere, ekinlere karşı ilgim daha da arttı; orada İtalyanca ve İspanyolca öğrendim.

Bu beş yabancı dili karşılaştırmalı olarak öğrenince, bunların hiçbirine benzemeyen bitişken yapıdaki Türkçenin hiçbir ayrıksılığa yer vermeyen düzenli yapısından, seslerinin belirginliğinden, sözcüklerin başında hiç değişmeden hemen görünen köklerinden, anlam ayrımlarını kolayca ele veren çok sayıda eklerinin işlekliğinden, sözcük türetme kolaylığı ile anlatım gücünden, matematikselliğinden büyülendim.

Hacettepe Üniversitesi Bilgi İşlem Merkezi ve Türkçe Bilişim Sözleri

Elektronik Mühendisi olarak yurda döndüğümde, yedek subaylığım sırasında, Ankara, Mamak Muhabere Okulu'nda verdiğim *Elektrik Esasları* dersinden başlayarak, bilimsel ve teknik kavramlar için Türkçe karşılıklar bulup bu yeni sözcükleri kullanmaya başladım. Böylece her yaştan öğrencilerimle, çevremle daha iyi iletişim kurabildiğimin ayrımına vardım. Örneğin *direnç, akım, gerilim* sözcükleri vardı ama *kapasite, jeneratör* için Türkçe karşılıklar yoktu; bunların yerine korka korka *sığa, üreteç* sözcüklerini kullanmayı denedim. Korktuğum başıma gelmedi; tersine herkesin övgüsünü kazandım.[8]

Askerliğim bitince bilgisayar üreten bir Amerikan firmasının Ankara bürosunda iş buldum. Mesleğimizin adı olarak Türkçe "*malumat procesing*" deyimi kullanılıyor, "*bilgisayar*"a "*kompütür*", "*elektronik beyin*" ya da "*elektronik dimağ*" deniyordu. Türkçe tümce içinde "*memory, instruction, hardware, software, printer, operator*" gibi çok sayıda yabancı sözcük, İngilizce olarak söylendiği biçimde kullanılıyordu. Bunca yabancı sesin bir arada kullanıldığı tümceleri anadili Türkçe olan insanların anlamalarını beklemek boşunaydı. Yabancı uzmanların küçümseyici davranışlarından da zaten "Siz bu işleri kolay kolay öğrenip başaramazsınız!" gibi bir anlam çıkarmak işten değildi. Özgüvenim, anadilime güvenim yerindeydi, yılmadım; bu kavramlar için sırayla "*bilgi işlem, bellek, komut, donanım, yazılım, yazıcı, işletmen*" gibi Türkçe sözcükler kullanıp çıktım işin içinden.

8 *"Aydın Köksal: Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış Bir Yaşam"*, Özberk, 2014.

Daha sonra, Türkçe karşılığı olmadığı savunulan "*enformasyon*" karşılığında "*bilmek*"ten türettiğim dönüşlü "*bilişmek*" çatısından "*bilişim*", "*bilgi*"nin "*sayısal*" özniteliğinden "*bilgisayar*" sözcüklerini türettim.

1971'de *Elektrik Mühendisliği* dergisinin, Editörlüğünü yaptığım *Bilişim Özel Sayısı*'nda geniş kamuoyuna duyurulan ilk 704 sözcük, 1978'de TBD'ce yayımlanan *Bilişim Terimleri ve Öneriler Kılavuzu* başlıklı çalışmamla genişlemiş, 1981'de Türk Dil Kurumu'nca (TDK) yayımlanan *Bilişim Terimleri Sözlüğü* başlıklı yapıtıma, 1996'da ise TBD'ce yayımlanan *Bilişim Terimleri Sözlüğü*'ne dönüşmüştü.

Hacettepe bizim için "Bir ayağı tıpta, bir ayağı bilişimde" büyük bir imecenin ulusal dilimiz Türkçeye yaslanarak gerçekleştiği devrimci bir Cumhuriyet kurumu olarak gelişti. Arkamızda "Atatürk'ün önderliğinde başardığımız Aydınlanma Devrimi" olmasa bunca kalabalık bir yaratıcı kadroyu uzun süre bir arada tutma olanağı bulunamazdı. Özgür düşüncelerini savunmaktan bir an geri durmadan takım çalışmasını yıllarca sürdüren Prof. Dr. Nusret Fişek, Prof. Dr. Bozkurt Güvenç, Prof. Dr. Atalay Yürükoğlu, Prof. Dr. Orhan Öztürk, Prof Dr. İzzet Berkel Prof. Dr. Ekrem Gülmezoğlu gibi özellikle ulusal dilimiz Türkçeye inanan ve örneğin Tıp Terimleri'nin Türkçeleşmesi için çaba gösteren insanların da aramızda bulunduğu, ortak başarımızı hep birlikte yarattığımız, sonuca gidecek ölçüde uzun süreli bir dayanışma, gerçek bir imece… Kıvançlıyım. Yıllar geçti… 1985'te Üniversite'den istifa ederek ayrılıp Bilişim Ltd'i (şimdi Bilişim AŞ) kurmuştum ama HÜ'nün 40. Kuruluş Yıldönümü Armağanı olarak 2007'de Rektör Tunçalp Özgen'in isteğini kıramayıp yaz dinlencemi kullanarak yazdığım *Hacettepe Yılları* başlıklı yapıtıma "Cumhuriyet'in 44. Yılında Açan Bir Devrim Çiçeği" alt başlığını bunun için uygun buldum.[9]

Bilişim'i, "*bilginin değişken ve akışkan durumu*" olarak tanımlayıp uğraş alanımızın, çalışma kesimimizin adı olarak kullandım. Böylece 1967'de yeni kurulan Hacettepe Üniversitesi Rektörü İhsan Doğramacı'nın önerisiyle yenilikçi bir "*Yetkinlik Merkezi*" olarak 27 yaşında başına geçtiğim iş yerimin adını "*HÜ Bilgi İşlem Merkezi*" koydum. Bize inanan, Tıp Fakültesi'nden mezun olacak hekimlerin çok iyi Türkçe bilmeden hastanın durumunu anlayamayacaklarını düşünen Rektör Doğramacı o zaman 54 yaşındaydı ve aralarında Emin Özdemir, Adnan Binyazar gibi deneyimli yazarların da bulunduğu 30-35 kişilik bir "Türkçe Bölümü"nün kurulmasını da sağlamıştı.

1968'de yazdığım bir metinde, "*Bilişim teknikbilimini Türkiye'nin kalkınması için bir araç olarak kullanacağız!*" diye kendi kendime söz vermiştim. Daha başlangıçta, "*Tarım ve Endüstri Devrimlerinden sonra üçüncü bir teknolojik devrimin, Bilişim Devrimi'nin doğmakta olduğunun*" ayrımına varmıştım. Böylece Endüstri Devrimi'ni kaçırarak yitirdiğimiz 200-250 yıllık gecikmeyle yitirdiğimiz zamanı, Bilişim Devrimi'ne erken tutunarak yakalayabileceğimize inanıyordum.

Böylece, 12 Mart 1971 darbesinde uğradığımız şaşkınlığı üzerimizden atamadan, 41 gün sonra, beş yıllık emeğimizin boşa gitmemesi işin bir önlem olarak, ev adresimde, Hacettepeli yedi arkadaşımla birlikte, 22 Nisan 1971 günü Türkiye Bilişim Derneği'ni kurduk. Şimdi 45 yıldır yayımlanmakta olan üç aylık süreli yayınımız *Bilişim* dergimizin

9 *"Hacettepe Yılları"*, Köksal, Kasım 2007.

ilk sayılarından birinde, "*bilgi işlem, bilişim, bilgisayar, iletişim*" gibi Türkçe Bilişim Sözleri'ni halkımızın ne denli coşkuyla karşıladığını görünce, "TRT ve Basında 'Bilgisayar'" başlığı altında 1974'te şunu yazmışım:

> *Dilin değeri işlevinden bellidir. Anlamı iletmesinden, işleyişinden bellidir. Seslerinin belirginliği, köklerinin yalınlığı, eklerinin işlekliği, sözcüklerinin kurgusu, deyişlerinin sağlam, düzenli çatısıyla öylesine uyumlu işleyen bir düzendir ki Türkçe, bu sağlamlığı, deyiverişlerin esnekliği ile böylesine işlek bir düzen olarak bugüne dek getiren Türk halkının, tekniğin herhangi bir dalında olağanüstü başarılardan yoksun kalacağına inanmak güçtür.*[10]

İş yaşamımızda Türkçe

1985'te, Üniversite'den kendi isteğimle ayrılarak bir yazılımevi olan Bilişim Ltd'i (şimdi AŞ) kurdum.

IBM Dictionary of Computing adlı yapıtta yer alan yaklaşık 12 bin İngilizce terimin Türkçe karşılıklarını ise, bu katkı benden istendiği için, 1990 yılına girerken hazırlayıp, yeryüzü ölçeğinde ürettiği bilgisayar sistemlerini, İngilizcenin yanı sıra Fransızca, Almanca, İtalyanca, İspanyolca ile birlikte Türkçe işletim ve belgeleme diliyle de üretmeye başlayan *International Business Machines* şirketine, IBM Türk aracılığıyla verebilmiş olmaktan, anadilim Türkçe adına onur duyuyorum.

Son olarak, kurucuları arasında bulunduğum Türkiye Bilişim Vakfı, Papatya Yayıncılık işbirliği ve 22 editör ve 220 bilişim uzmanı yazarımızın ortak çalışmalarıyla 2006'da basılan 1186 sayfalık *Türkiye Bilişim Ansiklopedisi*'nin tümüyle Türkçe bilim sözleriyle yayımlanabilmiş olması, sanırım Türkçe bilim terimlerinin evrensel boyutlara varan yetkinliğinin bir kanıtı olarak değerlendirilebilir.[11]

Yirminci yüzyılın son üçte birine yayılan dönemde, Türkçe bilişim terimlerini geliştirip gündelik yaşamımızda kullanarak başardığımız, "*Türkiye'yi çağdaş bir bilişim toplumuna dönüştürme*" amacı güden çalışmaların, Türkçenin en yetkin bir bilim dili olarak gelişme gizilgücünü kanıtlayan bir örnek oluşturduğunu düşünüyorum. Gelecekte, başka alanların Türkçe bilim terimlerinin de benzer çabaların sürdürülmesiyle geliştirileceğinden kuşku duymuyorum. Her konunun Türkçeye inanan meslek önderleri, düşün işçileri, ilkin birer ikişer, sonra artan bir ivmeyle bütün alanları kapsayacak bir biçimde, Türk toplumunu uygarlığın en ileri ucundaki çağdaş bir toplum durumuna, Türkçeyi de en yetkin bir bilim dili durumuna yükselteceklerdir.

Sonuç olarak birçok alanda Türkçe terimlerin türetilip yerleşmesi doğrultusunda benden katkı ya da görüş isteniyor. Gündelik yaşımın sıkışıklığı içinde bütün alanlara uzanıp çalışabilmeyi kimse düşünemez. Yine de değerli dostlarımla zaman zaman değişik bilim alanlarına ilişkin kurultaylarda ya da çalıştaylarda bir araya gelme olanağı bulabilmiş olmaktan mutluyum.

---

10 *"Aydın Köksal: Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış bir Yaşam"*, Özberk, 2014, s. 372-374.
11 *"Türkiye Bilişim Ansiklopedisi"*, Başeditörler: Tuncer Ören, Tuncer Üney, Rifat Çölkesen, 2006.

Türkçenin gücüne, Türkiye'nin parlak geleceğine güvenen çalışkan bilim insanlarımız

Başta tıp anabilim dalları olmak üzere, kendi uğraş alanlarıyla ilgili Türkçe bilim terimleri üzerinde çalışanların çok kalabalık bir topluluk oluşturduğunu biliyorum. Bunlar arasında değerli profesörler Hıfzı Veldet Velidedeoğlu ile İsmet Sungurbey'in ayrı dönemlerde başlattıkları çalışmaları bugüne değin sürdürmekten yorulmayan Barolar Birliği başkanlarımızdan Atila Sav'ın *Hukuk* (ya da *tüze*) diliyle ilgili çalışmaları, ilerleyen yaşına karşın hiç bitmez… Şimdi artık sonsuzluğa göçmüş profesörlerimizden Dr. Abdullah Kızılırmak (gökbilim/astronomi, Ege Üniversitesi), Dr. Rauf Nasuhoğlu (fizik, AÜ), Dr. Bedia Akarsu (Felsefe, İÜ), yaşamlarının büyük bir bölümünü yurt dışında geçirmiş olmalarına karşın Dr. Oktay Sinanoğlu (fiziksel kimya, ABD), Dr. Tuncer Ören (benzetim/simülasyon/bilgisayar bilimleri, Kanada), Tıpta Orta Asya kökenli Dr. Süreyya Ülker (kendi terimiyle çörbilim/patoloji, tıp alanında en geniş kapsamlı, aşırıya kaçmaktan çekinmeyen yürekli Türkçe terminoloji yapıtının yazarı), yine İstanbul Üniversitesi'nde (İÜ) Dokubilim/histoloji alanında çalışan Prof. Dr. Yener Aytekin ve arkadaşlarının yaşattıkları Histoloji ve Embriyoloji Derneği'nin çalışmaları[12] da, İÜ eski dekanlarından Güngör Ertem'in izinde, bugün de sürüyor.

Hacettepe'de hepsi benim de arkadaşlarım olan profesörler Dr. Atalay Yürükoğlu ile Dr. Orhan Öztürk (ruhbilim), Dr. Timur Karaçay (matematik), , Dr. Demir İnan (fizik), Dr. Ömer Kuleli (kimya), Dr. İzzet Berkel (bağışıklıkbilim), Dr. Ali Demirsoy ile Dr. Nihat Bozcuk (dirimbilim), Dr. Mahmut Nedim Doral ve arkadaşları (eklem-kasbilim/ortopedi), Dr. Ahmet Kocaman (dilbilim)… Başka üniversitelerimizden Dr. Sedat Işık (ışınbilim, Gazi Ü.), Dr. Yaman Örs (felsefe ve tıp etiği, AÜ), Prof. Dr. Taner Çamsarı (böbrekbilim, AÜ), Dr. Bülent Sankur (Boğaziçi Ü., bilgisayar, iletişim, internet, elektrik, elektronik, kontrol, istatistik, ölçme alanında kapsamlı bir İngilizce-*Türkçe Ansiklopedik Sözlük* yazarı)…

2010 yılında Palme Yayıncılık *Anatomi Atlası*'nı[13] yayımlarken, 28x24 cm boyutlarındaki 656 sayfalık bu dev yapıtın Türkçeleştirilmesi aşamasında, çeviri yönetmenlerinden Hacettepeli genç arkadaşım Prof. Dr. Cem Denk'i kıramayıp, o dönemdeki ağır iş yüküme karşın, Türkçe dilbilgisi ve kök/eklerin işleyişiyle ilgili dilbilimsel teknik danışmanlık görevini üstlenmekten kaçınamadım.

Türkçe konuşan uluslar arasında bilim terimi olarak ortak köklerden türetilen sözcükler arasında eşgüdüm sağlanması için 1997'de Türkistan, Kazakistan'daki Hoca Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi'nin çağrısıyla orada yürütülen çalışmalara katılarak ana ilkelerin saptanması aşamasında bir hafta süreyle oradaki çalışmalara katıldım.[14]

Yine Türkçe konuşan ülkelerin Kiril Abecesi'nden Latin Abece'sine geçmek üzere çalışma başlattıkları dönemde, Ankara'da yapılan ortak toplantılara katıldım. Ne yazık ki, bu oturumlara dilbilimci kimliğiyle Türkiye'den katılan birkaç kişinin, Türk Abecesi'ni

12 Bu dernek, her yıl Prof. Dr. Yener Aytekin adına bir *"Bilim Dili Ödülü"* de vermektedir. Histoloji ve Embrioloji Derneği'nce 2016'da Celal Bayar Üniversitesi, Manisa'da yapılan Ulusal Kurultay'da, Türkçe Tıp Terimleri konusunda beni de ağırlamışlardı.

13 *Anatomi Atlası,* Ed. Anne M. Gilroy vö., Palme, 2010.

14 *"Türkçe Konuşan Uluslar Ortak Terminoloji Arayışında"*, Röportaj-Haber: Sibel Algan, 1997; s. 1, s. 7.

olduğu gibi benimsemeyi düşünen Kırgız bilim adamlarına, Atatürk'ün önderliğinde yapılan Türk Abecesi'nin sesbilim bakımından yetersiz kaldığını savunarak bu tasarıyı engellemesine tanık oldum. Latin Abecesi konusunda Türkiye'nin su götürmez başarısını, kurucuları arasında olmaktan onur duyduğum Dil Derneği'mizin Çağdaş Türk Dili dergisi için yazdım.[15]

XVII. Dilbilim Kurultayı'nda çağrılı olarak "Türkçe, Bilişim, Dil Dilbilim" başlıklı bir Açılış Bildirisi sundum[16]. Azerbaycan'nın başkenti Bakû'daki Türk Dilleri Ortak Terminoloji Çalıştayı'na da bir bildiriyle katıldım, Bilişim Terimleri'yle Türkçeye yaptığım katkı için bir plaketle ödüllendirildim. 1975'te "Bilişimsel Dilbilim" alanında sunduğum *Türkçenin Özdevimli Biçimbilgisi* Çözümlemesi konulu İngilizce doktora çalışmamın Hacettepe Üniversitesi'ce 37 yıl sonra yeniden gündeme gelip yayımlanmasından mutluluk duydum.[17]

Son olarak, TÜBA'nın 4 cilt olarak öngördüğü *Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü* çalışmasında, Tıp Terimleri için Bolu'da yaptığımız bir çalıştayda anlatılan bir anıyı burada sizlerle paylaşmak isterim. Yabancı dille öğretim sürecinde, bir üniversite hastanesinde öğretim üyeleri, asistanlarıyla birlikte, sabah görüşü için hasta başında İngilizce terimlerle sayrılığın gelişmesini tartışmışlar. Odadan ayrılırlarken genç asistanlardan biri, *duygudaşlık* (ya da *empati*) göstererek hastaya dönüp Türkçe "*Geçmiş olsun!*" diyecek olmuş… Bundan büyük bir acı duyan hastanın yanıtı orada hepimizi Bolu Dağı'nın soğuğundan daha çok üşüttü: "*Thank you!. .* " Donduk kaldık… Anımsadıkça anadilim görkemli Türkçenin kendi ülkemde uğradığı bu aşağılama hâlâ içimi üşütür…

Sonuç

Sonuç olarak "Türk dünyasında Türkçe terimlerin kullanılması bir düş mü, değilse bunu gerçekleştirmek için neler yapmalıyız?" sorusunu kendimize sorabiliriz.[18] Evet, gerçekten bu bir düş. . . Güç bir iş.

Bilim dünya insanlarının ortaklığıdır. Burada ne kıskançlık söker, ne bağnazlık! Değil bin yıl, beş yıl geride kalan yanar; altı ay önce değil, geçen hafta bulunan yeniliği öğrenmek zorundasınız. Bu dayanışma aynı zamanda uluslararası bir yarıştır da. . . Geride kalanın yaşama hakkını yitireceği bir yarış!. .

Biz tümleşik çevrim yongalarını üretmiyoruz ama bunları hemen kullanıp değerlendirmede, ürettiğimiz güçlü yazılım ürünleriyle bilgisayar gücünü sorunlarımızın çözümünde en verimli bir biçimde kullanmada bilişim çağını yakaladık. . .

Dün bulunan yeniliği biz herkesten önce öğrenip düşler kurup mühendislik gücümüzle öyle çevrimiçi bilişim sistemleri üretiyoruz ki Amerika'da *Computerworld* denilen bir kuruluşun her yıl dünyada yapılmış *en yenilikçi*, *teknik bakımdan en üstün*, *en büyük toplumsal katkı sağlayan* bilişim sistemi yazılımına verdiği altın madalyayı, 2009'da Adalet Bakanlığı Ulusal Yargı Ağı Projemizle (UYAP) Türkiye kazandı. Biz kazandık.

15 *"Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesi…",* Köksal, 1992.
16 *"Türkçe, Bilişim, Dil Dilbilim"*, Köksal, 2005, s. 7-16.
17 *"A First Approach to A Computerized Model for…",* Köksal, 2012.
18 *"Aydın Köksal ile Söyleşi",* Balcı, 2010.

Evet bu bir düş! Ama benim elli yıl önce yaşadığım da bir düştü! Bilgisayarı tanıyınca "Ben bu makineye egemen olurum, iyice öğrenirim, öğrenince de çevremdeki herkese öğretirim" dedim. 250 yıl önce İngiltere'de, Almanya'da yaşanan *Endüstri Devrimi*'ni ıska geçmiş, geri kalmıştık. Onları yakalamak artık çok güçtü. Ama arkamızda Atatürk aydınlanması vardı. . . Yaklaşan *Bilişim Devrimi*'nin ayrımına varmıştım. . . Bunu erken kavradığımız için, bir sıçramayla Batılı ulusları yakalayabileceğimizi düşledim. . . Yakalamakla kalmayıp yazılım gücümüzle bilişim sistemleri yapabilme bilgimizle onların önlerine geçebileceğimizi düşledim. . . Öyle bir düş kurdum ki dünyanın düzenini değiştirecek, yeni bir yaşam biçimi getirecek bu yeni mesleğin bütün terimlerini Türkçe söyleyeceğiz; *bellek*, *bilgisayar, bilişim*, *yazılım*… Evet. . . *Yazılım*! Bu sözcük yeryüzün bugün en büyük endüstrisinin, dünya ulusları içinde herhangi bir ulusal dilde ilk kez konmuş adıdır. Bütün ulusal diller içinde, bu onur Türk ulusunundur!

Benim düşüm şuydu: 30-40-50 bilemediniz 100 sözcük türetsem de, üçü beşi yerleşse, bunun için kırk yıl çalışmaya razıydım. 2500 terim türettim, hepsi tuttu.

Gerçek yaşamın hızı hiçbir düşle karşılaştırılamaz. Bir kez düş kurmaya görün, yaşam ondan da hızlı gelişecektir. Güçlük düşü kurmakta. . . Onu bir kurdunuz mu, iyi kurmuşsanız, iyi de mühendisseniz, iyi hekimseniz, iyi hukukçuysanız… sabırlıysanız, iyi iletişimciyseniz, insanları dost sayıp onlara öğretiyorsanız, vazgeçmiyor, düşünüzü yaşatıyorsanız. . . bilin ki düşler gerçek oluyor.

Doğal olarak böyle bir bilimsel atılım için, uluslaşma sürecimizde her birimiz, işbirliği eşgüdüm doğrultusunda siyasal istence de gereksinme duyuyoruz.

Divanü Lügat-it Türk bir düş değil, gerçektir. Kaşgarlı Mahmut'un, Türkler Bağdat'ta Abbaslılar'ın Arap egemenliği altında yaşarken 945 yıl önce görebildiği gerçeği, Bilişim Çağı'nın yeryüzünü tek bir elektronik köye dönüştürdüğü böyle bir iletişim ortamında görmezlikten gelemeyiz. Bu bir düş değil, gerçek! Kaşgarlı'nın bize 945 yıl önce sunduğu bilimsel gerçeği, biz şimdi yirmi birinci yüzyılda görmezlikten gelemeyiz.

Bu konuda üniversite öğretim üyelerimize iş düşer, rektörlerimize iş düşer, Türk Dil Kurumu'na, Dil Derneği'ne, öteki akademi, kurum ve kuruluşlarımızda, derneklerimizde çalışanlara iş düşer. . . Benim gibi evinde işinde kitaplar yazmaya çalışan yaşlılara da iş düşer. . . Hepimize iş düşer. Çalışmaya bir başlar ve aramızda iletişim kurmaya özenirsek, neredeyse bin yıllık gerçeklikten yola çıkarak kurduğumuz düşler bizim ummadığımız hızla yeniden gerçek olur.

Evet, Türkçenin geleceği için düşler kuruyoruz -işte bilişim terimlerimiz ortada- ama unutmayalım ki geleceğimizi de düşlerimiz belirliyor.

Ben mühendisim: Gerçekten öte, düş yeni gerçeği doğuran özdür.

KAYNAKLAR

Divanü Lügat-it Türk, Kaşgarlı Mahmut, Çeviri: Besim Atalay, Türk Dil Kurumu, 1939 (1072-73).

"200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?" Niyazi Berkes, İstanbul Matbaası, 1965.

"Osmanlıların Yarı-Sömürge Oluşu, Tevfik Çavdar, Ant Yayınları 29, İstanbul, 1970.

"Türkçe Bilişim Sözleri", Aydın Köksal, *Elektrik Mühendisliği*, *Bilişim Özel Sayısı,* Ağustos-Eylül 1971, Ankara, s. 61-68.

"Osmanlı Tarihinde Türk Dili Sorunu", Enver Ziya Karal, *Bilim, Kültür ve Öğretim Dili Olarak Türkçe*, Atatürk'ün Yüzüncü Doğum Yılı Yayınları, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1978.

Bilişim Terimleri ve Öneriler Kılavuzu, Aydın Köksal, TBD Yayınları: 5, Türkiye Bilişim Derneği, Ankara, 1978, 16 s.

Bilişim Terimleri Sözlüğü, Aydın Köksal, Türk Dil Kurumu, sayı: 476, 1981, Ankara, 126 s.

"Öğretim Dili Olarak İngilizcenin Benimsenmesiyle İlgili Sorunlar ve Türkçenin Geleceği", Aydın Köksal, *FDE Yazın ve Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, Fransız Dili ve Edebiyatı Derneği, sayı: 14, Aralık 1984, Ankara, s. 75-102.

"Öğretim Dili ve Dil Devrimi", *55. Dil Bayramı Konuşmaları,* 26 Eylül 1987, Dil Derneği, Ankara, 1987.

"Bilim Dili Türkçe", Aydın Köksal, *Bilim Dili Türkçe Yazın Dili Türkçe, Prof. Dr. Akşit Göktürk'ün anısına* Dil Derneği 1. Bilimsel Kurultayı, 25-26 Şubat 1989, Ankara, Dil Derneği Yayınları: 2, 1989, s. 38-56.

"Bilim Dili Olarak Türkçenin Gelişmesi ve Türk Abecesine İlişkin Düşünceler", Aydın Köksal, Çağdaş Türk Dili, sayı: 54, Ağustos 1992, cilt V, s. 1-6

Bilişim Terimleri Sözlüğü, İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce, A. Arifoğlu, H. L. Akın, S. Halıcı, M. Halıcı, N. K. Kılan, A. Köksal, G. Kükner, L. Mollamustafaoğlu, K. Oflazer, E. Özdemir, K. Salman, L. Şensoy, İ. Tabak, B. Titiz, E. Uç, T. Üney ve S. Yakut, TBD , Mayıs 1996, 132 s.

"Türkçe Konuşan Uluslar Ortak Terminoloji Arayışında", Aydın Köksal ile Röportaj-Haber: Sibel Algan, *BT Haber*, sayı: 120, 9-15 Haziran 1997; s. 1, s. 7.

Yabancı Dille Öğretim: Türkiye'nin Büyük Yanılgısı, Öğretmen Dünyası, 3. Baskı, Ankara, 2006 (2000, 2002- 2006), 229 s.

"Türkçe Bilim Sözleri: Bir Deneyim", *Bilim ve Ütopya*, Aydın Köksal, sayı: 80, Şubat 2001, İstanbul, s. 14-21.

"Türkçe, Bilişim, Dil, Dilbilim", XVIII. Dilbilim Kurultayı Çağrılı Açılış Konuşması, Aydın Köksal, Ankara Ü., 20 Mayıs 2004, *Dilbilim İncelemeleri*, Ed. : İclal Ergenç, vö., Doğan Yayıncılık, Nisan 2005, Ankara, s. 7-16.

Anı ve Fotoğraflarla Bilişim Tarihimiz, Akdoğan Özkan, Arkadaş Yayınevi, İstanbul, 2005.

Türkiye Bilişim Ansiklopedisi, Başeditörler: Tuncer Ören, Tuncer Üney, Rifat Çölkesen, Türkiye Bilişim Vakfı, Papatya Yayıncılık, 2006, İstanbul, 1186 s.

Hacettepe Yılları, Cumhuriyet'in 44. Yılında Açan Bir Devrim Çiçeği, Hacettepe Üniversitesi 40. Yıl Armağanı, Aydın Köksal, Kasım 2007, Ankara, 244 s.

İngilizce-Türkçe Ansiklopedik Bilişim terimleri Sözlüğü, Bülent Sankur, *Bilgisayar, iletişim, internet, elektrik, elektronik, kontrol, istatistik, ölçme alanında toplam 16. 354 terim, 1. 270 çizim*, ikinci baskı, 2005, Pusula, 1054 s.

Anatomi Atlası, Ed. Anne M. Gilroy, Brian R. MacPherson, Lawrence M. Ross, Genel Çeviri Yönetmenleri: H. Hamdi Çelik, C. Cem Denk, Palme Yayıncılık, Ankara, 2010, 656 s.

"Aydın Köksal ile Türk Dillerinde Ortak Bilim Sözleri üzerine Söyleşi", Ayşe Balcı, *Türk Dili, Dil ve Edebiyatı Dergisi*, Türk Dil Kurumu, cilt: XCIX, sayı: 705, Eylül 2010, s. 218-237.

Adı Bilgisayar Olsun, Aydın Köksal Yazılarından Bir Seçki, Cumhuriyet Kitapları, Aydın Köksal, İstanbul, Ekim 2010, 504 s.

A First Approach to A Computerized Model for the Morphological Analysis of Turkish and Two Related Articles in Turkish, Aydın Köksal, Hacettepe ***Üniversitesi*** Yayınları, Ankara, 2012, (PhD Thesis, 1975), 227 s.

Bilişim Devriminde Türkiye: 1971-2011-2051, Aydın Köksal, TBD 40. Yıl Armağanı, TBD Yayınları, Ankara, Kasım 2012, 360 s.

Aydın Köksal: Bilime, Bilişime ve Türkçeye Adanmış Bir Yaşam, Feyziye Özberk, Kaynak Yayınları, Sayı: 717, İz Bırakanlar: 8, İstanbul, Nisan 2014. Önsöz: Bozkurt Güvenç; Nehir Söyleşi, 446 sayfa.

YORGUN YOLCULUKLAR ARASINDA TÜRKÇE BİR TÜRKÜ

Y. Bekir YURDAKUL

Seslenir seni bana "ova"m, "dağ"ım,
Nere gitsem bulur beni arınmış.
Bir çağ ki akar ötelere,
Bir ak… ki yüce atalar, bir al… ki ulu oğullar,
Türkçem, benim ses bayrağım.

Dağlarca

Telefonum çalıyor. Aa... **Taner Çamsarı** arıyor. DEÜ Tıp Fakültesinin öğretim üyelerinden. Hem de epey eskilerinden... Aslında arada arada arar / araşırız; niye şaştıysam şimdi.

- Gününüz aydın olsun **Taner** öğretmenim!

(Şu "hocam" lafıyla oldum olası aram yoktur. Sevgili **Çamsarı**'nın da sevdiği işlerimden dir "öğretmenim" demelerim. Arada "hocam" dediğim de olur takılmak için; o an uyarır sesinin özel olarak ayarlanmış tonuyla...)

- Senin de **Bekirciğim**.

Hal hatırı kısa kesip sadede geliyor sevgili **Çamsarı**.

- "Türkçe Tıp Dili" konulu bir etkinlik düzenlemeye karar verdik.

(Aranma nedenimin bu etkinliğin bir yerlerine çağrılmak/ içinde yer almamın istenmesi... olduğunu sezmedim değil ama şöyle yolcuyu yokuşa sürsem fena olmayacaktı... Şu beş sözcüğü bir çırpıda söyleyiverdim:)

- İyi yapmışsınız, kutlarım, kolaylıklar dilerim.

- Sen kendine de bir kolaylık dile bence!

- O ne demek? (Bir yararı olmayacak belli ama yan çizmeye devam!)

- Birlikte yapacağız!

- Ben ne anlarım "tıp"tan? (Her yolu deniyorum...)

- Anlarsın, anlarsın... **Sedat**[1] öğretmenle de konuştum; senin düzenleme kurulunda yer almanı özellikle istedi. (Oltanın yemi de sağlam!)

1 Prof. Dr. Sedat Sever

- Desene kaçacak yer kalmadı, kapalı hatta kilitli bütün kapılar...

- Öyle.

Sonrası ayrıntılar... Ekipte kimler var? Zamanlama? Kimler katılacak?

Derken ilk buluşma... 30 Ocak... Hatay Medusa Kafe...

Düzenleme Kurulu tamamdı (soyadı sırasıyla: Prof. Dr. **Taner Çamsarı**, **Yusuf Çotuksöken**, Prof. Dr. **Cahit Kavcar**, Prof. Dr. **Sedat Sever**, Prof. Dr. **Mustafa Yıldız**, Dr. **Serkan Yıldız**, **Y. Bekir Yurdakul**... Tanımadığım yalnızca "**Yıldız**"lardı. Onlarla da etkinlikte tanışacak, yeni dostluklara doğru rotalar bile belirleyecektik...), Bilimsel Danışma Kurulu da öyle...

- Peki, yazman kim... yani bu işin sekreterliğini kim(ler) üsleniyor? Ekibimiz vardır sanırım.

- Kimse yok. Ben yapacağım...

- Bütçe?

- O da yok!

- Eee... Konukların ulaşım, konaklama, ağırlama giderleri?

- Herkes kendi cebinden karşılayacak.

- Bütçesiz mütçesiz, kim, hangi kurum / kuruluş düzenliyor böyle kapsamlı çalışmayı?

- Dokuz Eylül Üniversitesi ve Türk Nefroloji Derneği...

Etkinliğin sunumu sırasında, bu "yok"lar faslından da söz edecek, **Rıza Konyalı**'nın bir anısına[2] göndermeyle, "Yazman, dedim? Yoktur. Bütçe, dedim? Yoktur. Heves, niyet, kararlılık... dedim? Çoktur! Buradaki birlikteliğimizi neye borçlu olduğumuzun öyküsü budur değerli konuklar; hoş geldiniz!" diyecektim.

Sırayı izlencenin ayrıntıları aldı. Arka arkaya sıralanacak oturumlar, oturum başkanları, konuşmacılar... Ankara, İstanbul, İzmir, Kocaeli dörtgeninde kimi gün yazışarak, arada telefon görüşmeleriyle hepsi kısa sürede ortaya çıkıverdi.

2 **Alkış Çoktur da...**

Tarih 19 Ekim 2017. İzmir Büyükşehir Belediyesi Halk Müziği Topluluğunun konserindeyiz. Gecenin konuk sanatçılarından **Rıza Konyalı**, ilk türküsü "*Bağlar Gazeli*"nden sonraki alkışlara teşekkür ederken şunları da söyledi:

- Bu türküyü ne zaman söyler ya da dinlersem **Barış Manço** aklıma gelir.

Hikâye şöyle:

İzmir Fuarında gazinoların dolup taştığı yıllar. **Barış Manço** kuliste sırasını beklerken salondan yükselen kırış kıyamet alkışa şaşırır:

- Kim bu, okumadan alkış alan?

- **Rıza Konyalı**.

- Ha, adını duydum ama tanışmadık.

Rıza Konyalı, programını tamamlar. Kulise girer girmez **Barış Manço** atılır:

- Yahu, ne çok alkış aldın!

Rıza Konyalı gülümser:

- Alkış çoktur, para yoktur.

Bir de "onur ödülleri" vardı... Türkçeye yaşam boyu büyük emeği geçmiş, her adımında dil duyarlığını öncelikli işi/ tutumu saymış adlardan dördüne sunulacaktı bu ödül. Nasıl bir anmalık hazırlanmalıydı arayışımız için Bergama'da, parşömen üretimini çağlar ötesinin koşullarında sürdüren **Macit Gönlügür** ve onun usta ekibinin çalışmalarını önerdim. Kurulun onayının ardından **Macit** abi, hazırladığımız metnin[3] de yer aldığı, değerli bir emek ürünü olan anmalıkları kısa sürede hazırlayıp ulaştırdı.

Davetiyeler, afişler, boyun kartları, masalar için adlıklar ve konuşmacı adlarının basımı ve öteki ayrıntılar... Heyecanlı bir koşuşturmanın ardından geliverdi 14 Mayıs.

Kayıt masasında DEÜ Tıp Fakültesi Hastanesinden sevgili **Elçin Gören** ve bu etkinliğe üyelerinin katılımı konusunda çaba gösteren Dil Derneği İzmir Temsilcisi sevgili **Gürsel Gezen**'in öğrencisi **Dilara Kesen**...

Salonumuz[4] dolu. Hem de gençlerle... Tıp fakültelerinden kaç kişi var acaba? Neyse gün içinde öğreniriz.

Şöyle başlıyorum:

Önce ekmekler bozuldu, sonra her şey… Gün geldi tuz da koktu…

Bildiğimiz başka saz, çaldığımız toprağımıza uymaz…

Sevdiğimiz, sanki gözden ırakmış, gönlümüzü nerelere düşürmüşüz…

Hayatın kardelen inadıyla beslenen diriliğinden nasıl da ötelere savrulmuşuz…

Aldırmazlığın, aldanmışlığın, boyun eğişlerin, umarsızlığın terkisinde bir tutam yere sığınıp kalmalarımız olağan, yakışır… olmuş.

Birer birer ve sanılır ki inanılmaz bir coşkuyla elden çıkardığımız, yere çaldığımız bayraklarımız toza belenmiş…

Yorgun yolculuklarda haberli-habersiz kuşatılmış, eksilmiş, bungunluğa batmış hayatlarımız…

Sanmaktayız ki kısılmış sesi şairin.

Bu toprağın sazının kırıldığına, kekiğimizin eskisi gibi kokmadığına, ayvamızın dalında bozarıp kaldığına, ekinimizin harmanla küsüştüğüne inandırmış bizi birileri.

Pınarlarımız kuru, derelerimiz bulanık, yağmurumuz hoyrat, karlarımız kirliymiş…

Türkçem inadına buralı, bizden.

Türkçem inadına dingin, direngen.

Türkçem inadına coşkulu.

Türkçem; bildiğimiz-bilmediğimiz eski zamanlardan biriktirdiği; büyük çocuklarıyla, Yunus'u, Karacaoğlan'ı, Mustafa Kemal'i, Nâzım'ı, Ömer Asım Aksoy'u, Dağlarca'sı, Yaşar Kemal'i, Gülten Akın'ı, Tahsin Yücel'iyle başka, yeni, yakışıklı tınılar, renkler bulduğu o coşkulu türküsünü inadına sürdürüyor.

Türkçem; çalışkan çocuklarıyla bugün, hoyrat savruluşlardan, kapkara kargaşalardan, ayrık otlarına selam duruşlardan ötelerde, bu toprağın bağrında hep sürüp gelen, hiç bitme-

3 Türkçemize yaşam boyu yaptığınız değerli katkılar nedeniyle teşekkürlerimizi sunarız.

4 Dokuz Eylül Üniversitesi DESEM Bordo Salon

yecek toy düğünlerden birini eyliyor…

Hayatın anlamını, Türkçenin kardelenlerden armağan özgünlüğünde, özgürlükte, emeğin yanı başında, öteki ve başka olana saygıda bilen dostlar;

Yüzünü, yüreğini Türkçe sevgisi, anadilinin gizi-gizemiyle yuyan dostlar;

Dokuz Eylül Üniversitesi ve Türk Nefroloji Derneğinin ortaklaşa çağrısına,

1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantımıza,

İzmir'imize, evinize hoş geldiniz.

Saygı duruşu, İstiklal Marşı, Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. **Taner Çamsarı** ve Türk Nefroloji Derneği Başkanı Prof. Dr. **Kenan Ateş**'in seslenişleri... Rektör Prof. Dr. **Nükhet Hotar**'ın, onur ödüllerinin sunumunda aramızda olacağı bilgisiyle sözü usta bir ozana, **Abdülkadir Budak**'a bırakıyorum:

"*Ozan dedeme göre / 'Türkçem, benim ses bayrağım' / Sözcükler dilimin oyuncağıdır / Ağzımda bir anne sütü lezzeti / İkisi bir kuşun iki kanadı / Seviyorum ülkemi ve Türkçemi*"

Ve ilk oturum başlıyor: "*Bilim Dili Türkçe: Evrensel Bilim Dili Tartışmaları*"

Prof. Dr. **Aydın Köksal**, yaşının üst üste yolculuklara elverişli olamayışı nedeniyle İzmir'e gelememiş ama bildirisini kayda alıp ulaştırmıştı. Yansıdan sesleniyor salona... bizim için elini sıkamamış olmak, onun içinse yansının sonunda yükselen alkışın kulaklarına varamayışı eksiklikti elbette...

Prof. Dr. **Ahmet Kocaman**, Prof. Dr. **Sedat Sever**, kendilerine ayrılan sürelerde tamamlıyorlar seslenişlerini...

Oturum başkanları Prof. Dr. **Cahit Kavcar**, Prof. Dr. **Kubilay Aysevener** salonun diyeceği var mı, ona bakıyorlar. Söz alan ilk konuk, 70'lik bir tıp öğrencisi, tıp fakültelerinden gelen var mı merakımızı da gideriyor.

Sözü bir başka usta ozana, **Hasan Hüseyin**'e veriyorum:

"*Türkçe söylüyorum / anlıyor musun? / türkçe söylemek ne / tanıyor musun? / Görmek ne / görüntü ne / görümsemek ne? / doymak gibi bir şey midir anlamak yoksa?*"

"*Türkiye'de Çağdaş Tıbbın Doğuşu ve Dili*" başlıklı ikinci oturumun konuşmacıları (Dr. **Nidai Sulhi Atmaca**, Prof. Dr. **Süheyla Ünal**, Prof. Dr. **Cengiz Yakıncı**) hem Osmanlıdan günümüze tıp alanındaki "gelişme"leri hem de Türkçe tıp dili konusunda yaşananları / Türkçe Tıp Sözlüğü çalışmalarını ince ve şaşırtıcı ayrıntılarla sergiliyorlar.

70'lik tıp fakültesi öğrencisi konuğumuzun burada da diyecekleri/ kimi noktalarda karşı çıkışları var. Ve salondaki gençlerden biri söz istiyor. Tıp fakültesi öğrencisiymiş, toplantıya kız arkadaşının (**Dilara Kesen**'den söz ettiğini az sonra anlayacağız) isteğiyle katılmış. Türkçe tıp dili ve tıp dili sözlüğümüz konusunda anlatılanlardan fakültede hiç söz açılmayışını; **Atmaca**, **Ünal** ve **Yakıncı** hocaların söylediklerinin çoğunu ilk kez duyduğunu altını çizerek belirtiyor. Yaşasın: artık iki tıp öğrencimiz var salonda!

Oturum Başkanları Prof. Dr. **Tevfik Ecder**, Prof. Dr. **Sülen Sarıoğlu** öğle yemeği arasını da duyurarak oturumu kapatıyorlar.

Öğleden sonraki bölümü büyük ozan **Nâzım Hikmet**'in "*Mesaj*" şiiriyle açıyorum. "Bana kalsa bütün hastanelerin girişine asarım bu dizeleri... Bir gün bu da olacak... " dileğimi/ umudumu vurgulayarak seslendiriyorum "*Mesaj*"ı

"*Hastalar, / kardeşlerim, / iyileşeceksiniz. / Ağrılar, sızılar dinecek. / Yumuşak, / ılık/ bir yaz akşamı gibi inecek/ ağır, yeşil dalların arasından rahatlık.*

"*Hastalar, kardeşlerim, / biraz daha sabır, biraz daha inat. / Kapının arkasında bekleyen ölüm değil, / hayat. / Kapının arkasında dünya, / dünya cıvıl cıvıl. / Kalkacaksınız yatağınızdan, / gideceksiniz. / Tuzun, ekmeğin, güneşin tadını/ yeni baştan keşfedeceksiniz.*

"*Sararmak limon gibi, mum gibi erimek, / devrilmek kof bir çınar gibi ansızdan / Kardeşlerim, hastalar, / biz ne limonuz, ne mum, ne çınar, / biz insanız çok şükür, / çok şükür biliriz, / umudumuzu ilacımıza katmasını. / 'Yaşamak gerek!'/ diyerek / ayak direyip / dayatmasını.*

"*Hastalar, / kardeşlerim, / iyileşeceğiz. / Ağrılar, sızılar dinecek. / Yumuşak, / ılık / bir yaz akşamı gibi inecek / ağır, yeşil dalların arasından rahatlık. "*

Üçüncü oturumun başlığı "*Türkçenin Gücü Tıp Alanına Yetmez mi?*" Oturum başkanları Prof. Dr. **Şehsuvar Öztürk**, Prof. Dr. **Aykut Sifil**.

İki konuşmacımız Prof. Dr. **Betül Çotuksöken** ve **Yusuf Çotuksöken** yazık ki aramızda olamadılar. Bu çalışma için yurtdışından gelen Prof. Dr. **Sabri Kemahlı**'nın "*Tıp Eğitimimiz ve Hekimlik Dilimiz Nasıl Türkçeleşti?*" konulu seslenişine mi versem birinciliği diye düşünmeden edemedim.

Düzenleme Kurulunda birlikte ve (daha tanışmadan, yan yana gelmeden) son derece uyumlu çalıştığım(ız) Prof. Dr. **Mustafa Yıldız**'ın "*Neden Dil Sorunumuz Var? Ruhsal Nedensel Bir İrdeleme*" başlıklı seslenişi de bilimsel toplantıya kulak verenler için yeni sorular, yeni arayışlar demekti.

70'lik tıp öğrencisi, bu kez kantarın topuzunu kaçırıyor:

Türkiye, Osmanlıdan miras yetmiş beş bin kelimeyi çöpe atmış, onların yerine, Dil Kurumu marifetiyle bula bula 450 kelime bulmuş.

Bu yargıya/ yaklaşıma yanıtı öncelikle ben vermek istiyorum hem de Prof. Dr. **Aydın Köksal**'ın eyleminin tanıklığında:

- Tartışmak, farklı düşünceler belirtmek güzel ama haksızlık da etmemek gerek. Hayatın yorgunluğu nedeniyle bugün aramızda olamayan ama bize yansıdan seslenen sevgili Prof. Dr. **Aydın Köksal**'ın bir anısı sizdeki bu bilgiye en güzel yanıttır bence.

Yıl 1960'ın ortaları, ABD'nin ünlü IBM kuruluşu, Türkiye pazarından daha fazla yay alabilmek için ürün tanıtmalıklarına Türkçe metin de eklemeye karar verirler ne ki konuyla ilgili herhangi bir sözlüğümüz yoktur. Kime başvururlar? O zamanlar yardımcı doçent olan Aydın Köksal'a...

Aydın öğretmen, şu soruyu sorar Amerikalılara:

- Ne kadar sürem var?

- Yetmiş beş gün.

Yani yalnızca iki buçuk ay. "Tamam!" der sevgili Yrd. Doç. Köksal ve hemen çalışmaya başlar. Tanınan sürenin sonunda, 12 bin 500 sözcüklük Türkçe-İngilizce bilişim sözlüğünü ortaya koyar. Orada yer alan terim ve kavramları çoğu Aydın öğretmenin ekibiyle bulduklarından oluşur.

Sırayı, **R. Doğru**'nun dizelerini seslendirip Onur Ödüllerinin sunumuna getiriyorum: "*…Ve şimdi / onlarca dil arasında / gül arasında / kırmızı karanfil olur / Türkçem… / anlarım / anlatırım / genleşir dünyam / Yaşarken… / anlatamayacağım / anlayamayacağım / şey yok şu dünyada / anamın diliyle / canımın diliyle...*"

Söz verdiği gibi, DEÜ Rektörü Prof. Dr. **Nükhet Hotar** da aramızda...

Şöyle beş on yıl (belki daha fazla) öncesine götürüyorum konukları...

Bir genel seçimi daha geride bırakmışız. Meclis, yeni üyeleri için yeniden hazırlanıyor. Bu arada "yeni" bir bölüm ekleniyor Meclis'e; milletvekillerinin, oturum aralarında bir şeyler içip atıştıracakları kantin benzeri bir bölüm. Tepesine de "aklı evvel"in biri bir tabela asıyor bu "yeni" yerin: "Quickarea" İngilizce de yok böyle bir sözcük! Kendi dilinde kafa yorsa yorulur garip, ne yapsın. İşte bu tabelaya karşı çıkıyor o dönem meclise İzmir'den giren Prof. Dr. **Nükhet Hotar**. Ne mi oluyor? Ne tabela kalıyor ortada ne de o "yeni" yer.

Bunu anımsatıp mikrofonu, sözü Prof. Dr. **Hotar**'a bırakıyorum.

Böyle bir toplantıya ev sahipliği yapmaktan duyduğu sevinci belirtiyor ve onur ödüllerinde ikisini, Prof. Dr. **Cahit Kavcar** ve Prof. Dr. **Ahmet Kocaman**'ın ödüllerini veriyor Rektör Prof. Dr. **Hotar**.

Prof. Dr. **Aydın Köksal**'ın ödülünü (katılamadığı için Prof. Dr. **Ahmet Kocaman**'a) Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Dr. **Taner Çamsarı**; Prof. Dr. **Süreyya Ülker**'in ödülünüyse Türk Nefroloji Derneği Başkanı Prof. Dr. **Kenan Ateş** veriyor. Gülümsüyor sevgili **Ahmet Kocaman**:

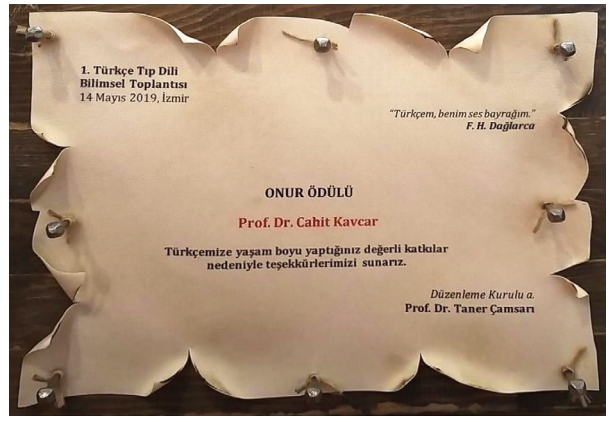

- Bir değil, iki kocaman ödül! Yüküm ağır, bakalım nasıl dönebileceğim İstanbul'a?

İzmir'de olunur, söz Türkçeden açılır da **Berin Taşan** olmadan olur mu? Sırayı onun dizelerine veriyorum:

"*İçinden gelip de bir gün/ Bir şiir okumamış anadilinden/ Günaydın dememiş kimseye/ Bir güle değmemiş eli/ Beşiğinde uyuyan bir bebeği/ Eğilip de öpmemiş.*

"*Hızla geçerken bir ormanın içinden/ Aracını durdurup/ Gelin başı gibi süslü/ Ağaçla-*

ra dokunmak gelmez içinden/ Açmaz penceresini otobüsün.

"*Paranın sefasını onlar sürsün/ Kapanıp yatlarına, yalılarına/ Bize bıraksınlar yalnız/ Dilimizi, Türkçemizi, şiirimizi.* "

Son oturum, "Türkçemiz *Ses Bayrağımız*"ı Prof. Dr. **Taner Çamsarı** ve Prof. Dr. **Ferah Gönülşen Sönmez** yönlendiriyorlar. On beşer dakikalık sürelerle Prof. Dr. **Emin Sami Arısoy**, Prof. Dr. **Şerafettin Canda**, Prof. Dr. **Haluk Erdem**, Prof. Dr. **Ali Tahsin Güneş**, Prof. Dr. **Süreyya Ülker** aslında verilen sürelere zorlukla sığdırdıkları seslenişleriyle güne ve etkinliğe yeni boyunlar katıp yeni sorular ekliyorlar.

Sözü öncelikle ve yine büyük usta **Nâzım**'ın dizelerine bırakıyorum:

"*Çocuklarımıza Türkçe okutmak, / öğretmek, sevdirmek onlara/ dünyanın en diri/ en taze dillerinden birini, / kendi dillerini, / güzel şey/ büyük şey. // Türküler söylendikçe Türk diliyle/ Seni seviyorum gülüm/ dendikçe Türk diliyle/ Türk diliyle gülünüp Türk diliyle/ ağıtlar yakıldıkça… ben anılacağım…*"

İşte bitti. Noktayı, önümüzdeki yıl Kocaeli Üniversitesinde görüşmek dileğiyle koyuyorum.

1. TÜRKÇE TIP DİLİ BİLİMSEL TOPLANTISI

Prof. Dr. Cahit KAVCAR

Ankara Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi

Dokuz Eylül Üniversitesi ve Türk Nefroloji Derneği'nin ortak etkinliği olan bu toplantı, 14 Mayıs 2019 günü İzmir'de düzenlendi. Bir tam gün sürdü ve dolu dolu geçen verimli bir etkinlik oldu.

Ülkemizin birçok üniversitesinden çok sayıda öğretim üyesi katıldı. Ana konuyla ilgili değerli bildiriler sunuldu, görüş alışverişleri ve tartışmalar yapıldı.

Ben sabahki ilk oturumun başkanıydım ve Prof. Dr. Kubilay Aysevener'le birlikte yönettik.

Konuşmalara geçmeden önce ben aşağıdaki açılış konuşmasını yaptım:

"Sayın konuklar, bu önemli ve anlamlı toplantımızın konusu Türkçe Tıp Dili, Türkçe sevgisi. Programdaki adıyla 'Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı'.

Yüzyıllarca hor görüldüğü gibi bugün de hor görülüyor Türkçe. Osmanlı zamanında medresede Arapça, kültür ve sanatta Farsça, Cumhuriyet döneminde bugün üniversitede İngilizce eğitim veriliyorsa Türkçe dışlanıyor demektir.

Türk tarihinde çağdaşlık derken öncelikle üç önemli okul gelir akla: Mekteb-i tıbbiye, Mekteb-i harbiye, Mekteb-i mülkiye.

Ülkemizde ve dünyada gelenekselleşmiş bir görüş vardır: Tıbbiye mezunu doktorlar ülkelerinin en demokrat kesimini oluşturur. Bizde de öyle olmuştur. Örneğin Osmanlı'da Abdülhamid'in baskı ve zulümlerine karşı en büyük tepki her zaman Tıbbiyeden gelmiştir. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile savaş ve yoğun mücadele de orada gerçekleşmiştir. Bunun temel nedeni müsbet bilimlerle yetişmiş, yoğrulmuş olmalarıdır.

Sivas Kongresinde Amerikan mandası fikrine karşı çıkarak çok önemli konuşmalar yapan ve Mustafa Kemal'i bile çok etkileyen tıbbiye öğrencisi, gençlik temsilcisi Hikmet ve Cumhuriyetin ilk yıllarında milli eğitimin ilk öncülerinden, üniversite devriminin baş mimarı ve Atatürk'ün çok beğendiği Dr. Reşit Galip birer tıbbiyeli idi.

Düşünce bakımından bu tıbbiyeli iki değerli ismin çocukları durumunda olan Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi ve Türk Nefroloji Derneği ortak etkinliğini, bu "Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı"nı düzenleyen çok değerli tıbbiyeli arkadaşlarımızı ve toplantıya gönüllü olarak katılıp onur veren diğer meslektaşlarımızı içtenlikle kutluyorum.

Fakat bu arada iki ismi özellikle vurgulamak istiyorum. Bu güzel ve çok anlamlı toplantının bir yıldan beri çalışan baş mimarı, Düzenleme Kurulu Başkanı çok değerli meslektaşım Sayın Prof. Dr. Taner Çamsarı ve bu toplantıyı destekleyen Türk Nefroloji Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Kenan Ateş'i bir alkışlayalım dostlar. Bu iki hocamızı gönülden kutluyorum.

Sayın konuklar, dil herhangi bir alanda kendiliğinden gelişmez. Onun işlenmesi, bilinçli olarak kullanılması gerekir. Türkçe ile bilimsel çalışmalar yapmışız da Türkçe yetersiz mi kalmış? Düşünce üretmeye çalışmışız da Türkçe engel mi olmuş? Eksik yanları elbette vardır. Bu her dil için geçerlidir. Yeter ki o dil hor görülmesin, dışlanmasın.

Osmanlıcaya övgüler düzenler, bir dili mi, bir alfabeyi mi söylemek istediklerinin bile farkında değiller. Aslında Osmanlıca ayrı bir dil değildir, bunu iyi bilelim. Çünkü ödünç sözcüklerle kendine yabancılaştırılmış bir dönem Türkçesinin adıdır Osmanlıca.

Alfabe olarak düşünüyorlarsa Türkçenin daha önce kullanıldığı bir çok alfabeden biridir Arap alfabesi ve onların içinde Türkçenin ses özelliklerine en az uyandır *(Feyza Hepçilingirler, Cumhuriyet Kitap eki, 28 Mart 2019, Sayı 1519, s. 14).*

Osmanlıca bir konuşma dili değildir. Konuşulmayan, yalnızca yazıda kullanılan karışık dil ögesine dil denemez.

İşte biz bugün Türkçe tıp dilinin önemini vurgulamak, bu dili olabildiğince işlemek ve bilinçli olarak geliştirmek, tıbbiyeli Hikmet ve Dr. Reşit Galib'e lâyık olmak için buradayız.

Şimdi yoğun bir güne birinci oturumla başlıyoruz.

Programda yazıldığı gibi 1. Oturumun konusu "Bilim Dili Türkçe: Evrensel Bilim Tartışmaları."

Programa göre oturumda üç değerli konuşmacımız var. Ama bir hocamız, Sayın Prof. Dr. Aydın Köksal önemli sağlık sorunları nedeniyle gelemedi. Hepimizden özür diledi, saygılar sevgiler sundu. Ama bildirisini video kanalıyla ekrandan izleyeceğiz.

İlk konuşmacımız Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi emekli öğretim üyesi, Taner Çamsarı arkadaşımızın Yozgat'tan ortaokul İngilizce öğretmeni Sayın Prof. Dr. Ahmet Kocaman. İkinci konuşmacımız, Hacettepe Üniversitesi emekli öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Aydın Köksal. Üçüncü konuşmacımız, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi öğretim üyesi, kendisiyle her zaman övündüğüm doktora öğrencim Sayın Prof. Dr. Sedat Sever.

Ben Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi emekli öğretim üyesi Prof. Dr. Cahit Kavcar ve başkan arkadaşım Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi Sayın Prof. Dr. Kubilay Aysevener.

Evet, buyrun sayın Kocaman. Konuşma süremiz 20 dakika.

Kocaman'dan sonra Sayın Prof. Köksal'ın konuşmasını video ile ekrandan izledik ve 15 dakika sürdü. Bu önemli bir duyarlık, titizlikti.

Onun ardından üçüncü konuşmacı olarak Sayın Prof. Sedat Sever bildirisini sundu ve 20 dakikada bitirdi.

Üç konuşma da son derece aydınlatıcı, ufuk açıcı, çarpıcıydı. Birkaç soru ve görüş alışverişinden sonra birinci oturum sona erdi.

Daha sonra üç oturum yapıldı. Ondan sonra, Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Nükhet Hotar tarafından, katılımcılardan dört kıdemli öğretim üyesine Düzenleme Kurulunca hazırlanan " Onur Ödülleri" sunuldu.

Son olarak 4. oturum yapıldı. "Seslenişler" başlığı altında 15'er dakikalık sürelerde beş katılımcı temel konu ile ilgili görüşler öne sürdü. Onun ardından dileyen katılımcılar için "Serbest Kürsü" başlığı altında 5'er dakikalık konuşmalar yapıldı. Bu "Seslenişler" ve "Serbest Kürsü" konuşmaları bana göre yeni, değişik ve ilgi çekici etkinliklerdi.

Saat 17:30'da Düzenleme Kurulu Başkanı Prof. Taner Çamsarı'nın "Teşekkür ve Kapanış" konuşması ile "1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı" sona erdi. Çok doyurucu, yapıcı, verimli bir etkinlik oldu. 2020 yılındaki "2. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı"nın Kocaeli'nde yapılması kararlaştırıldı.

1. Türkçe Tıp Dili Bilimsel Toplantısı Düzenleme Kurulu Başkanı Sayın Prof. Dr. Taner Çamsarı'yı çok yönlü başarılı etkinlik dolayısıyla bir kez daha gönülden kutlarım.

TÜRKÇE TIP DİLİ ve SÖZLÜK ÇALIŞMALARIMIZ

Prof. Dr. Cengiz YAKINCI

İnönü Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi

İngilizce eğitim veren Hacettepe Tıp Fakültesi İngilizce Tıp Bölümünden mezun olan bir doktor hanım, bir sohbet esnasında şunları anlatıyordu: "Bize derslerimizin birinde '*antrax*' diye bir hastalığa teşhis konulma yolları, tedavi yöntemleri, korunması vb. bilgiler öğretildi. Ancak ben bu bilgileri içselleştiremedim, sadece böyle bir hastalığın var olduğunu öğrenebildim. Yıllar sonra '*antrax*' hastalığının bildiğimiz 'şarbon' hastalığı olduğunu öğrendiğimde, yapılan açıklamaları Türkçe olarak okuduğumda bilgilerim yerine oturdu. Ancak o zaman bilgileri içselleştirebildim."

Artık çok iyi biliniyor ki eğitim ana dilde olmalıdır. Sömürge devletlerde yabancı dilde eğitimler yapıldı ama onun da bir işe yaramadığı zaman içinde anlaşıldı. Yetiştireceğimiz bilim insanlarının öncelikle bu ülkeye, sonra da dünyaya faydalı olması için çalışmalıyız. Önceliğimiz ülkemiz olmalı. Aksi takdirde yabancı dilde eğitim verip gelişmiş ülkeler için eleman yetiştiren ve yetiştirdiği insanları beyin göçüyle başka ülkelere gönderen bir toplum olarak kalmaya devam ederiz. Ülkenin strateji uzmanları Türkçenin değerini öncelemelidir ki, ülkesine sahip çıkan kuşaklar yetişebilsin.

Bilindiği üzere terimler bilim ve sanata özgü kavramlardır. Terimlere Türkçe uygun karşılıklarının bulunması yolunda çaba gösterilmelidir. Yukarıda verdiğimiz "*antrax*-şarbon" örneğinde olduğu gibi, terimin Türkçeleşmesi onun içselleştirilmesi için gereklidir. İçselleştirilen, zihin dünyasında karşılığı olan terimlerle yeni düşünceler üretilebilir. Terimlerin Türkçe tanımlarının doğru ve anlaşılır olması bu açıdan büyük önem taşımaktadır.

Türkçe terim sözlüklerinin yazılmasına ve sürekli gündemde tutulmasına ihtiyacımız vardır. Terim sözlükleri alanda ortak bir dil kullanma noktasında büyük faydalar sağlayacaktır. Konfüçyüs'ün "Ben imparator olsam ilk işim bir lügat yazdırırım; herkes ne dediğini bilsin diye." sözü bu anlamda oldukça manidardır.

Büyük Türk hekimi İbni Sina; felsefe, matematik, astronomi, fizik, kimya, tıp ve müzik gibi birçok alanda kendini yetiştirmiş büyük bir hekimdi. Ancak günümüz dünya-

sında bilim o kadar büyük bir gelişme gösterdi ki, artık bir insanın bir bilim alanına tam anlamıyla hâkim olabilmesi mümkün olamaz oldu. Bir tıp alanının yüze yakın alt dalının olması günümüzde şaşırtıcı değil. Böylesi bir dönemde bir tıp doktorunun tek başına tıp terimleri sözlüğü yazması da mümkün görünmemektedir. Bu durumda tıbbın farklı alt dallarıyla iş birliği içinde kapsamlı bir tıp sözlüğü yazılabilir.

Tıp terimleri sözlüğü hazırlamak için tıbbın farklı alt dallarında çalışan doktorların bir araya gelmesi de yeterli değildir. Bu çalışma grubu içerisinde mutlaka Türk dili uzmanına da ihtiyaç vardır. Bu teorik bir tavsiye değildir. Yıllardır TDK'de yürüttüğümüz sağlık sözlükleri çalışmalarında, Türk Dili Uzmanı Prof. Dr. Hamza Zülfikar Hoca'nın terim üretme ve Türkçeyi doğru kullanma konusundaki katkılarını yaşayarak görebilme şansımız oldu. Terim sözlüğü çalışması yapılıyorsa Türk dili uzmanının katılımı şarttır.

Peki, bu sözlüğü yazmak yeterli midir? Tabii ki değil. Bilim ve özellikle tıp, inanılmaz bir hızda değişmektedir. Yeni kavramlar hızla kullanıma girmektedir. Bu nedenle mevcut tıp sözlükleri zamanla güncelliğini yitirmektedir. Bu alanda oluşturulan sözlüklerin en geç beş yılda bir gözden geçirilip yeniden düzenlenmesi ve yeni eklemeler yapılması gerekmektedir. Dorland *İngilizce Tıp Sözlüğü*'nün 2000 yılı baskısına 8000'den fazla sözcüğün eklenmiş olduğunun ifade edilmesi bu anlamda oldukça düşündürücüdür.

Tıp sözlüğü hazırlanırken kullanım kolaylığının ve erişilebilirliğinin olmasına da dikkat etmek önemlidir. 2003 yılında sözlük çalışmalarına başladığımızda Türkçe tıp sözlüklerinde "böbrek" kelimesi "*kidney*", "aşı" kelimesi "*vaccine*" şeklinde aranıyordu. Diğer bir deyişle Türkçe tıp sözlüğünde madde başları Türkçe değildi. Türkçe dizinli tıp terimleri sözlüğü çıkarılmasına gereksinim vardı. Bu özellikleri taşıyan ilk çalışma olan Tıbbi Genetik Terimleri Sözlüğü Dr. Aydemir Yalman'ın işbirliği ve Logos Yayıncılığın desteğiyle Sendrom Dergisi'nin eki olarak 2003 yılı Ocak ayında olarak çıkarıldı. Her ay bir bilim dalının sözlüğü, o bilim dalının uzmanları tarafından hazırlanarak Sendrom Dergisi'nin eki olarak çıkarılmaya devam edildi. Böylece tıp dallarının ilk sözlükleri oluşmaya başladı. Bu dergi 2007 yılı Aralık ayına kadar devam etti ve toplam 60 sayı yayımlandı.

İnternetin sunduğu olanaklardan yararlanarak bir ağ sayfası aracılığıyla geniş kitlelerin sözlüklerimize ücretsiz olarak ulaşmasını ve geribildirim alarak daha iyiye varmayı düşündük. Bu konuda Uğur Şahin'in özenle hazırladığı ***www. tipterimleri. com*** ağ sayfası beklenenin çok üstünde ilgi gördü. Altın Örümcek ağ sayfaları yarışmasında bilim dalında 2005 yılında üçüncülük, 2006 yılında ikincilik ve 2007 yılında birincilik ödülü aldı. Böylece Türkiye'de ilk kez bir "sözlük" ağ sayfası ödüllendirilmiş oldu.

Prof. Dr. Erdem Yeşilada'nın katkılarıyla Türkiye'nin ilk "İlaç ve Eczacılık Terimleri Sözlüğü" çıkarılması planlandı ve 2006 yılı Mayısında "Farmasötik Teknoloji Terimleri Sözlüğü" çıkarıldı. Türkiye'nin ilk Hemşirelik Terimleri Sözlüğü olan "Cerrahi Hemşirelik Terimleri Sözlüğü" Ağustos 2007'de Prof. Dr. Ayla Bayık'ın katkılarıyla kullanıma sunuldu.

Artık bağımsız bir dergi olmanın zamanı gelmişti. Tania Sisa ve Logos Yayıncılığın desteğiyle Türkiye'nin değil dünyanın ilk "Sözlük Dergisi" 2008 yılında yayınlanmaya

başlandı ve altı sayı yayımlandı. Maddi sorunlar önümüzdeki en önemli engeli oluşturuyordu. Bu nedenle 2009-2010 yıllarında Dr. Aydemir Yalman ve Uğur Şahin ile birlikte "TIPterimleri. com Sözlük Dergisi" olarak 10 sayı yayımlandı.

2011 yılından itibaren tekrar Logos Tıp Yayıncılığın desteğiyle "Sözlük Dergisi" olarak 20 sayı yayımlandı. Özetle 2003 yılından itibaren toplam 96 sayı Sözlük Dergisi yayımlanmış oldu.

Sözlük Dergileri çıktığından beri ücretsiz olarak tıp kongrelerinde dağıtıldı. Sözlük Dergisi uygulamasıyla tıbbın farklı anabilim ve bilim dallarının ilk Türkçe sözlükleri yazılmış oldu. Bu sözlüklerin geliştirilmesi elbette gereklidir. Bunun için her anabilim ve bilim dallının konuyla ilgili ekipler oluşturup çalışması en uygun çözüm gibi görünmektedir. Sözlük Dergisi'nin kurumsallaşarak tıp dilindeki günceli yakalaması ve kullanım açısından işlevsellik kazanması en büyük umudumuzdur.

Türkçenin bilim dili olması noktasında önerim **sözlük dergisi** çıkarılmasıdır. Sözlük dergisi kavramı birçok kişi için yeni bir kavram olarak görülebilir. Ancak oldukça işlevsel bir yapıya sahip bir kavramdır. Bilindiği gibi dergiler periyodik olarak çıkan süreli yayınlardır. Örneğin "Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon (FTR) Terimleri Sözlüğü"nü sözlük dergisinin bir sayısında yayımladığımızı varsayalım. Dergi şeklinde sözlükler çıkarmak çalışmaları kolaylaştıran bir uygulamadır. Tıp gibi çok geniş bir alanı küçük parçalara (FTR sözlüğünde olduğu gibi) bölmek büyük tıp sözlüğünün hazırlanmasını kolaylaştıracaktır. Dergiler kitaplar gibi pahalı basılı materyaller değildir. Pratik, baskı maliyeti ucuz, hedef kitleye ulaştırılması, yaygınlaştırılması kolay materyallerdir. Yeniden basılması için kitaplar gibi stokların eritilmesine gerek yoktur. Değişiklik yapılması gerektiğinde hızlı bir şekilde basılabilir. En önemli faydası da 2-3 ayda bir çıkarılan bu dergiler, terim sözlüklerinin sürekli gündemde tutulmasına da hizmet edebilirler. Beş yılda bir yeni baskısı yapılacak büyük tıp sözlüğü, sözlük dergileri sayesinde parça parça hazırlamış ve beş yılın sonunda birleştirilerek tek bir parça hâlinde getirilmiş olacaktır.

Nasıl Türkçe bir metni doğru yazmak için "Türkçe Yazım Kılavuzu"nu kullanıyorsak, benzer şekilde Türkçe tıbbi makale, tez, kitap vb. yazarken de "Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu"na ihtiyaç vardır. Türk Dil Kurumu tarafından 16 Aralık 2004 yılında "Tıp Terimleri Çalışma Grubu" adıyla kurulan ve 14 yılı aşkın süredir çalışmalarını kesintisiz devam eden çalışma grubumuz bu ihtiyacı önceleyerek 2019 Mayıs'ında "Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu"nu yayımladı. Bu karşılıklar kılavuzu şu an için 5775 terim içermektedir. Bu kılavuzla, tıp terimlerinin Türkçede doğru yazılışını görme yanı sıra önerilen Türkçe karşılığına da ulaşılabilmektedir." Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu"nun android telefon uygulaması da yayıma girmiştir ve ücretsiz olarak ulaşılabilmektedir. Bu uygulama dinamik bir çalışmadır ve yaklaşık ayda bir güncellenmektedir.

Tıbbın farklı dallarından 12 hekim, bir Türk dili uzmanı ve bir bilim tarihçisinden oluşan "Tıp Terimleri Çalışma Grubu"nun önümüzdeki hedefi bir yıl içinde "Tıp Terimleri Sözlüğü"nü çıkarmaktır.

Yaptığımız çalışmalara ilişkin bu özetlemeden sonra Türkçenin bir bilim dili olarak istenilen düzeyde yaşama geçmesi için şu hususların göz önünde bulundurulması gerek-

tiği kanaatindeyim:

- Öncelikle her bilim ve sanat adamının Cumhuriyetin ilk yıllarında Türkçeye duyulan heyecanı yeniden duyması gerekiyor. Unutmamak gerekir ki Türkçe yapı olarak ek ve kökleriyle bilim ve sanat terimlerini karşılayacak kapasitedir. Bu bakımdan Mustafa Kemal Atatürk'ün "Türk Dili dillerin en zenginlerindendir yeter ki bu dil şuurla işlensin." sözünü zaman zaman hatırlamak gerekir.
- İlk iş olarak her dalda mevcut terimlerimizin ne kadar olduğu tespit edilmelidir. Bunların yayınlandıktan sonra Türkçeleştirilebilecekler ele alınmalı, uygun kök ve eklerle dile kazandırılmalıdır.
- Hazırlanacak terim sözlüklerine basılı, elektronik veya cep telefonu uygulamalarıyla kolaylıkla ulaşılması sağlanmalı ve özellikle bir geribildirim ve eleştiri ortamı yaratılmalıdır.
- Yukarıda belirtilen esaslar çerçevesinde en geç beş yılda bir terim sözlükleri yenilenmelidir.
- Türkçe hazırlanan her türlü bilimsel dokümanda (kitap, dergi, broşür vb.), Türkçeleştirilmiş terimlerin kullanılması özendirilmelidir.
- Her dalda sözlük dergileri yayımlanmalı, bu dergilerde terim eleştirileri köşesi de olmalıdır. Burada toplanan terimler, uzlaşmaya varılan kelimeler esas sözlüklerinin hazırlanmasında yararlanılacak kaynaklar olarak kullanılmalıdır.
- Türkçenin bilim dili olması yolunda ilgili bilim ve sanat adamları yeni stratejiler geliştirilmelidir. Terim sözlükleriyle ilgili çalışmalar alan uzmanlarının yanı sıra bu çalışmalarda bir Türk Dili uzmanın da bulunması gözetilmelidir.
- Belirtmeye çalıştığım bu çalışmalar "Sözlük Akademisi" veya "Sözlük Enstitüsü" gibi akademik bir kurum içinde, terim çalışmalarında söz sahibi olmuş kimselerce yürütülmelidir.

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

http://www. logosyayincilik. com/menu/563/sozluk-dergisi (Erişim 05. 08. 2019 saat 22. 00)
http://www. logosyayincilik. com/menu/91/tip-egitimi-terimleri (Erişim 05. 08. 2019 saat 22. 00)

"… TÜRK MİLLETİ, DİLİNİ DE YABANCI DİLLER BOYUNDURUĞUNDAN KURTARMALIDIR."

Emin Sami ARISOY

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi
Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

"Millî his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin millî ve zengin olması millî hissin inkişafında müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin.

Ülkesini, yüksek istiklâlini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller boyunduruğundan kurtarmalıdır. "

Türk Dil Kurumu (TDK) *Türkçe Sözlük*'lerinin kapağını açınca, 2 Eylül 1930 tarihi, Gazi M. Kemal imzası ve Mustafa Kemal Atatürk'ün el yazısıyla yazılmış bu sözler karşılar bizi…

Ata'mızın sözlerinin üstünden seksen sekiz yıl geçti. Türkiye Cumhuriyeti'nin Dil Devrimi seksen altı yılı geride bıraktı. Atatürk'ü seksen yıl önce yüreklerimize perçinledik. Ama aradan geçen uzun yıllara karşın, Ulu Önder'in ve sözlerinin Türk Ulusu'na kılavuzluğu bugün aynı değerde, aynı önemde sürüyor.

Çünkü yeryuvarını sömürerek, yağmalayarak ayakta duran sömürgen yayılmacı (*emperyalist*) güçler doymak bilmiyor, sömürgen yayılmacılığın (*emperyalizm*) çarkları durmaksızın işliyor ve giderek küreselleşiyor… Çünkü, uygar (!) Batılı, göz koyduğu her yere demokrasi (!), insan hakları (!) ve özgürlük (!) götürüyor (!) ve ulus devletleri parçalayıp yok etmek, ulusal kimlikleri ortadan kaldırmak, dünyayı birbirine benzeyen, kimliksiz, kişiliksiz, edilgen, binlerce toprak parçası ve insan kümeleri yapbozu durumuna getirmek amacını, artmış bir yeme isteğiyle sürdürüyor!

Bu amaçla, toprakların, ülkelerin yağmalanması yetmiyor yayılmacı güçlere, insanların soykırım biçiminde yok edilmesi, örneğin Körfez Savaşı'nda 60. 000 (altmış bin), Irak Savaşı'nda 120. 000 (yüz yirmi bin) insanın, çocuk, kadın, yaşlı, hasta denmeden, camilere bile doldurularak öldürülmesi yetmiyor!..

Neden? Çünkü sömürgen yayılmacılık, hiçbir saldırgan gücün ele geçirilen ülkenin halkından daha kalabalık olamayacağını biliyor… Vietnam batağından çıkamamış yayılmacı orduların, sonunda Irak, ardından Suriye, günün birinde İran -ve günün birinde, şaşıp yanılıp yanlış bir hesaba kalkışması durumunda da Anadolu- cehenneminde boğulacağını anlıyor. O nedenle, dünyayı bütünüyle ele geçirme amacının karşısında en büyük engel olarak gördüğü "ulus bilinci"ni yok etmek istiyor.

Sömürgen yayılmacılığın baş gücü, İkinci Büyük Savaş'tan bugüne tüm dünyaya sürekli olarak "*I want you!* (Seni istiyorum!)" diye haykırıyor gözbebeklerimize bakarak. Yani, "biz"i istiyor *emperyalizm*; benliğimizi istiyor, kimliğimizi istiyor, bizi biz yapan değerlerimizi istiyor; ekinimizi (*kültür*) istiyor; dilimizi istiyor!. . Bu amaç içinse, elbette -doğrudan ya da dolaylı- her yolu deniyor.

*"Millî his ile dil arasındaki bağın çok kuvvetli olduğu"*nu da biliyor uygar (!) Batı -ve onun devşirmeleri-, *"Dilin millî ve zengin olmasının millî hissin inkişafında* (gelişmesi) *müessir* (etkili)" olduğunu da! Ulusal kimliğimizi bozmanın, ulusal değerlerimizi yozlaştırmakla başarılabileceğini, bunun yolunun da Türkçe bozularak, dilimiz aşağılanarak, yaralanarak, Türkçe'de gedikler oluşturularak, dilimize yabancı kullanımlar ve sözcükler sokuşturularak açılacağını biliyor!

Türkiye'nin okullarında İngilizce eğitim

Atatürk'ün ölümüyle başlayan öndersizlik sürecinde, -çok uzun yıllardır- ülkemizdeki eğitim kurumlarında Türkçe'nin özenle öğretilmesi savsaklanıyor. Bunun yerine, çocuklarımızın, hem de devlet okullarımızda, daha ilk sınıflarda İngilizce gibi yabancı diller üzerinden eğitilmesine (!), en azından ilgili ülkelerin dil ve kültürüne yakınlık duymayı öğrenmesine başlanıyor.

İlköğretim okulları ve liselerimizde Türkçe eğitim aşağılanıyor. "Türklerin Ülkesi"nde Türk anne babaların Türk çocukları, -ne yazık ki- İngilizce, Fransızca, Almanca, İtalyanca eğitim yapan Türkiye Cumhuriyeti okullarında, o dilde eğitim alabilmek için, yıllarca, yarış atları gibi, bu okulların giriş sınavlarına hazırlanıyor! Türkiye Cumhuriyeti'nde, eğitim kurumlarının önemli bir bölümünde, lise ve üniversitelerde, öğrenciler, ağırlıkla İngilizce olmak üzere, yabancı dil temelli "hazırlık" sınıflarında eğitim alıyor ve yine ne yazık ki, bu hazırlığın neye "hazırlık" olduğunu da henüz bütün Türkler kavramıyor.

"Türklerin Ülkesi"nde, Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinin yine önemli bir bölümü yabancı dilde eğitim yapıyor, bazı üniversiteler de öğrencilerini önce yabancı dil "hazırlık" sınıflarında eğitiyor (!). Öylesine ki, yabancı dilde eğitim yapan üniversitelerimizde, Türk Devrim Tarihi dersleri bile yabancı kitaplar temel alınarak, yabancı bakış açısıyla, elbette ki İngilizce olarak işleniyor!..

Türkiye üniversitelerinde İngilizce'nin önemi

Yükseköğretim kurumlarımızda, araştırma görevlisi yerleştirme sınavlarından öğretim üyeliğindeki aşama sınavlarına kadar her adımda, yabancı dil bilgisi ya da yabancı dilde yayın yapma gibi etkinlikler daha çok puan getiriyor. Üniversiteler ve sınav kurulları, Türkçe yapılmış çalışma, sunum ve yayınları önemsemiyor, neredeyse yok sayıyor. Bu nedenle, Türkiye Cumhuriyeti üniversitelerinin öğretim üyeleri, ilerleyebilmek, örneğin doçent ya da profesör olabilmek için, öncelikle, İngilizce sunulmuş çalışma ve yayınlar yapmanın peşine düşüyor. Bu yayınların yabancı ülkelerde yayımlanan dergilerde yer alması, ilerleme yolunu daha çok ve daha çabuk açıyor. Böylece Türk "bilim insanı", kendi ülkesinin sorunlarını belirleyen ve çözüm önerileri üreten araştırmalar yapmak yerine, yabancı ülke dergilerinde yer alabilecek ve Türkiye'nin sorunlarıyla hiç ilgisi olmayan çalışma ve araştırma konularına yöneliyor.

* * *

Bütün bu uygulamaların savunusu, dünyanın artık küçüldüğü ve bugün artık bir ya da birkaç yabancı dil bilmenin önemi üstünden yapılıyor. Elbette, yabancı dil öğrenmenin önemini kimse yadsımıyor. Ama bir ülkedeki (Türkiye) eğitim dilinin, giderek, o ulusun (Türk ulusu) anadili (Türkçe) dışında, o ulusa bütünüyle yabancı bir dil (İngilizce) durumuna gelmesinin, bilim etkinliklerinin yabancı dil ağırlıklı olmasının, o ülkenin (Türklerin Ülkesi) çıkarına olamayacağını; böylesi bir "eğitim" anlayışının o ulusun insanlarını, en azından, kendi ülkesinin dil ve ekinine karşı sevgisiz, ama o yabancı dilin köken aldığı ülke ve ekinine yakınlık ve benimseme duygularıyla donanmış yetiştireceğini de herkes biliyor.

Yaralı Türkçemiz

Türk kültürünü bu "yeniden biçimlendirme"nin (!) Türk dili eksen alınarak başarılabileceği (!) açık. Bu durumda, bize düşen görev oyunu görmek ve önlem almak…

Ama bu küreselleşme oyununda, "ulusların dillerinin yozlaşımı", küresel yağma ve sömürü yapbozunun diğer parçalarından bağımsız değil. Sömürgen yayılmacılık, Türkiye'ye bir "12 Eylül" dönemi armağan etti! Bu dönemin ülkemize armağanıysa toplumsal sorunlardan soyutlanmış bireyci bir gençlik ve toplum oldu.

Türkçemiz de bu süreçten payını aldı. Atatürk'ün Türk Dil Kurumu bu dönemde "yeniden biçimlendirildi"; Türk Dil Devrimi, -çoğu kez üstü kapalı da olsa- büyük ve yaralayıcı tartışmaların odağı oldu, yaralandı, dil devrimimizin sürdürülmesi yönündeki çabalar aşağılandı. TDK'nin *Yeni Yazım Kılavuzu* ve *Türkçe Sözlük*'ü "elden geçirildi"; sözcüklerin yıllardır yazılagelen yazımları değiştirildi! Öyle ki, *Yeni Yazım Kılavuzu*'nun adı bile yeniden *İmlâ Kılavuzu* oluverdi!

Bu dönemde, genel bir kalıp olarak yurttaşlarımızın davranışlarına yerleşen, ülke sorunlarına karşı ilgisizlik dilimiz için de gelişti; ulusumuzun çoğu bireyi anadil bilincini büyük ölçüde yitirdi. Türkçemizin bu kimsesizlik ortamında, bilim ve yaşamdaki hızlı gelişmelerin doğurduğu yeni kavramlar, Türkçemize İngilizce kökenli "*Tarzanca*" sözcükler olarak doluştu. Yaralı Türkçemiz, kuralları dışında yeni sözcük ve tümce oluşumlarıyla kuşatıldı.

Türkçe sözlükler

Koşullar ve durum ne olursa olsun, Türkçemize ilginin sönmeyeceğini ve dilimizin yozlaştırılamayacağını biliyoruz. Çünkü anadilimiz, "*ses bayrağımız*", ikinci "*anayurdumuz*", Türk kültürünün ana nehri olarak yüzlerce yıldır akıp gidiyor… Geleceğe akışında yine arınarak yol alacak...

Günümüzde Dil Derneği gibi, Türkçe'nin üstüne titreyen kuruluşlar ve Türkçe'ye gönül verenler, dilimizin yaralarını sarmaya çalışıyor. Kişiler ve kuruluşlar Türkçe sözlükler ve yazım kılavuzları hazırlıyor, yayımlıyor. Türkçe alanında yetkin, saygın araştırıcıların sözlük ve yazım kılavuzları kitapçıları süslüyor. Ancak Türk insanına, özellikle ilköğretim okulu öğrencilerine, yazarı, düzenleyicisi, yayımcısı belli olmayan ve hiçbir denetimden geçmemiş Türkçe sözlük ve yazım kılavuzları da sunuluyor!

Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu (AKDTYK), 12 Eylül'den sonra Türk Dil Kurumu'nu kapsayacak biçimde kuruldu. Bu konuda, bu kurumun yapısındaki TDK'nin temel düzenleyici olabileceği düşünülebilir iyimser bir düşünceyle. Ama bu yeni TDK ise, ne yazık ki, -1998'den sonra- çok uzun bir ara ertesinde bir *Türkçe Sözlük* hazırlayabildi...

Sonuçta, yeni kavramlar karşısında günlük dilin gereksindiği, bilinçle üretilememiş sözcüklerin yerini, İngilizce'den yozlaştırılarak türetilmiş "*Tarzanca*" sözcükler dolduruyor giderek. Açılan bu yolda ilerlerken, birçok kendini bilmez, Türkçe sözcüklerin ve Türkçe'nin yapısını bozmakta kendini saygısızca, soysuzca ve düzeysizce hak sahibi görüyor.

O nedenle, bir süredir "*döner-chi*"ler "*döner-khebap*" satıyor bu ülkede, kitaplarımızı "*chiviyazilari*" benzeri adı olan yayınevleri yayımlıyor, "*medya*"nın köşe yazarları "*garibanizm*" gibi başlıklar atabiliyor!. . "*Art gallery*"lerdeki "*exhibisyon*"lar, "*politikacı*"ların "*argüman*"ları, "*fast-food*"la karın doyurmalarımız, "*tivi*"lerdeki "*ançormen*"lerimizse konunun başka bir acınası boyutu. Bütün bunlar, beynimizi "*full dolduruyor*" sonunda, "*off oluveriyoruz…*" Boynu bükük Türkçemiz'e ise –özür dileyerek- "*oha falan olmak*" kalıyor yalnızca!..

Ama, Türk Ulusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin ulusal kimlik ve dil bilinci karartılamamış insanları, Türkçemizin, kıstırıldığı kurt kapanlarını kıracağını ve Türklerin Ülkesi'nde Türk Dil Devrimi'nin bir gün kesin olarak tamamlanacağını çok iyi biliyor!..

ULUSUN KALBİ VE BELLEĞİ: **DİL**

Prof. Dr. H. Haluk ERDEM

Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
Öğretim Üyesi

Giriş

Dile ilişkin sistematik tartışmalar Antikçağ Yunan filozofu Platon'a kadar geri gitmektedir. "Adları bilen nesneleri de bilir" sözü filozofun *Kratylos* diyalogunda tartıştığı temel savlarından biridir (Kratylos: 435d). Bütün varolanların adlarla ilişkisi, düşünme denen insanın yapısal özelliğini ortaya çıkarır. Dil olmadan düşüncenin gelişimi, düşünce olmadan da dilin gelişiminin olamayacağı açıktır.[1] Filozof Ludwig Wittgenstein ünlü yapıtı *Tractatus*'ta dil gerçekliğini şu ifadeyle özetlemektedir: "Dilimin sınırları, dünyamın sınırlarını imler"[2]

Jared Diamond *Tüfek, Mikrop ve Çelik* isimli kitabının *Dünyanın Türkiye'ye Borcu* başlıklı Önsöz bölümünde, söz konusu borcun önce dilden kaynaklı olduğuna işaret etmiştir: "İngilizce'nin atası, günümüz Türkiye'sinde yaşamış Avrupa'yı istila etmiş çiftçilerin dilidir! Sadece İngilizce'de değil, Bask ve diğer dört dil haricinde modern Avrupa'daki dillerin tamamı Anadolu'da yaşamış antik çiftçilerin dillerinden gelir (…) Anadolu'yu fetheden Türklerin evlatları o yıllardan beri Türkiye'ye hâkimdir ve Türkçeyi Anadolu'da yaymışlardır (…) Sonrasında Rus çarlarının orduları, Moğolca Moğalistan ve çevresine sıkışıp kalana dek Moğollar tarafından ele geçirilen toprakları yeniden kazanmayı başardılar. Moğolların aksine siz Türkler hiçbir zaman yerinizden edilmediniz, Türkiye'ye hükmettiniz ve diliniz Rusça veya İngilizce gibi bir Hint Avrupa diline dönüşmeyip muhteşem bir dil olan Türkçe olarak kaldı".[3]

1 Bu konuda bakınız: Vygotsky, L. S., *Düşünce ve Dil* (Çev: Semih Koray), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.
2 Wittgenstein, L. Tractatus, (Çev: Oruç Aruoba), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, S. 131.
3 Diamond, J., *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (Çev: Ülker İnce), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018, s. xix.

Diamond'un yargılarında dilin kültürle olan ilişkisinin bir yansıması belirmektedir. İnsanın doğaya kattıklarına kültür diyebiliriz. Bu noktada dilin yalnızca bir iletişim aracı olmayıp kültürü yaratan önemli bir etken olduğu söylenebilir. Dilin kültüre olan etkisini ve gücünü Herder ve daha sonra W. von Humboldt olmuştur. Humboldt'un "dil olmuş bitmiş bir şey, bir ürün (ergon) değil, bir etkinliktir (energeia)" sözü dilin kültür yaratımındaki etkisini anlatması bakımından önemlidir. Dil aynı zamanda kimliğimizi de belirleyen "aklımızın aynası"dır.[4] Ulusal bilincin ayrılmaz parçası dil, büyük önder Atatürk'ün düşünce ve uygulamalarında temel değer olarak kendini göstermiştir.

Atatürk ve Dil

Atatürk'ün üzerinde durduğu en önemli konu ulusal kimliktir. Onun da yolu dilden geçmektedir. Yaşamının sonuna kadar Türk diline olan bağlılığını kaybetmeyen Atatürk, konuşmalarında ve kurduğu kurumlarda dili ön plana çıkarmıştır: "Türk ulusunun dili Türkçedir. Türk dili dünyada en güzel, en zengin ve en kolay olabilecek bir dildir. Onun için her Türk dilini çok sever ve onu yükseltmek için çalışır. Bir de Türk dili, Türk ulusu için kutsal bir hazinedir. Çünkü Türk ulusunun geçirdiği bunca tehlikeli durumlarda ahlakının, geleneklerinin, anılarının, çıkarlarının, özetle bugün kendi ulusallığını yapan her şeyin dili aracılığıyla koruduğunu görüyor. Türk dili, Türk ulusunun kalbidir, belleğidir".[5]

Türk Aydınlanması açısından önemli adımlarından birini oluşturan Harf Devrimi 1 Kasım 1928 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşması izlenecek yolu göstermesi bakımından tarihi bir konuşmadır: "Her şeyden önce her gelişmenin ilk yapı taşı olan soruna değinmek isterim. Her araçtan önce, büyük Türk ulusuna onun bütün emeklerini kısır yapan çorak yol dışında kolay bir okuma yazma anahtarı vermek gerekir. Büyük Türk milleti bilgisizlikten az emekle kısa yoldan ancak kendi güzel ve soylu diline kolay uyan böyle bir araçla sıyrılabilir. Bu okuma yazma anahtarı, ancak Latin teleminden alınan Türk alfabesidir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin, Türk diline ne kadar uyduğunu kentte ve köyde yaşı ilerlemiş Türk çocuklarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi otaya çıkarmıştır".[6]

Harf Devrimi'nin ardından 1928-1932 yılları arasında Dil Encümeni adıyla dil çalışmaları yapan bir kadro oluşturulur. Ardından 1932 yılında dil çalışmalarını en üst düzeyde yürütecek olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti kurulur. İlk Türk Dili Kurultayı 26 Eylül 1932-5 Ekim 1932 tarihleri arasında toplanış ve Atatürk çalışmalara katılmıştır. Atatürk Devrimi kendisini Türkçenin gelişmesinde göstermiştir. Cumhuriyet öncesi aydınlar bile Türkçenin sözcük anlatımı bakımından fakir bir dil olduğu görüşünü savunmuşlardır. Felsefe ve bilim alanına ait terimlerin karşılığının Türkçede bulunamayacağını, dolayısıyla Türkçe ile felsefe yapılamayacağını günümüzde bile savunanlar olmuştur. Atatürk dönemindeki dil seferberliğini Prof. Dr. Vecihe Hatipoğlu'nun kaleminden okumakta yarar vardır: "Dildeki söz gereksinmesinin başlıca kaynağı ancak Anadolu olabilirdi…1932 yılından sonra bütün iller, ilçeler, köyler birer derleme kurulu olmuş, o zamana kadar

4 Akarsu, B., "Dil-Kültür Bağlamında Eğitim Sorunları", *Cumhuriyetin İlk Yıllarından Günümüze Dil Kültür Eğitim*, (Der: Nazife Güngör), Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2007., s. 132.

5 İnan, A., *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları*, Ankara, 1969, s. 352.

6 Özerdim, Sami N., *Yazı Devriminin Öyküsü*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1978, s. 60-61.

beğenilmeyen, kullanılmayan, kenarda köşede kalmış sözlere varıncaya kadar kaynaklar Ankara'ya ulaştırılmıştı (…) Bu derleme imecesinden bu toplu çalışmadan, ciltleriyle övündüğümüz "Söz Derleme Dergileri", "Derleme Sözlükleri" doğdu. Böyle bir seferberlik, bir toplu çalışma da, birer köşeye atılmış eski eserlerdeki Türkçe sözleri taramak için yapıldı". [7]

Hasan-Âli Yücel ve Dil

Atatürk'ün dil çalışmalarının en büyük destekçisi Yücel olmuştur. 1932 yılında kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin Etimoloji Kolu Başkanı Yücel'dir. *Pazartesi Konuşmaları* adlı eserinde dilin bir halkı nasıl ortak değerlerde buluşturduğunu şu ifadelerle özets lemektedir: "Biz milyonluk ulusla konuşmak, onunla anlaşmak istiyoruz. Ona, 'Uyan, iyi yaşa. Eski Türk ataların gibi güçlü, kuvvetli ol. Alacağını kimde olursa al. Vereceğini bil. Kimseden korkma. Kendini tanı. Büyüğünü küçüğünü tanı. Sana iyilik edenleri başında tut. Kötülük edenleri yere vur!. . . 'diye haykıracağız. Bunları ona, hangi dille söyleyebilirdik; Zattaliniz mi, yoksa bendeniz mi diyerek?.."[8]

Dilin aynı zamanda bir kültür gelişmişliğini vurgulayan Yücel Türkçesi varken terimlere yabancı dille karşılık verilmesini eleştirir: "Asırlardır süren kültür esirliği o kadar iliklerimize işlemiş ki, bir türlü bu zincirleri boynumuzdan ve bacaklarımızdan daha doğrusu beynimizden söküp atamıyoruz. Bir dilde kendi kaidelerine göre yeni kelime yapma hürriyeti o dili konuşanlarca tanınmadı mı düşünmede bağımsızlık olamaz ve yaratıcılık doğamaz".[9]

Yücel Dünya Klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi, Tercüme Bürosu'nun kurulması, 1939 tarihli 1. Neşriyat Kongresi'nin toplanması, Gramer Komisyonu çalışmaları, Dil Kurultayı, Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması gibi sayısız dil çalışmalarında etkin yerini almış devlet ve kültür adamıdır.

Sonuç Yerine…

Dil kişinin kültür ediniminin belirleyici ögesidir. Aynı edinim bir ulus için de söz konusudur. Cumhuriyet dil temelinde bir eğitim ve kültür devrimidir. Ulus kimliği etkisini kendi dilinde zenginleştirdiği kavramlarla ortaya çıkarabilir. Düşünce zenginliği de dilden geçmektedir. Düşüncenin zengin olması başta bilim, sanat ve felsefe gibi insan etkinliği alanlarında kendisini gösterir. Terimlere, dilimizin zenginliğiyle verilecek doğru karşılıklar düşünce ve kültür dünyamızın genişlemesini sağlayacak ve böylelikle uygar dünyaya katkı söz konusu olabilecektir. Atatürk ve Hasan-Ali Yücel dilimizin zenginleşmesi ve dolayısıyla düşüncenin gelişimi için pek çok uygulamanın öncüsü olmuşlardır.

7 Vecihe Hatipoğlu'dan aktaran Bedia Akarsu, *Atatürk Devrimi ve Temelleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997, s. 179-180.

8 Yücel, H. A., *Pazartesi Konuşmaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1937, s. 43.

9 Yücel, H. A., *Hürriyet gene Hürriyet –II-* (Derleyen: Canan Yücel Eronat), T. C. Kültür Bakanlığı Ankara, 1998, s. 253.

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

Akarsu, B., *Atatürk Devrimi ve Temelleri*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1997.

Akarsu, B., "Dil-Kültür Bağlamında Eğitim Sorunları", *Cumhuriyetin İlk Yıllarından* Günümüze Dil Kültür Eğitim, (Der: Nazife Güngör), Gazi Üniversitesi Yayını, Ankara, 2007.

Diamond, J., *Tüfek, Mikrop ve Çelik*, (Çev: Ülker İnce), Pegasus Yayınları, İstanbul, 2018.

İnan, A., *Medeni Bilgiler ve Mustafa Kemal'in El Yazıları*, Ankara, 1969.

Özerdim, Sami N., *Yazı Devriminin Öyküsü*, Türk Dil Kurumu Yayını, Ankara, 1978.

Platon, "Kratylos", *Diyaloglar 1*, (Çev: Teoman Aktürel), Remzi Kitabevi, İstanbul, 1983.

Vygotsky, L. S. *Düşünce ve Dil*, (Semih Koray), Kaynak Yayınları, İstanbul, 1985.

Wittgenstein, L. *Tractatus*, (Çev: Oruç Aruoba), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003.

Yücel, Hasan-Âli, *Pazartesi Konuşmaları*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1937.

Yücel Hasan-Âli, *Hürriyet gene Hürriyet II*, (Derleyen: Canan Yücel Eronat), T. C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.

NEDEN DİL SORUNUMUZ VAR? KÖŞE YAZARI HANGİ BAŞLIĞI ATAR? NE ANLATIR?

Mustafa YILDIZ

Kocaeli Üniversitesi Tıp Fakültesi
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları AD Öğretim Üyesi

Neden dil sorunumuz olduğuyla ilgili farklı yorumlar yapılabilir. Kimi ruhsal kimi toplumsal kimi de siyasal eksende yapılacak olan çözümlemelerin sonuçta alışkanlıklara işaret ettiği görülecektir. Başlarda ne olmuşsa olmuş ne yazık ki sonuçta alışkanlıklar dilin öğretmenleri olan bilimci, düşünür, sanatçı ve yazarlarımızın usyapısını kuşatmıştır.

Burada bilgi, düşünce, anlam, kavram, toplum, ekin, yönetişim, eğitişim gibi konularda duyarlı olduğunu düşündüğüm ve yazılarını beğeni ile okuduğum bazı yazarların yakın geçmişli yazılarında kullandığı yabancı terimlerden örnekler vererek Türkçe terim bulma, türetme ve kullanma konusundaki zorluğumuza açıklık getirmeye çalışacağım.

Zafer Arapkirli'nin 11 Ocak 2019 tarihli Cumhuriyet gazetesindeki köşe yazısının başlığı: **Cross-Dressing**. Yazar, yazıya okurun 'yazar başlığı niye İngilizce atmış?' diye merak edebileceğini belirterek başlıyor. Hemen yanıtını veriyor: "Dikkat çekmek ya da 'bakın ben ecnebi lisan da biliyorum' ukalalığı etmek için yapmadım, emin olun" diye yazıyor. Bu tabirin Türkçe karşılığının icat edilmemiş olduğunu söyleyerek yazıya devam ediyor. İngilizcede karşı cinsin kıyafetlerini giyerek dolaşmaktan hoşlanan bireyler 'cross-dresser', bu olayın kendisine de 'cross-dressing' dendiği açıklamasını yapıyor. Yazının içeriğinde Türkiye'de siyasetçilerin seçim öncesinde karşı görüşün savlarını ödünç alıp kullanarak oy toplamaya çalıştıkları, 'karşı tarafın giysilerini kuşanıp arzı endam eylemeye bayıldıklarıyla' ilgili açıklama ve yorumlar var. Yazının sonunu da İngilizce terimi bir kez daha kullanıp 'Ne dersiniz? Başlıktaki cross-dressing tabirine artık bir ulusal karşılık bulma zamanı gelmiş gibi…' diyerek bitiriyor.

Yazılarını zevkle okuduğum ve görüşlerinden yararlandığım yazardan bir zahmet edip bu terimin Türkçe karşılığı var mı diye araştırma yapmasını beklerdim. Başlığa konacak kadar önemli bir terimse eğer mutlaka bakmak gerekmez miydi? Bir de yazının içeriği o terim üzerinde dönüyor. Bu terim ruhbilimde karşı cinsin giysilerini giymekten hoşlanma (transvestizm) karşılığında kullanılır ve Türkçe karşılığı da **karşıt-giysicilik**tir. Türkçe haber kaynağında köşe yazan önemli bir yazardan yazısına başlık koyarken Türkçe ve anlaşılır bir terim kullanmasını beklerdim. Yazar yazının girişinde '*ecnebi lisan* bildiği ukalalığı yapmak istemediğini' belirtirken acaba gerçekten ne demek istemiş olabilir? Yazardan bunu düşünmesini ve yazının içeriğini anlatacak düzeyde Türkçe başlık atma yetkinliğinde olmasına karşın yabancı bir terimi kullanmayı neden yeğlediğini açıklamasını beklemek okur olarak hakkımızdır diye düşünüyorum.

Emre Kongar'ın Cumhuriyet gazetesindeki köşesinde 12 Şubat 2019 tarihinde yazdığı yazının başlığı **'Obscurantism: Bilmesinlercilik'** iken 14 Şubat 2019 tarihinde yazdığı yazının başlığı **'Obskürantist rejim'**dir. Yazar ilk yazısında İstanbul'un Kartal ilçesinde yıkılan bir binayla (21 kişinin ölümüyle sonuçlandı) ilgili olarak konan yayın yasağından söz ediyor. Bu yasakçı tutum ve davranışın adının, 1500'lü yıllarda bilgiyi başkalarından saklayan, 'bizden başka kimse bilmesin' diyenler için üretilmiş bir terim olan İngilizce '*obscurantism*' olduğunu yazıyor. Bu ifadenin sonraki yıllarda anlaşılmaz kavramlarla gerçekleri gizleyenler için de kullanıldığını açıklıyor. Yaygınağda (internette) yaptığı bir araştırmayla da bu terim için bilgisizlik taraftarlığı, örümcek kafalılık, belirsizlik, anlaşılmaz olma durumu, özgür düşünce karşıtlığı, gelişme ve entelektüel ilerleme karşıtlığı gibi Türkçe değişik karşılıkların verildiğini yazıyor, kendisi de 'bilmesinlercilik' karşılığını kullanıyor. Bu açıklamalarla yeni bir sözcük ve kavramla karşılaşmış oluyoruz.

İlk yazıdaki başlık yeni bir terimin tanıtılması için hoş karşılanabilecek düzeydedir. Ancak 2 gün sonra yazdığı yazının başlığını bu kez 'Obskürantist rejim' koyunca farklı bir gerçekle karşılaşıyoruz. Bu sözcüğün, İngilizce özgün halinden Türkçe okunuşuyla yazın alanımıza geçmiş olduğu gerçeği. Hoş geldin 'obskürantist' sözcüğü. İkinci yazısında karartmacılık, karanlıkçılık gibi yeni karşılıkları da ekleyerek açıklık karşıtı olan ve gizliliği önceleyen yönetim biçimini eleştiriyor. Yazısını da 'Obskürantist rejime hayır: Yaşasın şeffaf demokrasi!' sözleriyle bitiriyor. Bilimci kökeni olan bir yazarın önceki yazısında başlık olarak Türkçe karşılığını da vermiş olduğu bir terimi neden Türkçe okunuşuyla İngilizcesini kullanmış olabileceği meraka değmez mi? Türkçe sözcüğün açıklama gücü olmadığına inandığı için mi? Okurun ilk elden anlamasını önemsemediği için mi? Kendisinin iyi İngilizce bildiğini göstermek için mi? Yazı içeriğinin etki gücünün daha fazla olacağına inandığı için mi? Genel okurun da artık İngilizce öğrenmesi gerektiğine inandığı için mi? Yoksa herkes gibi yabancı sözcük kullanmanın büyüleyici etkisinde kaldığı için mi? Neden böylesi bir kullanımı yeğlediğini kuşkusuz tam olarak bilemeyiz. Ancak konu hakkında kendi çözümlemelerinin daha aydınlatıcı olacağını söyleyebiliriz.

Ahmet İnam'ın Bilim ve Ütopya dergisinin Şubat 2019 sayısında (296:5-6) yer alan Can Pınarından adlı köşesindeki yazının başlığı '**Can bilgi, can bilim**'dir. Bu yazıya yazar 'bilgiyle yaşıyoruz ama bilgiyi yaşıyor muyuz?' sorusuyla girer. *Enformasyon* karşılığında *malumat* sözcüğünü kullanır ve bunu da *yalan yanlış öğrendiğimiz, nedenini, gerekçesini, temelini bilmediğimiz, içselleştiremediğimiz, başka deneyimlerimizle bağlantı kuramayıp*

yorumlayamadığımız, sadece ezberlediğimiz sözde bilgiler olarak tanımlar. Sonra da malumat yerine *bilgimsi* sözcüğünü kullanacağını belirtir. *Bilgimsi*yi emek harcamadan ulaşılan, kolayca tüketilip atılan çabuk bilgi olarak ta tanımlar. *Bilgi*ninse emekle, özümsenerek, zamanla geliştiğini açıklar. Bilgi sağlığı karşılığında da henüz 'literatüre' girmediğini düşündüğü '*epistemiyatri*' sözcüğünü önerir. Bilgi diye sorup soruşturmadan üzerine atladığımız çabuk bilgimsilerin bilgi sağlığımızı bozacağını, dünyayı yanlış anlayacağımızı, ilişkileri doğru kuramayacağımızı, duygu ve düşüncelerimizi bozuk yaşayacağımızı söyleyerek kirli bilgilerden *agnoesis* (eski Yunancada *cehalet* anlamında olduğunu açıklar) mikrobu kapabileceğimize dikkat çeker. Sonra da bilgimsilerle aşırı yüklenip gerçeklik duygularından kopmayı *hiperepistemi*, bilgi duyarlılığı yoksunluğunu *hipoepistemi,* bilgimsilerle yaşadığımızın farkında olmamayı ise *epistemik* körlük olarak adlandırır. Can insanın temelsiz, dar, sığ, içselleştirilememiş bilgimsi kırıntılardan kurtulmaya, onları aşmaya çalışmasını öneren yazar, her konuda bilgimsileri bilgiye dönüştürme olanağımızın olmadığını, ama en azından bilmediğimizi bilirsek *epistemiyatrik bozukluklardan* kurtulma olanağımızın olduğunu açıklar.

Bu yazıda, üretimi giderek artan bilginin kavranması, özümsenmesi ve insanlık yararına kullanılması için bilgilenmenin yazarın deyimiyle bilgimsi ya da çabuk bilgiler düzeyinden bilgi düzeyine çıkması gerektiği üzerine vurgu yapılmaktadır. Kavranmayan ya da içselleştirilip özümsenmeyen bilgilerin yarar yerine zarar verme olasılığına dikkat çekilmektedir. Bilgibilimi (epistemiyoloji) açısından bakıldığında bilginin kirlenmeye ya da durulanmaya yol açan özellikleri olacağı söylenebilir. Ancak bu ayrımı yapmak için yeni bir sağlık kavramına gereksinim var mı tartışılır. Eğer varsa da bilginin özümsenip insanlık ve canlılık yararına kullanımını sağlayacak bir yapılanmaya geçiş için anlam ve kavramı önemsemek varken *epistemiyatri, hiperepistemi, hipoepistemi, epistemik* körlük gibi terimleri kullanmanın nasıl bir gerekçesi olabilir?

Türkçe düşünürken bile yabancı sözcük ve terimlerden terim türetme girişimi ancak usyapımıza çöreklenmiş alışkanlıklarla açıklanabilir. Bu sorun ne yazık ki yaygındır. Düşünür, bilimci ve yazarlardan beklenen, anadilin köklerinden beslenen sözcük ve terimler kullanmasıdır. Kuşkusuz dilde yeni kavramlar tartışılacak, yeni terimler kullanılacaktır. Ancak anadildeki her kök ve sözcüğün yeni terimler için tohum niteliğinde olduğu unutulmamalıdır.

Dr. Nidai Sulhi ATMACA

İç Hastalıkları ve Sindirim Hastalıkları Uzmanı

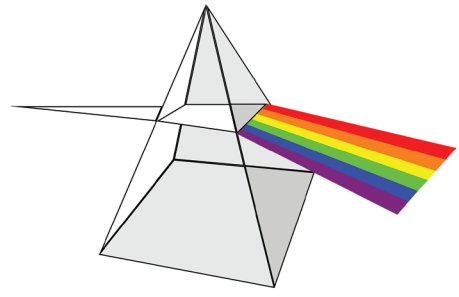

Birçok ulus başka ulusların dillerinden alıntılarla dilini zenginleştirmiştir. Biz bunu geçmişte **sanat-yazın dili** diye göklere çıkarılan **Farsça** ve **inanç-tapınç dili** diye kutsanan **Arapça** ile yaptık. İranlılar ve Araplarla dil ilişkimizi din beraberliği güçlendirdi. Anadilimiz Türkçe'yi onun öz zenginliklerini koruyarak, eksiklerimizi o dillerden alıntılarla kapatıp sağlıklı şekilde geliştirmek de vardı, o dilleri aynen almak kolaylığı da . **Selçuklular** olarak işin kolayını seçtik, resmi dilimizi ve yazınımızı Farsça, bilim dilini Arapça yaptık. **Mevlana**'mız hep Farsça yazdı. Bu Fars merakı o kadar ileri gitmiştir ki, Anadolu Selçuk Sultanları (**Keykubat, Keyhüsrev, Keykavuş)** gibi isimlerini Fars efsanelerinden alıyorlardı. İşi o hale getirdik ki, o zamanın hükümdarlarından biri **Karaman Beyi** resmi dilin Türkçe olması için yasa çıkarmak zorunda kaldı (1277).

Sonra **Osmanlı** olduk ve **Osmanlıca** diye Arapça, Farsça ve biraz Türkçe karışımı bir dil yarattık ve bu dili pek zenginleştirdik. Gözde bir azınlığı mest eden, şatafatlı fakat halkın anlamadığı ve bu yüzden işe yaramayan **"Divan Yazını"** nı Osmanlıca'mızla yarattık. Hatta onun baş unsuru olan Arapça'yı o kadar sevdik ki, o dilde olmayan Arapça sözcükler bile icat ettik. Böylece Türkçe yazı dilinden dışlanmıştı. 2 asır önce yazı dilimizin eriştiği yer burasıydı. Dolayısıyla halkın konuşma dili gelişmedi. Üstelik dil mantığının esas taşıyıcısı olan düz yazı yazınımıza çok geç girdi.

Bilimi ve dini Latince anlatmaktan kurtulduktan sonra Batılılar tek tek kendi dillerini geliştirdiler, zenginleştirdiler. Batılı dillere nasip olan bu şans, yüzyıllar boyu bilimi Arapça ile öğrenen, dini bugüne kadar Arapça kalmış Türklerin diline verilmedi, verilmiyor. Yetenekli gençlerimize bilimi bugün İngilizce ile öğretiyoruz. Dinimizin dilini nerdeyse hiçbirimiz şimdiye dek anlamıyor!

Bu karışıklıkta bir de, her dilden sözcüğe bilir bilmez uyguladığımız Fransızca sesçili saplantısı var. Eskiden beri Batı dillerinden dilimize giren yabancı sözcüklerin kökenlerini merak etmedik, öğrenmedik, öğretmedik, halen de öğretmiyoruz. O sözcüklerin hepsini bazılarımız hala Fransızca'dan geliyor diye kabul ediyor, ötesine kafa yormuyor.

Bu Fransız sesçili saplantısına, II. Dünya savaşı sonrasında çok güçlü bir rakip çıktı. Bu kez her Batı dilinden gelen sözcükleri İngilizce zannetmeye başladık, veya hiç olmazsa, İngilizce imiş gibi okuyor, söylüyoruz. Bu konuda yapılan gaflara bakılırsa, karşımızda yer yer budalalığa varan bir İngilizce düşkünlüğü var. Bu şaşılacak bir olaydır ve bize özeldir.

Bir insanın sözcüklerinden beyninin, düşünüş biçiminin fotoğrafını çekebilir, ulusal düşünüş dizgesine ne ölçüde yakın, ne ölçüde ırak olduğunu çıkarabilirsiniz. Dahası, dünyaya, insanlara nasıl baktığını, hangi düşünceden yana olduğunu yorumlayabilirsiniz. Kullandığı sözcükler, dili; o kişinin hangi edim ve tutumda olabileceğini söyler size.

İnsanların bir dünya görüşleri, bir düşüngüleri (ideolojileri) varsa, dil konusundaki tutumlarına yansıyan da odur; yoksa ne yansısın ? Bugünkü gibi bir kör dövüşü sürer gider. **"Ne olacak bu Türkçe'nin hali?"** söyleşilerinin demirbaş konusu olur. Devenin boynunun, hukuk, adalet, sağlık, eğitim alanlarındaki eğriliği, Türkçe'yi de eğriltir. "Nerem doğrudur ki!" den başka yanıt yoktur ortada. Yetkinler yetkisizdir, yetkililer yeteneksiz. (33)

Bugün dünyada, insanlar arasındaki iletişim olanakları, önceki yüzyıllarla, hatta bundan 20-30 yıl öncesiyle karşılaştırılamayacak ölçüde artmıştır. Radyo, televizyon ve hızlı ulaşım araçları her yerde lehçe ve ağızların ölçünlü dil karşısında güçlerini yavaş ölçüde de olsa, yitirmelerine, ölçünlü dile yaklaşmalarına neden olmakta, uzun saatler boyunca, örneğin televizyon izleyen bir kimse, kendi lehçe ya da ağzındaki sözcükler yerine yeni kavramlara, değişik söyleyiş biçimlerine yaklaşmaktadır. İnternet (ağiçi, örütbağ) olgusu iletişim olanaklarını artırdığı gibi, herkesi yeni terim ve kavramlarla da tanıştırmaktadır.

Türkiye'de ölçünlü dile yaklaşmada radyo ve televizyonun yaygınlaşmasının, yurdun uzak yörelerine kadar karayolları ağının genişlemesinin yanı sıra, **kentleşme** adı verilen, kentlere, özellikle büyük şehirlere göçmenin önemli payı olmuştur.

Türkçe'nin yarını ve doğru yolda, bozulmadan önümüzdeki yüzyıllara erişebilmesi bakımından en önemli olumsuz etkenlerden biri, anadili Türkçe eğitim ve öğretiminde özellikle son 30-40 yıl içinde kendini gösteren gerilemedir. Başta, hızlı nüfus artışı ve en küçük yerleşim birimlerinde ortaöğretim düzeyinde okullar açılması, buna karşılık yeterli sayıda öğretmen bulunamaması, öğretmenlerin çeşitli nedenlerle, önceki yıllardaki özenli ve sıkı öğrenimi görememeleri bu yoz gelişmenin etkenlerindendir. Bu durumun sonucunda , Türkçe anadilini doğru dürüst kullanamayan, sözlü ve yazılı anlatımı yeterince beceremeyen yığınla gencin yaşama atıldıklarını, alanlarında iyi yetişmiş olsalar bile, bu beceriden yoksun oldukları görülmektedir. Üniversite (evrenkent, bilgitay) giriş sınavlarına hazırlanırken doğru-yanlış seçimine dayanan, eski dönemlerdeki olgunluk sınavlarında yapıldığı gibi, belli bir konuda kompozisyon (oluşma, oluşum) yazması is-

tenmeyen, iyi bir dilbilgisi eğitimi görmeyen öğrencinin üniversite sınavlarına geldiğinde anadili Türkçe bakımından birikiminin öyle eksik olduğu görülmüştür ki, 1980'den sonra bütün üniversite bölümlerine Türkçe dersi koyma zorunluluğu getirilmiş ve halen de uygulanmaktadır.

Üniversiteli okumuşlarımız, Batının dil verilerinin alınmasının Batı uygarlığına geçişin gereği olduğunu sanmışlardır. Atalarımız 1000 yıl önce Uzakdoğu uygarlığından Doğu uygarlığına geçerken yaptığı yanlış bugün Batı uygarlığına geçiş sürecinde yinelenmektedir. Uygarlıklar geçicidir. Bir gün Batı uygarlığı da çökebilir. O zaman torunlarımız daha ileri bir uygarlığa geçmek isteyeceklerdir. Varlığımızı sürdürmemiz ise ancak dilimizi Türkçe'mizi yaşatmakla olanaklıdır.

TIP EĞİTİMİ ve HEKİMLİK DİLİMİZ NASIL TÜRKÇELEŞTİ?

Prof. Dr. Sabri KEMAHLI

Dilin insan yaşamındaki ve dolayısıyle bilim yaşamındaki yeri tartışılamaz. Atatürk döneminden başlayarak tıp dilinin Türkçeleştirilmesi konusunda çok çalışmalar yapılmıştır. Ülkemizde Türkçe tıp eğitimim geleneğinin olması bu çalışmaları büyük oranda kolaylaştırmıştır. Ancak kendi dilimizde tıp eğitimine geçilmesi çok kolay olmamıştır.

Bilimde ilerlemeyen ulusların bilim dilini ilerletmeleri de olanaklı değildir. Orta çağlarda Ortadoğu, bilim dünyasının merkezi konumundaydı. Bu dönemde İbn-i Sina'nın yapıtı "El Kanun fi't Tıb" Arapçadan batı dillerine çevrilip, dört yüz yıl tıp fakültelerinde kullanılmıştır. Osmanlı döneminde de bilim dili Arapça idi.

Ülkemizde ilk tıp fakültesi Tıphane-i Amire adıyla İstanbul'da 14 Mart 1827'de eğitime başlamıştır. Özellikle ordu için hekimler yetiştirmek amacına yönelik kurulan bu okulun açılışı hakkında Padişah II. Mahmut, sadrazama yazdığı mektupta şöyle der: *"Biz gerek askerimiz gerekse memleketimiz için iyi hekimler yetiştirip sağlık hizmetin gerekli olduğu yerlerde görevlendirmeli ve* ***tıp bilimini kendi dilimizde öğretebilmek için*** *gerekli kitapların yazılmasına çaba göstermeliyiz".*

Tıphane-i Amire'nin ilk müdürü Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi daha önce de bir tıp okulu kurulması için çalışmış ve ilk olarak 1805 yılında Hekimbaşılığı döneminde, Kasımpaşa'daki tersanede gemilere cerrah yetiştirmek için **eğitim dili İtalyanca** olan **Spitalya** adlı küçük bir okul kurdurmuştur. **Tersane Tıbbiyesi** de denilen bu okul 1822'de bir yangınla kül olmuştur. 1805 yılında III. Selim Kuruçeşme'de dil, edebiyat, matematik eğitimi veren **Rum okulunda tıp eğitimi** verilmesini de desteklemiş ancak Mora isyanı sonrasında bu okul kapatılmıştır. Tıp eğitimine emek veren bir başka hekim Şanizade Ataullah Efendidir. Medreseden sonra Mühendis mektebini ve Süleymaniye Tıp Medresesini bitiren Şanizade çok yönlü bir Osmanlı aydınıdır. Matematik kitabı çevirmiş, Cemiyet-i İlmiye adlı bir dernekte gençlere dersler vermiştir. En önemli yapıtı Hamse-i Şanizade adlı 5 ciltlik tıp kitabı olup bin sayfayı aşkın bu kitap Anatomi, Fizyoloji, Hekimlere Pratik Bilgiler, Cerrahi ve Bitkilerden İlaç Yapımına ilişkin birer ciltten oluşuyordu. Bu kitap yazarın ölümünden sonra açılan tıbbiyede bir süre temel eğitim kitabı olarak kullanılmıştır. **Kitaptaki Türkçe tıp terimleri 1870'ten sonra yerleşen Türkçe tıp eğitiminin temelini oluşturmuştur**.

Tıphane-i Amirede eğitim 4 yıldı. İlk yıl Arapça, Fransızca, fizik, kimya; ikinci yıl Fransızca yanında anatomi, zooloji, botanik; üçüncü yılda genel sağlık ve askeri cerrahi; son sınıfta ise dahiliye, hariciye ve kadın-doğum dersleri yer alıyordu. Bu, çağı için son derece ilginç ve ileri bir eğitim programı idi. Temelde Fransız ve Alman tıp okullarınv dakine benzer bir eğitim idi. Tıphane-i Amire'dekine benzer bir disiplin temelli eğitim programı ABD'de 1870'lerden sonra oluşturulmuştur. ABD'de tıp eğitiminin çağdaş anlamda yenilenmesi ise 1910'da Flexner raporundan sonra gerçekleşmiştir.

1831'de yalnızca cerrah yetiştirmek üzere Cerrahhane-i Mamure kuruldu, daha sonra bu okullar birleştirildi; bu dönemde II. Mahmut Avrupa'daki tıp fakülteleriyle yarışabilecek bir bina yapılmasını emretti. 1839 yılında şimdi Galatasaray Lisesinin bulunduğu yerdeki eski Enderun Mektebi, tıp fakültesi olarak düzenlendi. Klinikler, poliklinikler, öğrenci yatakhaneleri, derslikler düzenlendi; çok gelişmiş bir botanik bahçesi ve müze oluşturuldu. Fizik ve kimya laboratuvarları, kütüphane , bir basımevi kuruldu. Galatasaray'a taşınan bu okulun adı da **Mekteb-i Tıbbiye-i Adliye-i Şahane** olarak değiştirildi. Okulun başına Viyana'dan Profesör Bernard getirilmiştir. Padişah, ölmeden bir ay önce okulun açılışında tıp eğitimini önemine işaret etmiş ve Fransızca olarak başlanan eğitimin daha sonra Türkçe yapılması konusundaki isteğini belirtmiştir.

Bu okulda tıp eğitiminin Fransızca yapılması Müslüman Türk öğrencilerin başarısız olmasına ve mezunların çoğunluğunu gayrimüslimlerin oluşturmasına yol açtı.

Eğitimin Fransızca yapılması, eğitim kadrosunun ve önemli sağlık kurumlarının yabancıların ve gayrimüslimlerin eline geçmesine neden olmuştu. Tıp öğrencilerinin yemek, yatak, giysi, kitap gereksinimlerinin karşılanması, hatta öğrencilere maaş bağlanmasına karşın ülkenin hekim açığı kapatılamıyor, Tıbbiye, kurucusu II. Mahmut'un gösterdiği hedeflere doğru ilerleyemiyor, Türkçe tıp kitabı yazılmıyordu.

Çözümün Türkçe eğitim olduğunu gören öğretim üyeleri 1857'de yetenekli öğrencileri bir araya getirerek geleceğin hocalarını yetiştirecek bir **"Mümtaz Sınıf"** kurdular. Bu sınıfın öğrencileri hocalarıyla birlikte Fransızca kitapları Türkçeye çevirmeye ve **Türkçe tıp terimleri oluşturmaya başladılar**.

Kırımlı Aziz ve arkadaşları "Ülkenin hekim gereksinimi ancak Türkçe eğitimle giderilebilir" konulu dilekçelerini Tıbbiye hocalarından otuzuna imzalatmayı ve 1867'de Türkçe eğitim verecek olan **Mekteb-i Tıbbiye-i Mülkiye** adlı ayrı bir tıp okulu kurdurmayı başardılar. Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane binası içinde kurulan bu okul bir süre sonra Kadırga semtinde ayrı bir binaya taşındı ve halk arasında **Sivil Tıbbiye** olarak adlandırıldı. .

Tıp eğitimini Türkçeleştirilmesine kendini adayan **Kırımlı Aziz Bey** Mekteb-i Tıbk biye-i Mülkiye Reisi (dekanı) oldu. Kendisinin bir başka özelliği Kızılay'ın kuruluşunda da çalışmış ve halen kullanılan Kızılay amblemini çizmiş olmasıdır. Kırımlı Aziz Bey yeni açılan Tıbbiyede İç Hastalıkları ile kimya ve fizik, daha sonra da patoloji (Emrâz-ı Umûy miye) derslerini vermiştir. Kendisinin yazdığı Kimya-yı Tıbbi adlı kitap iki özelliği ile öne çıkmaktadır. Birincisi Kimya Tarihine önemli bir yer ayrılması, ikincisi de **Fransızca ve Latince harf ve terimlere hiç yer verilmeden Türkçe, daha doğrusu Osmanlıca, te-**

rimlerin ve Osmanlı harfleriyle element sembollerinin kullanılmış olmasıdır. Bunun yanında bir Patoloji kitabını da Osmanlıcaya çevirip İlm-i Emraz-ı Umumiye adıyla yayınlamıştır.

Sivil tıp okulunun Türkçe tıp eğitimindeki başarısı bu eğitimi savunanları haklı çıkarmıştı. **Böylece II. Mahmut'un 1827'deki hedefine 1870 yılında, ulaşıldı**.

Türkçe tıp eğitiminin başlamasıyla hızla Türk öğretim üyeleri yetişti, Türkçe yazılı eserler hızla arttı, 13 yıl içinde 62 kitap basıldı. Kırımlı Aziz ve arkadaşlarının kurduğu Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmani dönemin en önemli tıp sözlüğü olan Nysten'in Dictionnaire de Medecine'indeki tüm terimlere karşılık bularak 1873 yılında 640 sayfalık Lugat-ı Tıbbiye'yi yayınladı. 1902'de bu geliştirilerek 1253 sayfalık Lugat-ı Tıp çıkartıldı. Birçok bilimsel dergiler çıkartılmaya başlandı. Halkın sağlık alanında bilgilendirilmesi yönelik kitapçıklar da ancak Türkçe tıp eğitimine geçildikten sonra hazırlanabildi. Ancak reçeteler uzun yıllar boyunca Fransızca olarak yazıldı. Fakültenin gelişiminde önemli bir aşama 1898 yılında Gülhane Askeri Rüştiyesinin hastaneye çevrilerek uygulama hastanesi yapılmasıdır. 1908 yılında Kadırga'daki sivil tıbbiye İstanbul Darülfünununa bağlı Tıp Fakültesi ilan edildi, 1909 yılında da Askeri Tıbbiye bütçesi Tıp Fakültesininkine eklenerek Haydarpaşa'daki bina ve hastanesiyle birlikte Darülfünun Tıp Fakültesine verildi ve yeni yapı Darülfünun-u Osmani Tıp Fakültesi adını aldı.

Mütareke yıllarında , İstanbul işgal altındayken yabancı ve gayrimüslim hekimler, yabancı dilde eğitime geri dönülmesi için çalışmalar yaptılarsa da Cumhuriyet'in ilanı ile bu hayalleri gerçekleşemedi. Öte yandan da 1870'te Tıp eğitiminin Fransızca ile yapılması kaldırılmasına karşın Türk tıp dili ödünçlemelerden arındırılamamıştır.

Büyük Atatürk'ün Hitler Almanya'sından kaçan Yahudi öğretim üyelerine kapıları açması ile Türk üniversite yaşamı ve tıp eğitimi ayrı bir aşamaya gelmiştir. Bu Alman öğretim üyelerinin sözleşmelerinde, derslerinde çevirmen kullanabilecekleri, ancak **3 yıl içinde Türkçe ders verecek duruma gelmeleri hükmü yer almaktaydı**. Bu koşul, ülkemize gelen yabancı öğretim üyelerinin dilimizi öğrenerek halkla kaynaşmasına ve toplum içi önemli çalışmalar yapmalarına da büyük kolaylık sağlamıştır. Bir anlamda, ülkemizde bilimin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Hekimlik dili konusunda bundan sonraki atılım ve gelişmeleri satırbaşlarıyla şöyle sıralayabiliriz:

1928'de yazı devriminden sonra 1932'de Türk Dil Kurumunun kurulmasın ve bunu izleyerek gerçekleştirilen Türk Dil kurultayları ile dilimizin yabancı sözcüklerden arındırılarak Türkçe karşılıklarının bulunması çabalarına başlanmış, 1937-38 yıllarında terimlerin Türkçe karşılıkları çalışmaları başlamıştır. Türk Dil Kurumu içinde Hekimlik Terimlerini Türkçeleştirme Yarkurulu kurulmuş ve 1978 yılında ''Hekimlik Terimleri Kılavuzu'' yayınlanmış, 1980'da yeni basımı yapılmıştır.

Bir meslek sahibinin güncel bilgileri izlemesi için yabancı dil bilmesinin zorunluluğu açıktır. Bu amaçla, yabancı dil öğretilmesine yönelik olarak çeşitli yöntem ve kurumların kurulması kabul edilebilir. Ancak bir ulus yalnızca kendi dilinde kavramları en iyi anlayabilir ve anlatabilir.

Bir avuç genç hekimin öncülüğüyle 1870 yılından beri ülkemizde Türkçe tıp eğitimi yapılmasının ne kadar önemli olduğunu görmek için çevremize bir bakmak yeterlidir: Bugün hemen tüm Ortadoğu ülkelerinde, yalnızca tıp değil, tüm yüksek öğrenim İngilizce ya da Fransızca yapılmaktadır. Bunu iki istisnası Suriye ve İran'dır. Suriye'de Arapça tıp eğitim yapılmasının önemli bir nedeni de Haydarpaşa Tıbbiyesi öğretim üyelerinin 1903'te kurdukları Şam Tıbbiyesidir. Türkçe eğitim yapılan bu okul 1. Dünya Savaşı yıllarında kapanmıştır. Savaştan sonra Suriye'de yönetime gelen Fransızlar okulu açarken Fransızca eğitim yapılmasını önermişler ancak okulun öğretim üyeleri Osmanlı döneminde Türkçe eğitim yapıldığını, şimdi de kendi dilleri olan Arapça eğitim yapmak istediklerini bildirmiş ve kabul ettirmişlerdir. Diğer Arap ülkelerinde, yalnızca eğitim değil, hastanelerdeki hasta dosyalarının bile İngilizce olmasından çıkarılacak çok dersler vardır.

1870'te başlayan Türkçe tıp eğitimine karşılık **1983'ten sonra Yüksek Öğretim Kurulunun izni ve özendirmesiyle çok say**ıda devlet ve **vakıf** üniversite tıp fakültesinde İngilizce tıp eğitimi başlamıştır. Aynı fakültede Türkçe ve İngilizce eğitim yapılan iki grubun olması gibi bir yadırganacak durum olması yanında yabancı dilde yapılacağı belirtilen derslerin çoğunun Türkçe, sınavların İngilizce yapıldığı bilinmektedir. Hekim adaylarına yabancı metinleri okuyup anlama yetisini kazandırmanın başka yöntemleri vardır. Ayrıca klinik eğitimde bunun uygulanmasının olanaksızlığı da ortadadır.

Tıp eğitiminde öğrencilere asıl kazandırılması gereken, bilimsel düşünme tutumu ile gerekli bilgi, beceri ve davranışlardır. Bilimsel düşünme tutumunun kazandırılması bilimsel ilerlemenin önünü açacaktır. İnsanın kendi dilinde düşünerek en etkin olacağı bilinen bir gerçektir. Bunun sağlanması ülke biliminin ilerlemesi için son derece önemlidir. **Bilim dilimizi bilimimizle ilerletmedikçe yalnızca dili Türkçeleştirmek yetmez. Terimlerin Türkçelerini bulup kullanmak yanında kendi dilimizde bilim üretmek ve yayınlamak da gereklidir. Tıp eğitiminin Türkçe yapılması bunun için bir ön koşuldur.**

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

1. Atmaca NS: Türk Hekimlik Dilinin Tarihsel Gelişimi. Güncel Gastroenteroloji, 2011; 15(2):132-132.

2. Berker N, Yalçın S: İmparatorluktan Cımhuriyet'e Tıbbiyenin ve Bir Tıbbiyelinin Öyküsü. Osman Cevdet Çubukçu'nun Yaşamı. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. İstanbul, 2012.

3. İhsanoğlu E: Suriye'de Modern Osmanlı Sağlık Müesseseleri, Hastahaneler ve Şam Tıp Fakültesi. Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

4. Papa FJ, Harasym P: Medical curriculum reform in North America, 1765 to the present: a cognitive science perspective. Academic Medicine, 1999; 74(2):154-164.

ÇOCUKTA KAVRAM TASARIMI ve OKUMA KÜLTÜRÜ SÜRECİ

Prof. Dr. Sedat SEVER
Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Öğretim Üyesi.

Bu bildiride, çocukta kavram tasarımı ve okuma kültürü süreciyle Türkçenin bilim, sanat ve düşünce dili olarak gelişmesi arasındaki ilişki açıklanmaya çalışılmış; bilimsel alandaki iletişimin ulusal dilde sağlanmasına yönelik eğitsel içerikli bazı öneriler geliştirilmiştir.

Dil ve Düşünce İlişkisi:

"Dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir" (Aksan, 1977:55). Çocuk gelişimi terimi olarak dil, "sözlü, yazılı ve devimsel simgelerden oluşan, sözcükleri ve sözcükler arasında kurulan ilişkileri düzenleyen birtakım simge ve sözdizimsel, yapısal kurallara bağlı iletişim aracı" (TÜBA, 2011:324) olarak tanımlanabilir. Yalın bir belirlemeyle anlaşmayı; anlama ve anlatmayı sağlayan bir araçtır dil. Kişilerin iletişim süreçlerindeki başarısı, duygu ve düşüncelerini amaca uygun olarak anlatma, anlatılanları da doğru biçimde anlamasına bağlıdır.

Akarsu (1984:116-117)'ya göre, "… Ancak açık bir biçimde dile getirilen düşünce başkalarınca da anlaşılır olur. Sözcükler ne denli açık ve kullanışlı olursa, anlama yetisi de o denli iyi işleyebilir, anlatma yeteneği de anlama yeteneğinin iyi işlemesine bağlıdır. Açık düşünebilen insan, düşüncesini de açık anlatabilir. Açık düşünebilmek de insanın kafaca özgür ve bağımsız olmasına bağlıdır. İnsan, ancak anadili düşünmeye elverişli olduğu zaman özgürce düşünme olanağına kavuşur. Karışık yapılı, kendi içinden gelişmemiş bir dil düşünmeyi de engeller, tutsak eder." Bu bağlamda dil, bir iletişim ve düşünme aracıdır. Düşünmenin temel öğesi ise kavramdır. İnsanlar kavramlar, onların yerini tutan sözcüklerle düşünür. Aksan (1999:41)'a göre, kavramlar insanın çevresindeki nesnelere, olay ve durumlara ait kişisel gözlem ve deneyimlere dayanan tasarımların zihinde yer eden ve bir soyutlamayla dile dönüşen yönüdür; göstergelerin gösterilen yanıdır. Bir dilin sözvarlığını temel alarak kavramları, kabaca bir sözlükte madde başı olarak yer alan sözcükler biçiminde niteleyebiliriz.

Aksoy (1975:11)'a göre, "… Kullanılan dil, … anlatılmak istenen düşünceyi eksiksiz karşılamıyorsa, ortada olgunlaşmamış bir anlatım var demektir. Bu, ya dilin düşünceyi anlatmaya yetecek oranda gelişmemiş olmasından ya da düşünceyi anlatmaya yeterli olan dilin iyi kullanılmamış bulunmasından ileri gelir. Birincisi dili geliştirmeyi, ikincisi kullananı yetiştirmeyi gerektir.

Türkçe, zengin anlatım olanaklarıyla yeni ve özgün düşünceler oluşturma; özgün bağdaştırmalarla da derin çağrışımlar yaratma gücü olan yetkin bir dildir. Yazın dili olarak kendini kanıtlamış olmasına karşın, Türkçenin bilim dili olarak yetersiz olduğu, hatta Türkçeyle bilim yapılamayacağı yargısının da bazı çevrelerde sıkça yinelendiği bilinmektedir. Öte yandan, ülkemizde yabancı dil öğretimi ile yabancı dille öğretimin birbirine karıştırılması, yabancı dil öğrenmenin araç olmaktan çıkarılıp amaç olarak algılanması hem bireysel hem de bilimsel iletişim süreçlerinde, yapay ve karma bir dilin egemenliğini ortaya çıkarmaktadır. İletişim sürecindeki anlama ve anlatma eylemlerini yoksullaştıran; öykünmeci ve aktarmacı bilimsel yaklaşımların da öncelenmesini yaratan bu durum; ülkemizdeki çocukluktan yetişkinliğe uzanan Türkçe dil bilinci ve duyarlığı sorununu somutlamaktadır (Sever, 2002:186; 2018: 128-129) Bebeklik döneminden başlayarak çocukların dilsel çevrelerindeki nitelikli uyaran eksikliği, ilk ve ortaöğretimde yürütülen Türkçe, Türk Dili ve Edebiyatı öğretiminin verimsizliği, bu sorunun başat nedenleri arasında sayılabilir.

Özdemir (2004:20)'e göre, Türkçe, esnek, işlek ve devingen bir dildir. Yeni söz değerleri yaratma özellikleri açısından da en gelişmiş dillerle boy ölçüşecek olanaklara sahiptir. Önemli olan bu olanakları tanımak, bilmek; Türkçenin doğurganlığından yararlanıp onu işlemek ve geliştirmektir.

Türkçenin yapı ve anlatım olanaklarıyla tüm duygu ve düşünceleri etkili biçimde anlatma gücünün; özgün düşünceler oluşturma, derin çağrışımlar yaratma özelliğinin bebeklik döneminden başlayarak çocuklara eğitbilimsel bir anlayışla duyumsatılması; demokratik toplumun gereksinim duyduğu, düşünen duyarlı birey yetiştirmenin başat bir önceliği olarak görülmelidir. Erken dönemden başlayarak çocukların Türkçe kavram tasarımını zenginleştirmek, onlara dil bilinci ve duyarlığı kazandırmak; ilköğretim süreciyle birlikte, bilimsel iletişimi anadilin olanaklarıyla sağlamak, eğitim sürecindeki sorumluların temel amacı olmalıdır.

Çocukta Kavram Tasarımı Süreci:

Yaşamın ilk aylarından başlayarak çocukların içinde bulundukları kültürel çevrenin; duyu algılarını devindiren görsel ve dilsel uyaranların çocukların kavramsal gelişim sürecine önemli katkılar sağladığı bilinmektedir. Uzmanlara göre, çocuğun dil gelişiminde biyolojik etkenlerin yanında, çevresel yaşantılar da etkili olmaktadır."14-24 aylık çocuklara günlük kitap okuma, çocukların 36 aylık olduklarındaki dil gelişimi ve bilişsel gelişimiyle olumlu yönde ilişkilendirilmiştir" (Santrock, 2011:172).

"Çocukta 2, 5 - 3 yaşlarında beynin hızlı gelişimine koşut olarak devinim, dil ve bilişsel yetilerde çok hızlı gelişmeyle birlikte sürekli soru sorma, öğrenme, bilme merakı (tecessüs, curiosity) başlar ve bu merak 4 - 5 yaşlarında doruğa varır. Bu yaşta çocuk, fiziksel

ve toplumsal çevresinin çapını hızla genişletirken, kendi bedeninden yıldızlara, sonsuzluğa dek bilmek, öğrenmek ister" (Erikson EH. 1965'ten akt. : Öztürk, 1994:23)."İnsan kişiliğinde, özerk ve bağımsızca girişim yapabilme duygusunun temelleri çocukluğun bu evresinde atılır. Dilbilimcilere göre, evrendeki nesnelerin bellekte daha kolay tutulmasında, nitelenmesinde, nesneler ve olaylar arasında ilişki kurulmasında, genel kuralların açığa çıkarılarak sorun çözme işlemlerine aktarılmasında sözlendirmenin büyük yeri vardır. Bu konudaki çalışmalar, sözlendirmenin en etkili olduğu yaş diliminin 4 - 7 yaş arası olduğunu göstermektedir" (Şahin N. 1978'den akt.: Öztürk, 1994:23-24).

Çocuk, önce, çevresinde gördüğü nesne ve varlıkların görsel kimliğini belleğine yerleştirir, bunları adlandırarak kavramsal gelişimini işletir. Zihin, bir nesne ya da varlığın benzer ya da farklı yanlarını algılayarak bir tasarım oluşturur. Zihin, bu tasarım sürecinde bir genelleme yaparak o nesne ya da varlıkla ilgili kavramı yapılandırır. Çocuğun *bitki* ya da *hayvan* kavramını oluşturabilmesi için birçok bitkiyi görmesi, gözlemlemesi; bunun için de bitki ve hayvanı benzer ve farklı yönleriyle tanıyabilmesi gerekir.

Akıl yürütme, karar verme, sorunlara uygun çözümler üretme ve yaratıcı düşünme gibi zihinsel etkinlikler, bilişsel beceriler olarak adlandırılır. Bilişsel gelişim için bebeklik döneminden başlayarak çocuklara gözlemleme, karşılaştırma, sınıflandırma, uygulama ve eleştiri yapma becerilerini sınayabilecekleri, geliştirebilecekleri ortamların yaratılması beklenir. Çocuğun bilişsel gelişimi; kendini, çevresini ve dünyayı anlamasını sağlayan önemli bir zihinsel yetkinleşme sürecidir. Çocukların, dil ve düşünce gelişimi ile bilişsel gelişimleri arasında birbirini bütünleyen güçlü bir ilişki vardır (Geniş bilgi için bkz. Sever, 2008:3-36; 2007:4-38; 2019:35-55; Aksan, 1999:40-41; Norton, 1999:19).

Bu bağlamda, çocukların düşünce gücünün sınırları, öncelikle kendi anadilinin kavramlarıyla genişletilmelidir. Bilinmelidir ki kişiler yalnızca anadilinin kavramlarıyla özgün ve özgür düşünebilir. Çocukta düşünce dizgesi, öncelikle kendi dilinin söz değerleriyle yapılandırılmalıdır. Düşünme, yalın bir tanımlamayla, kavramlar arası etkileşim sürecidir. Kavramlar ve onların yerini tutan sözcükler, düşüncenin temel birimleridir. Karma bir dil, özgün ve özgür düşünceyi engelleyen bir etkendir. 06 aylık evreden başlayarak çocukların dilsel ve bilişsel gelişimini destekleyen en temel etkinlik, yetişkinlerin dil ve anlam evrenlerine uygun, sanatçılar tarafından çocuğa göre yapılandırılmış; onların öğrenme, bilme, keşfetme gereksinmelerini yanıtlayan kitapların çocuklarla buluşturulması, okunması eylemidir.

Çocuklar, bebeklik dönemiyle birlikte önce ailenin sonra da okulun bilinçli çabalarıyla dil ve anlam evrenlerine uygun; renk, çizgi ve Türkçenin anlatım gücünü sezdiren resimli kitaplarla, edebiyat yapıtlarıyla tanıştırılmalıdır. Temel amaç, çocukların duyu algılarını devindirmek, öğrenme sürecine katmak ve kavram gelişimlerini Türkçe sözcüklerle sürekli desteklemek olmalıdır. Özetlemeli bir belirlemeyle duygu ve düşünce bilinçlenmesi için çocuklara, yaşamın ilk yıllarından başlayarak Türkçe sözcüklerin işitsel olarak uyandırdığı söyleyiş güzelliğiyle Türkçenin anlam oluşturma gücü duyumsatılmalıdır.

Renk, çizgi ve sözcüklerin anlatım diliyle iletişime yönelen çocukların, kavramsal birikimlerine koşut olarak duygu ve düşünce evrenleri de gelişir, zenginleşir. Çocukların

anlama ve anlatma becerilerindeki niteliğin; onların duygu ve düşünce gelişimine ve okul başarılarına olumlu etkiler sağlayacağı; bu etkinin, onların yetişkinlik dönemindeki iletişim ve düşünme becerilerindeki verimde de belirleyici olacağı söylenebilir.

Okuma Kültürü Edinme Süreci:

Okul öncesi, çocuklar için "görsel okuma" dönemidir. Bu dönemde renk, çizgi ve sözcüklerin oluşturduğu görsel simgelerle, metinlerle iletişim kurarak anlam oluşturma yeteneğini geliştiren çocuklar için dilsel okuma ve anlama becerisinin koşullarının da oluşturulduğu söylenebilir.

İlkokul, çocukların temel okuma yazma becerisi edindiği, bu beceriyi, okulun ve ailenin bilinçli çabalarıyla okuma alışkanlığına dönüştürdüğü bir yaşam evresidir. Çeşitli türdeki metinlerin aracılığıyla Türkçenin sözdizimindeki ve anlam kurmadaki yaratıcılığıyla buluştuğu (buluşması gereken) bir dönemdir.

İlkokulda okumayı alışkanlığa dönüştüren bir çocuk için okuma kültürü edinmenin en duyarlı aşaması, eleştirel okuma becerisi edinmedir. Ortaokul, bu becerinin temellerinin atıldığı bir öğretim sürecidir. Ortaokulda, çocuklara seslenen öğretici ve yazınsal metinlerin tanıklığında yaşam, insan ve doğa gerçekliğini birçok boyutuyla anlama ve sınama denemelerine girişen, ülkesinin, insanlığın oluşturduğu kültürel birikimi tanımaya başlayan, yeni uğraşı alanları ve ilgileri yaratan, öbür insanların yaşamlarına ortaklık eden, onların duygu, düşünce ve sorunlarıyla özdeşim kurmaya başlayan çocuklar için okuma kültürü edinecekleri dünyanın kapıları da aralanmaya başlar. Ortaöğretim yıllarında; okulun, ailenin, çevrenin çabalarıyla okuma eyleminin yerleşik bir davranışa dönüşmesi, çocuk ve gençlere okuma kültürüne ilişkin yaşantıların edindirilmesi gerekir.

Dil Gelişimi ve Okuma Kültürü Tasarıları (Projeleri):

Okul öncesinden başlayıp ortaöğretim sürecinin sonuna değin devam eden yıllarda, çocuk ve gençlere okuma kültürünün kazandırılması; Almanya, İngiltere, İsveç, Japonya gibi birçok ülkede, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeyi amaçlayan bir politika olarak görülmektedir.

"Küresel ölçekte yenilenen bilginin takip edilmesi, elektronik ortamda bilginin ayrıştırılıp seçilmesi ve yeni bilgi üretimi. . . ailede temelleri atılan okuma ve öğrenme alışkanlığı ile yakından ilişkilidir. Bebeklikten başladığı bilinen dil gelişimi, dolaylı olarak okuma alışkanlığı, çocuğun okuldaki başarısı ve ülke refahı ile bağlantılıdır" (Veryeri Alaca, 2013: 336).

Son yirmi yıl içinde artış gösteren, dil gelişimi ve okuma kültürü edindirme tasarıları (projeleri), yirmiyi aşkın ülkede sistemli bir şekilde yürütülmektedir. Almanya'da Federal Eğitim ve Araştırma Bakanlığı (BMBF) tarafından desteklenen, okulöncesi çocuklara yönelik okuma tasarısı (Kitapla Başla/Bookstart tasarısı), Alman Okuma Vakfı (Stiftung Lesen) tarafından, ülke ölçeğinde üç aşamada uygulanmakta, ardından değerlendirmelerle başarı ölçümleri yapılmaktadır. Okuma Vakfı, araştırmacı ve uzman kadrosuyla kişilere, yaşam boyu okuma kültürü kazandırabilmek amacıyla uluslararası konferanslar düzenlemekte, dijital ve basılı yayınlar üzerine ayrıntılı araştırmalar ve ar-ge çalışmala-

rı yürütmektedir. İlk aşamada, çocuk doktorları, 12 aylık bebeklere sağlık kontrollerini takiben armağan olarak ilkokuma çantaları verirler. Çanta içinde, çocukların odasına asabilecekleri bir poster, aile için okuma belgeselini içeren bir CD, okuma kılavuzu (rehberi), aile içinde okumayı anlatan resimli bir çocuk kitabı ile bebekler için hazırlanmış resimli kalın karton kitaplar bulunur. Çantalara, göçmen (Türk, Rus, Polanya) aileler için de tercümeler eklenmiştir. Çantada yer alan okuma kılavuzunda, yetişkinlerin aklına takılabilecek sorulara yanıt verilmekte, önerilerde bulunulmakta ve bilimsel veriler de sade bir dille sunulmaktadır. İnternet ortamında, Türkçe de olmak üzere çeşitli dillere çevrilmiş biçimiyle yer alan "veli el kitabı"nda; "Okumak bakmakla başlar.", "Okumak zekayı geliştirir." gibi özlü yargılarla aileler kütüphanelere davet edilir. Kılavuz, aileleri kütüphaneye gitmeye isteklendirecek bir anlayışla hazırlanmıştır. El kitabında, çocuğa kitap okuma sevgisi kazandırmak amacıyla evde okuma ortamlarının nasıl hazırlanabileceği, çocuklara okunması gereken kitap adlarının da yer alması, projenin uygulanabilirliğini sağlayan önemli özelliklerdir. Tasarı, çocuğun 3 yaşına basmasıyla ikinci kitap çantasının, 5 yaşına gelmesiyle de üçüncü kitap çantasının aileye armağan edilmesiyle sonuçlanır. Alman Okuma Vakfı, bu tasarıyla, bebeklik döneminden başlayarak dil gelişimini ve çocuklarda okuma isteği uyandırarak ilkokula daha kolay uyum göstermelerini amaçlamaktadır (Geniş bilgi için bkz. : Veryeri Alaca, 2013).

Almanya, Amerika, Hollanda, İngiltere, İsveç, Danimarka, Norveç gibi ülkelerde, erken çocukluk döneminden başlayarak dil gelişimini destekleyen, çocuklara okuma kültürü edindirmeyi amaçlayan çeşitli tasarıların yaşama geçirildiği bilinmektedir."Dil gelişimi ve okuma kültürü projelerinin ülke ekonomisine katkısı incelendiğinde en az yedi kat kâr sağlandığı görülmüştür. Amerika'da 0-5 yaş çocukların gelişimi için harcanan her 1 dolar için 7 dolar geri dönüş sağlandığı hesaplanmıştır" (National Institute for Early Childhood Education Research, akt. : Veryeri Alaca, 2013: 343).

Hükümetler tarafından desteklenen dil gelişimi ve okuma kültürü tasarılarının, çocukluktan başlayarak yetişkinlik dönemini de kapsayan bir süreçte etkisini sürdürdüğü söylenebilir. Araştırmalar, anne ve babanın çocuğa kitap okuyarak geçirdiği günlük yirmi dakikalık etkileşimin, diğer kitle iletişim araçlarıyla ölçülemeyecek kadar önemli yararlar sağladığını göstermektedir. Kitapla Başla/Bookstart tasarısına katılan çocukların %68'i kitap okumayı en sevdikleri etkinlik olarak değerlendirmişlerdir. Tasarıya katılmayan çocuklarda ise bu oran %21 düzeyinde kalmıştır. Kitapla Başla/Bookstart tasarısına katılmış ailelerden %75'i çocuklarına armağan olarak kitap aldıklarını belirtirken, tasarıya katılmayan ailelerde bu oran %10 olarak belirlenmiştir (Reading Worldwide 2013, akt. : Veryeri Alaca, 2013: 350).

Ülkemizi bilim, sanat ve teknik alanında dünyanın gelişmiş ülkeleriyle yarışabilecek konuma getirebilmemiz için gençlerimizi, katma değeri yüksek üretim süreçlerinde başarılı kılacak bilgi ve becerilerle donatmamız gerekmektedir. Bu amaç için; okul ve toplumsal yaşamdaki başarının da temel bir belirleyeni olarak çocukların dil yeterliklerini geliştirecek, onların okuma kültürü edinmiş yurttaşlar olarak topluma katılmalarını sağlayacak tasarıları uygulamaya geçirmek ülkemizin temel önceliği olmalıdır.

PISA Araştırması ve Türkiye:

2000 yılından başlayarak üç yılda bir yapılan PISA araştırması, OECD üyesi ve diğer katılımcı ülkelerdeki (dünya ekonomisinin yaklaşık olarak %90'ı) zorunlu eğitimi tamamlayan öğrencilerin, çağdaş bir toplumda yerlerini alabilmeleri için gereken temel bilgi ve becerilere ne ölçüde sahip olduklarını ölçmeyi amaçlamaktadır (MEB, 2016: 1). 2000'li yıllardan önce, "**Eğitimdeki Ülkelerarası Başarının Değerlendirilmesi**" amacıyla gerçekleştirilen bir araştırmada, on beş ülkeden ortaokul ve lise düzeyindeki öğrenci örnekleminde, öğrencilerin anadillerinde 'okuduğunu anlama', 'dil-edebiyat', 'fen bilimleri' ve 'matematik' derslerindeki başarıları sınanmış; öğrencilerin okuduğunu anlama gücü ile söz konusu diğer üç alandaki başarıları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur (Bloom, 1979:48'den akt. : Sever, 2004: 15-16).

PISA 2015 uygulaması, 35'i OECD üyesi olmak üzere 72 ülke ve yaklaşık 29 milyon öğrenciyi temsilen 540. 000'e yakın öğrencinin katılımıyla 2015 yılı içerisinde gerçekleştirilmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından yürütülen PISA araştırmasının 2015 uygulamasına, 12 bölgeyi temsil eden 61 ilden 187 okul ve 5895 öğrenci katılmıştır (MEB, 2016).

PISA 2015 uygulamasına göre; Türkiye, **fen bilimleri** alanında (**OECD ortalaması 493 puan**); **425** puanla 72 ülke arasında **54**. , **okuma becerileri** alanında (**OECD ortalaması 493 puan)** 428 puanla **50**. ; **Matematik** alanında (OECD ortalaması 490 puan) **420** puanla **50**. sırada yer almıştır.

PISA 2015'de fen okuryazarlığında 5. düzey ve üstünde (üst yeterlik düzeyi) bulunan öğrenci oranları OECD ülkeleri için %7, 8, Türkiye için %0, 3'tür. PISA 2015'de okuma becerilerinde üst düzeyde yer alan öğrenci oranı OECD'de %8, 3 iken Türkiye'de %0, 06'dır. PISA 2015'de matematikte, üst düzeyde yer alan öğrenci oranı OECD'de %10, 7 iken Türkiye'de %2, 01'dir.

PISA uygulama verilerden de anlaşılacağı gibi, ülkemizin, eğitim sürecindeki en temel öncelikleri; yaşamdaki ve okul türü öğrenmedeki başarının temel bir belirleyeni olarak çocukların kavramsal birikimlerini zenginleştirecek, onlar için nitelikli dilsel çevrelerin hazırlanması konusunda aileleri, toplumu bilgilendirecek, aydınlatacak tasarıları yaşama geçirmek olmalıdır.

Türkçenin Bilim Dili Olma Süreci: Sorunlar ve Çözümler:

Öztürk (1994:25)'e göre, "*Açık düşünmenin ve sindirerek öğrenmenin temeli anadiline dayanır. Ülkemizde düşünsel yaşamın ve bilimin gelişmesi için en başta kendi dilimize değer verilmesi ve Türkçenin geniş olanaklarına güvenilmesi gerekir. Bilimdeki hızlı gelişmelere, yeni buluşlara ve kavramlara "yaşayan dil" görüşü ile ayak uydurulamaz. Ya olduğu gibi Batı dillerinden alacağız ve aktarmacı, öykünmeci kalacağız ya da Türkçenin geniş kaynaklarından yararlanarak özerk düşünme ve bilgi dağarcığımızı genişleteceğiz. Bu da bilim adamının, öncelikle ve özellikle kendi dilinin gücüne inanması ile olabilir. Çocuklarımız kendi dillerini kullandıkça, bilgi ve kavramlar daha açıklık kazanacak, daha kolayca özümsenebilecek, onların dünyaları genişleyecektir. …Belki de böylelikle, yetkeci eğitimin*

anlamadan ezberleten kalıplarından ve büyüsel düşünceye yol açan yetersizlik duygularından kurtulabileceğiz."

Okulöncesi dönemde, ailenin ve okulun, çocukları, dilin anlatım olanaklarıyla yaşam ve insan gerçekliğini duyumsatan nitelikli kitaplarla buluşturmaya yönelik duyarlı ve bilinçli çabaları; ilköğretimle birlikte başta Türkçe dersi olmak üzere, okulun, çocuklara dil bilinci, duyarlığı ve okuma kültürü kazandırma başarısı, Türkçenin bilim dili olma sürecinde yaşanan engellerin aşılmasına önemli katkılar sağlayacaktır. Verimli bir Türkçe, Türk dili ve edebiyatı öğretiminin, yabancı dil olarak İngilizce, Fransızca, Almanca vb. 'nin öğretilmesini-öğrenilmesini kolaylaştıracağı, yabancı dil öğretiminin üniversiteye taşınmasını da önleyeceği bilinmelidir.

Türkçenin bilim, sanat ve düşünce dili olarak her alandaki bilgi üretimini karşılayacak kavramlarla sürekli geliştirilebilmesi bir bilinç ve duyarlık sorunu olarak algılanmalıdır. Bunun için Türkçenin anlam oluşturma gücünü, anlatım olanaklarını ortaya çıkarmak gerekir. Öğrenme ve öğretme süreçlerinde, Türkçe sözcüklerden türetilmiş bilim ve teknik terimlerinin kullanılmasına yönelik bilinç ve duyarlık, bu terimlerin gittikçe dilin çevriminde ve halkın dilinde kullanım yaygınlığı kazanması, ülkemizde bilimsel düşüncenin yaygınlaşması süreçlerini de devindirecektir.

Türkçenin olanaklarıyla açık seçik düşünebilme olanağının yaratılabilmesi için üniversitelerin, bilimsel çalışma yapanların çabalarına gereksinim duyulduğu açıktır. Öte yandan, ilgili kurum ve sivil toplum kuruluşlarının, hızla gelişen bilimsel veri ve bilgileri, Türkçenin söz değerleriyle karşılamaya yönelik "terim dizgeleri" oluşturma çalışmalarının, toplumda bir düşünce geleneğinin oluşmasına da önemli katkılar sağlayacağı söylenebilir. Türkiye Bilimler Akademisinin (TÜBA) 2001 yılında başlattığı Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü Tasarımı, bilimsel alandaki iletişimin ulusal dilde sağlanmasını amaçlayan önemli bir girişimdir.

Bilinmelidir ki düşünce üretmeyen bir dil gelişemez; düşünmenin özendirilmediği bir toplumda demokratik kültür de yapılanamaz. Toplumda bir düşünce geleneğinin oluşturularak demokratik kültürün kökleşmesi ile Türkçenin bilim, sanat ve düşünce dili olarak gelişmesi arasında güçlü bir ilişkinin varlığından söz edilebilir. Nitekim ülkemizde, "Bir dil doğuştan ya da kendiliğinden bilim dili olmaz. Bir dilin bilim dili olabilmesi için, o dille, bilim alanlarında bilimsel nitelikli bilginin oluşturulması gerekir." gerçeğinden hareketle, çeşitli bilim alanlarında Türkçe terim üretme çabaları başarıyla sonuçlanmıştır.

Köksal (2001:20)'a göre, "Kendi anadiliyle bilim ve teknikbilimle uğraşmak isteyen bir toplumda, anadilinin sözlerinden türetilmiş bilimsel / teknik terim niteliğindeki sözcüklerin (dolayısıyla kavramların) halkın genel dilinde de kolayca kullanılmaya başlanmasıyla, bilim ve teknikbilimin halktan kopuk, erişilmez "yüce" bir kavram olarak algılanmak yerine, halkın malı olan, herkesin kullandığı, somut birer uygarlık aracı olarak yaygınlaştığı, Türkiye'de de gözlenmiştir. Türkçe'nin eksiksiz bir bilim ve öğretim dili olarak gelişebileceği ve başarıyla kullanılabileceği varsayımı doğrulanmıştır" Prof. Dr. Aydın Köksal'ın, bilişim alanında, 1966 yılında başlattığı çalışmalarla "bilgisayar, yazılım, donanım, bilgi işlem, benzetim gibi binlerce Türkçe terim dilin çevrim alanına katılmış-

tır.

SONUÇ

Dil iletişim ve düşünme aracıdır. Çocuğun kendini, çevresini, toplumu ve toplumun kültürel birikimini algılayıp kavramasını sağlayan araçtır. Kişinin dilinin gelişip zenginleşmesi, onun düşünce ve kültür evrenini; anlama ve anlatma becerisini, dolayısıyla öğrenme gücünü de gelişip zenginleştirir.

Sözcükler, dilin yapı taşları olup düşünmenin de temel öğeleridir. Kişiler, anadilinin kavramlarıyla düşünce dizgesini oluşturabilir; dil ve düşünce arasındaki güçlü ilişkiyi de kendi dilinin olanaklarıyla yapılandırabilir. Karma bir dil; etkili iletişim kurabilmenin, özgür ve özgün düşünebilmenin önemli engellerinden biridir.

Duygu ve düşüncelerin en içten ve etkileyici biçimde duyumsatılması, anlatılması ve anlam yitimine uğramadan anlaşılması için gereksinim duyulacak araç, kişinin anadilidir. Türkçe, en karmaşık duygu ve düşüncelerin bile içten, yalın ve anlaşılır biçimde aktarılmasına olanak sağlayacak, somutlama gücü olan sesçil bir dildir. Bir dilin anlam oluşturma gücünü, söyleyiş güzelliğini yaşatacak ve sürekli geliştirecek öznelerin, o dili kullananlar olduğu düşünüldüğünde; ailelere, okul türü öğrenme ve öğretme süreçlerinde dilsel becerilerin kazandırılması amacını üstlenen Türkçe öğretimine önemli sorumluluklar düşmektedir. Bunun için, bebeklik döneminden başlayarak çocukların duyu algılarını uyaran, duygu ve düşünce üretmelerine olanak sağlayacak, sanatçı duyarlığı ile oluşturulmuş uyaranlarla buluşturulması; Türkçe öğretiminin de düşünen duyarlı bireyler yetiştirme amacına odaklanması gerekir. Öte yandan, dil, kültürel birikimini aktaran, bu birikimi zenginleştiren bir araçtır. Kendi dilinin olanaklarını yeterince içselleştirmiş ya da bu olanaklara yabancılaşmış kişilerin, ulusal ve evrensel ölçekli özgün yaratılar oluşturması, yaratıcı kültüre katkı sağlaması olası mıdır? sorusu, yanıtlanması ve üzerinde düşünülmesi gereken önemli bir soruna da işaret etmektedir.

Çocuğun, Türkçenin sözvarlığını tanıması, algılaması; Türkçe dil bilinci ve duyarlığı; yaşamının ilk yıllarından başlayarak buluşturulduğu uyaranların sanatsal özelliğine koşut olarak nitelik kazanır. Bu nitelik, başarılı bir Türkçe öğretimiyle "okur" yetiştirme amacına ulaşır. Bir dilin anlatım gücü, ancak o dilin gücünü yansıtan edebiyat metinlerinin; resmin, müziğin, tiyatronun, kısacası güzel sanatların yaşam ve insan gerçekliğini sezdiren iletilerinin alımlanmasıyla içselleştirilebilir.

Özetlemeli bir belirlemeyle, Türkçenin bilim, sanat ve düşünce dili olarak önündeki engelleri aşması için; çocuk ve dil eğitimi anlayışımızın çağdaş bir düzleme çekilmesi, öte yandan dil kullanıcılarının, bilim alanlarında çalışanların, ilgili kurum ve kuruluşların Türkçenin gücüne inanması, sahip çıkması gerekir. Bilinmelidir ki bu inanç ve duyarlık, ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne taşıyacak temel bir etken olacaktır.

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

Akarsu, Bedia (1984) **Wilhelm von Humboldt'da Dil Kültür Bağlantısı**. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Aksan, Doğan (1977) **Her Yönüyle Dil (Ana Çizgileriyle Dilbilim)**. Ankara: TDK Yayını.

Aksan, Doğan (1999) **Anlambilim**. Ankara: Engin Yayını.

Aksoy, Ömer Asım (1975) **Gelişen ve Özleşen Dilimiz**. Ankara: TDK Yayını.

Aydın KÖKSAL (2001) "Türkçe Bilim Sözleri: Bir Deneyim", **Bilim ve Ütopya.** İstanbul: Sayı, 80. s. 14-21.

MEB Ölçme, Değerlendirme ve Sınav Hizmetleri Genel Müdürlüğü (2016) **Uluslararası Öğrenci Değerlendirme Programı PISA 2015 Ulusal Raporu** (Haz. : U. E. Taş, Ö. Arıcı, H. B. Özarkan, B. Özgürlük). Ankara.

Norton, Donna E. (1999) **Through the Eyes of a Child: An Introduction to Children's Literature**. New Jersey: Schuster/AViacom Company.

Özdemir, Emin (2004) **Anadilin Toprağında**. Ankara: Akılçelen Kitaplar.

Öztürk, Orhan (1994) "*Bilim ve Eğitimde Dil*", **Türkiye Bilimler Akademisi TÜBA Bilimsel Toplantı Serileri:2 Bilim ve Eğitim**. Ankara: TÜBA Yayını, s. 19-26.

Santrock, John W. (2011) **Yaşam Boyu Gelişim "Life-Span Development"** (Çev. Ed. : G. Yüksel). Ankara: Nobel Yayını.

Sever, Sedat (2002) "*Öğretim Dili Olarak Türkçenin Sorunları ve Öğretme-Öğrenme Sürecindeki Etkili Yaklaşımlar*", **Türkçenin Dünü, Bugünü, Yarını-Uluslararası Bilgi Şöleni Bildiriler**. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayını s. 185-204.

Sever, Sedat (2004) **Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme**. Ankara: Anı Yayını.

Sever, Sedat vd. (2007) **İlköğretimde Çocuk Edebiyatı**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Sever, Sedat vd. (2008) **Okulöncesinde Çocuk Edebiyatı**. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.

Sever, Sedat (2018) **Sanatsal Uyaranlarla Dil Öğretimi**. İzmir: Tudem Yayını.

Sever, Sedat (2019) **Çocuk ve Edebiyat**. İzmir: Tudem Yayını (10. Baskı).

Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) (2011) **Türkçe Bilim Terimleri Sözlüğü "Sosyal Bilimler"**. Ankara: TÜBA Yayını.

Veryeri Alaca, Ilgım (2013) "*0-5 Yaş Çocuk ve Ailelerine Yönelik Devlet Destekli Dil Gelişimi Stratejileri, Medya ve Okuma Kültürü Projeleri*", **Bildiriler Kitabı/1 1. Türkiye Çocuk ve Medya Kongresi**. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayını, s. 335-370.

TIP DİLİ TÜRKÇELEŞTİRME ÇALIŞMALARI

Prof. Dr. Süheyla ÜNAL

İnönü Üniversitesi Tıp Fakültesi
Ruh Sağlığı ve Hastalıkları Anabilim Dalı

Bir Yolculuk Öyküsü

Yıl 2003. Günlerden bir gün iki insan ortak bir hayalle yola çıktılar birbirlerini görmeden, e-postayla haberleşerek. Uzm. Dr. Aydemir Yalman ve Prof. Dr. Cengiz Yakıncı umut ve heyecanla ateşledikleri hayalleriyle bir meşale yaktılar. Bu meşale "**Tıp Terimleri Sözlüğü**" meşalesiydi. **Tıp Terimleri Sözlüğün**ü Sendrom Dergisinin eki olarak yayınlamaya başladılar. Bu alanda daha önce yakılan meşalelere katıldı bu küçük meşale de.

Acemilikle yapılan ilk çalışmalar sönük gösterdi meşalenin ateşini. . . Ama ateşin sönmemesi için çaba harcayanlar, yani "**Dil Gönüllüleri Ailesi**" genişledikçe meşalenin gücü arttı gün be gün. Çeşitli tıp dallarının sözlükleri yayınlandı birer birer. Yayınlanmaya başladıktan iki yıl sonra **Tıp Terimleri Sözlüğün**ü sanal ortama taşıdılar. 2007 yılı Altın Örümcek Web Ödülleri Bilim dalında birincilik kürsüsüne çıktı ürünleri.

2010 yılında "Sözlük Dergisi" adı altında yayınlanır oldu. Üç ayda bir yayınlanmaya devam ediyor. Bu yayınlar aracılığıyla aileye her geçen gün yeni **Dil Gönüllüleri** ekleniyor. Yolda kaybettiklerimiz de oluyor sevgili Aydemir Yalman gibi.

Yeni bir yol daha

Meşaleyi yakanlar çalışmalarını bu yayınlarla devam ettirirken, kurumsal bir kimlik altında bunu gerçekleştirmek için bir projeyle Türk Dil Kurumunun kapısını çaldılar ve projelerini anlattılar. Proje TDK tarafından kabul görünce TDK bünyesinde Prof Dr Cengiz Yakıncı'nın başkanlığında "Tıp Terimleri Çalışma Grubu" oluşturuldu. Yirmi küsur dil gönüllüsüyle uzun bir yola çıkıldı. Kurulda çeşitli tıp dallarından üyeler yanı sıra bir dilbilimci, bir tıp tarihçisi yer alıyordu.

1. TÜRKÇE TIP DİLİ BİLİMSEL TOPLANTISI

İlk toplantı 16 Aralık 2004 günü Prof Dr Utkan Kocatürk'ün onursal başkanlığında geniş bir katılımla yapıldı. Meşalenin ateşinin daha da canlanması umudu ve heyecanıyla çeşitli üniversitelerden ve kurumlardan gelen üyelerin ilk soğuk duşu sayın Kocatürk'ün konuşmasıyla oldu. Sayın Kocatürk yanında getirdiği "*Açıklamalı Tıp Terimleri Sözlüğü*" nü masanın üstüne koyarak, sözlüğünün yeterli olduğunu, bu alanda yapılacak yeni bir çalışmaya gerek olmadığını söyleyiverdi. Ortalığı kaplayan sessizliği, dilin yaşayan bir süreç olduğunu, tıpta yaşanan hızlı gelişmelerin dile zorunlu olarak yansımasının olacağını, bu nedenle bu çalışma grubuna büyük gereksinim olduğunu söyleyiveren bir cesur yürek bozdu. Sayın Kocatürk'ün toplantıyı terk etmesinden sonra çalışma grubunun çalışma kuralları belirlendi.

Her ay bir hafta sonu olacak şekilde düzenli olarak TDK' da toplanma kararı alındı. Terimlere karşılık üretirken dikkat edilecek ortak noktalar belirlendi. TDK'nin yazım kuralları temel alındı. Türkçe dizinli sözlük olması planlandı. Üyeler toplantılara kendi alanlarındaki terimleri, karşılık önerileri ve açıklamalarıyla getirmeye başladı. Toplantıda tartışıldıktan sonra kabul görenlerle sözlüğün omurgası belirdi.

Çalışmalar devam ederken yolun ne kadar çetin ve engebeli olduğu fark edildi. Tasarlanan sürede sözlüğün bitirilemeyeceği anlaşıldı. TDK'nin yolluk ve harcırahı kesmesinin ardından üyelerin büyük bir bölümü gönüllü olarak kendi imkanlarıyla toplantıya gelmeyi sürdürdü. Süreç içinde gruptan ayrılanlar ve yeni katılanlar oldu. Ayda bir yapılan toplantılar yetmemeye başladı. Üyelerin önemli bir kısmı İstanbul'da olduğu için İstanbul'dakilerle de her ay bir toplantı yapılır oldu.

Sözlüğün tamamlanmasının uzun zaman alacağı görülünce, kullanıma sunulmak üzere "Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu" hazırlanması kararı alındı. Yaklaşık iki yılı alan bir süreç içinde 5775 terimi kapsayan **Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu'**nun android uygulaması kullanıma sunuldu ve cep kitapçığı basıldı.

Ara verilen sözlük çalışmasına tekrar geri dönüldü. "Tıp Terimleri Karşılıklar Kılavuzu" sözlükle paralel bir şekilde güncellenmeye devam etmekte. Tıp Terimleri Sözlüğü'nü önümüzdeki yıl içinde yayınlanması için çalışmalar yoğunlaştırıldı.

Ondört yılı aşan bu süreç bizim için bir okul oldu. Dil bilincimiz, dil bilgimiz gelişti. Sözlük için çıkmıştık yola, bitiremedik… bitiremeyeceğiz de… Uzun ince bir yolmuş, yaşadık, gördük, kavradık. Yolculuğa katılacak yeni "dil gönüllüleriyle" canlanacak meşalemizin alevi…

Tıp Terimleri Çalışma Grubu

Prof. Dr. Cengiz Yakıncı (Başkan), Prof. Dr. Hamza Zülfikar (Türk Dili uzmanı), Prof. Dr. Esmeray Acartürk, Prof. Dr. Nilgün Bozbuğa, Prof. Dr. Esin Kahya, Dr. Öğr. Üyesi Gürkan Kazancı, Prof. Dr. Süheyla Ünal, Prof. Dr. İbrahim Yıldırım, Prof. Dr. İsmet Aydoğdu, Uzm. Dr. Bilal Aytaç

Katkı verenler

Uzm. Dr. Aydemir Yalman, Prof. Dr. Fevzi Altundaş, Prof. Dr. Cemal Özcan, Prof. Dr. Gönül Peker ve diğerleri...

Nasıl yapıldı?

Şimdiye kadar yayınlanmış Tıp Terimleri sözlükleri gözden geçirildi. Bu sözlüklerden benimsenmiş ve kabul görmüş Türkçe terimler alındı. Bunun dışında Türkçenin dil bilgisi kurallarına uyularak canlı köklerden canlı eklerle yüzlerce yeni Türkçe terim türetilmeye çalışıldı. Yeni terim türetilirken ses uyumu, anlaşılırlık, kullanışlılık gözetildi.

retansiyon	*retention*	**birikme**

Karşılıklar Kılavuzunda aşağıdaki örnekte olduğu gibi terimin Batı dillerindeki karşılığı Türkçe okunuşuyla madde başı olarak verildi. Yanına terimin özgün yazımı, onun da yanına Türkçe karşılığı yerleştirildi.

airway	*airway*	**hava yolu açan**

Terimin Türkçe okunuşunda sorun varsa alındığı dilde kullanıldığı şekliyle *italik* olarak yazıldı. Yanına terimin özgün yazımı, onun da yanına Türkçe karşılığı yerleştirildi.

afiliye	*affiliation*	**bağlaşımlı (kurum)**

Madde başlarının ad veya sıfat olması göz önünde bulundurulduu. Sıfat olanlar genellikle aşağıda olduğu gibi verildi, nitelediği ad veya adlar ayraç içine alındı.

Sıfat olanların bir bölümü *anorektik* veya *analjezik* örneklerinde olduğu gibi *iştahkeser, ağrıkeser* biçiminde bitişik yazıldı. *"sit"* (cide) ile kurulmuş terimler *"bakterisit, bakterikıran"da* olduğu gibi bitişik yazıldı.

ABPM	*ambulatory blood pressure monitoring*	**ayaktan kan basıncı izlemi**
ABY	*acute renal failure*	**akut böbrek yetmezliği, ivegen böbrek yetmezliği**

Yanda görüldüğü gibi kısaltmanın açılımı ve bu açılımın Türkçesi verildi. Alındığı dilden olduğu gibi geçenler *italik* yazıldı. Türkçe karşılıklarının kısaltılmış halleri dik olarak verildi.

ektopik gebelik	*ectopic pregnancy*	**dış gebelik**
aort	*aorta*	**ana atardamar**

Ön ekli terimlerde Türk Dil Kurumu *Yazım Kılavuzu*'ndaki (2010) yazım kurallarına büyük ölçüde uyuldu. Batı dillerinde ön ekli terimler *iç, dış, al üst, ön, art, yarı, ana* kelimeleriyle karşılandı, ancak bitişik değil ayrı yazıldı.

Ancak özellikli bazı terimlerde bu kılavuzdan farklı yazımlar söz konusu oldu. Örnek olarak *dölyatağı Yazım Kılavuzu*'nda ayrı yazılmışken burada bitişik yazıldı. Çünkü burada *yatak* gerçek anlamında değil, "yuva, gelişme, büyüme yeri" anlamına gelmekteydi.

Olumsuzluk eki olarak *-mamazlık* tercih edildi.

agnozi tanımamazlık

afaji yutamamazlık

Uygun karşılık bulunamayan madde başı terimler okundukları haliyle yazılarak bırakıldı. *Miyeloblastik* örneğinde olduğu gibi.

Tıp Terimleri Sözlüğünde ise ilk sütunda aranılan terim, ikinci sütunda alındığı dildeki yazılışı verildi. Üçüncü sütunda kısa bir açıklama yapılıp, sonuna koyu karakterde önerilen karşılık eklendi.

agregan	*aggregant*	Damar duvarındaki zedelenme veya kanamalarda pulyuvarların (trombosit) yapışarak birikmesini yol açan. **yığıştırıcı**
agregasyon	*aggregation*	Özellikle damar duvarındaki zedelenme veya kanamalarda pulyuvarların birikmesi. **yığışma**
agregat	*aggregate*	Damar duvarındaki zedelenme veya kanamalarda pulyuvarların yapışmasıyla oluşan küme. **yığışım**

Son Söz

Tıp dili alanında bugüne dek yapılan çalışmaları topladığımızda yüz binin üzerinde terimin önerilmiş olduğunu, ancak bu zenginliğin meslek mensuplarının kullanımına yeterince yansımadığını görürüz. Yeni türetilen ya da tarama-derleme yoluyla dile kazandırılmaya çalışılan kelimelerin ancak bir kısmı tutunabilmiştir. Çalışma grubumuzun türettiği sözcüklerin de bir kısmı tutunabilecektir.

Tıp terimlerinin Türkçe karşılıklarının daha çok kullanılması "Dil Gönüllüleri"nin çabasını gerektirmektedir. Türkçeye gönül verenler olarak öncelikle kendimiz konuşmalarımızda, derslerimizde, klinik uygulamalarımızda, yazılarımızda Türkçe terimleri kullanmalıyız. Sonraki kuşaklara dil bilincini aşılamak, Türkçe karşılıkları kullanma alışkanlığını kazandırmak için elimizden gelen çabayı göstermek durumundayız.

Meşalenin sönmemesi dileğiyle...

ANA DİL - ARI DİL ve SAGUNLAR

Öğretim Üyesi Sagun Sülen SARIOĞLU

Hastalık Bilimi Alanında Bilirkişi

Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Patoloji AD

Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Moleküler Patoloji AD

Dil yaşayan bir iletişim aracıdır ve ona bizler can veririz. Diller kullanıldıkça gelişir ve sözcüklerin anlamları gelişerek yerleşir, derinleşir. Kullanmadığımız sözcükler ise giderek solar, uzaklaşır, yabancılaşır.

Oysa sözcükler doğal gereksinimlerden doğmuş, yeşermiş, yaygınlaşmıştır. Dil bir toplumun düşünce yapısının bir yansımasıdır. O toplumun değerlerinin, görüşlerinin, düşlerinin peşinde şekillenir; içinde herkesten minicik katılımlarla gelişir. Her sözcüğün, deyimin bilmediğimiz belki de çok ilginç bir öyküsü vardır. O sözcük dudaklarımızdan dökülürken çoğu kez bütün bunları aklımıza getirmeyiz.

Kadınlar ana dilinin gelişiminde çok etkindir. Çocuklara dilin en güzel sözcüklerini ilk olarak anneler fısıldar ve çocuklarının beyninin dil ve konuşma merkezinin gelişimini yoğun biçimde uyararak bunu hiç bilmeden şekillendirirler. Sözcükler duyguları, duygular, benliği yaşam biçimini belirler. Dil onu kullanan kişileri birbirine bağlar, bilirler ki birbirlerini anlayabilirler.

Seçtiğimiz her sözcük dilimizin yaşamını belirleyecektir. Her birimiz etkimizin büyüklüğünü düşünmeden seçeriz sözlerimizi. Oysa hep birlikte başka dilleri kullanırsak kendi dilimiz silinecektir. Dünyadaki her dil çok değerli ve biriciktir, yaşaması, korunması gereken türü ortadan kalkan canlılardan farksızdır. Çünkü her dil bir düşünce biçimidir.

Farklı diller öğrenmek dillerin biricikliğini anlamak için çok önemlidir. Kolayca başka bir dile çevirilebileceğini düşündüğünüz bir sözcük ya da kavramın diğer bir dilde tam olarak karşılığının bulunmadığını görürsünüz ve önceleri bunu çok yadırgarsınız. Çünkü anadili size bu düşünce biçimini bu kavramı sunmuştur oysa başka bir toplumda bu hiç bulunmamaktadır. İşte bu sizin dilinizin sizin toplumunuzun zenginliğidir.

Farklı diller öğrenmek farklı düşünce biçimlerine ulaşmak için çok etkin ve değerli bir beyin gelişimi yöntemidir. Farklı diller önümüze çok sayıda kapı açılmasına yardım eder ve yeni diller öğrenme olanakları göz ardı edilmemelidir. Bununla birlikte anadilini kullanamayan bir kişinin diğer dillerdeki gelişiminde sınırlılıklar olabileceğini ön görmek çok zor olmasa gerek.

Farklı bilimsel alanlarda dil gelişimi bilimi geliştiren kişilerin oluşturduğu sözcüklerle açıklanmaya başlar, daha sonra bilgiler farklı çevrilir. Bilimi geliştirenlerin dili doğal olarak korunur ve gelişir. Bilimi alanların dilleri ise bozulma olasılığını barındırır. O dilde sözcüğün olası karşılığı bulunsa da tanımlayıcının kullandığı sözcük sanki daha güçlüdür. Bilinçli seçimler yapılmazsa pekçok alanda özellikle alıntı bilimin kullanıldığı ülkelerde, dil yapısının kayba uğraması olasılığı doğar.

Sayrılık bilimi, bu tür yıpranmalara çok açıktır. Pek çok sayrılık farklı dillerde tanımlanmış, sağıltımda kullanılacak yöntemler de zor sözcükler şeklinde farklı dillerde gelişmiştir. Bu eğitimlerinin önceki yıllarında sagunların sayrılıkları anlamakta güçlük çekmelerine yol açarken, bu sözcüklerinin kullanımlarına alışmaları ile halk tarafından anlaşılamayan bir dilde konuşmalarına yol açmaktadır.

Oysa sagun halk için vardır. Halkın ne dediğini anlamadığı bir sagun ancak kendi alanındaki bir kişi ile olumlu iletişim kurabilecektir. Sayrılık sorunları ile uğraşan bir kişi ne dediğini anlayamadığı bir sagundan yardım istemekte, çoğu kez yanlış anlaşılmalar sağaltımı zorlaştırmaktadır. Belki bu yazıda sagun sözcüğünü yadırgayanlar olabilir, oysa bu sözcük Türkçe. Ne yazık ki "doktor" sözcüğü, doktora yapan kişilerce de kullanıldığı için anlam karmaşasına yol açıyor ve her zaman "Tıp doktoru" denilmediği için sagun olmayan birçok kişinin sagun olduğu izlenimi doğuyor.

Deneyimli kişiler gençlerin eğitiminde görev alır. Kullandıkları dil de yetiştirdikleri öğrencilere örnek oluşturur. Anadilinden alabildiğine uzaklaşmış bir eğitici, öğrencilerine de bu biçimde bir örnek oluşturacaktır. Ne yazık ki ulaştığımız aşamada sagunların yazıları çok sayıda sözcüğün Türkçe'ye çevirilebileceği Latince, İngilizde ve Fransızca sözcüklerin bir karması biçimindedir. Anlaşılmayan gizemli sözcükler kişiler için etkileyici olabilir ancak durumu anlamak açısından etkin olmayacaklardır. Eğiticiler de analar gibi dil gelişimi, korunması ve yaşamasında çok önemlidir. Sagunların eğitiminde çalışan görevli kişiler de bu nedenle çok önemli sorumluluk taşırlar. Eğiticiler yaşamlarının çoğu alanında örnek olmalıdırlar, örneğin çalışma alışkanlıkları, iletişim becerileri, kendilerini başkalarının yerine koyma becerileri tıpkı çekim gibi öğrencilere yansıyabilir.

Arı bir biçimde anadilin kullanımını engelleyecek biçimde, dilde eksik sözcükler bulunuyorsa, yeni sözcüklere gereksinim doğmuş demektir. Türkçe, sözcüklerin ekler alarak yeni sözcükler şeklinde türetilmesi için uygun bir yapıdadır. Çoğu kez bu gereksinimin giderilmesinde doğal olarak bu yöntem kullanılır. Buna ek olarak Türkçe'nin kullanıldığı halk diline ulaşabilmek daha da iyi bir çözümdür. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Anadolu'nun birçok köşesinden derlenen pek çok sözcük bugün yaygın kullanımdadır. Dil sürekli geliştiği için bu çaba ne kadar sürdürülürse yeni doğal sözcükler de dilimize kazandırılabilecektir. Öte yandan Türk dilinin yaygın kullanımı bulunan yurt dışı bölgelerden de özgün ve doğal kullanımda gelişmiş sözcükler de gereksinim durumunda

dilimize katılabilir.

Ne yazık ki bu satırlar bazı okuyucularda, diğer dillere, ekinlere, halklara karşı Türkçe'yi öne çıkarma çabası izlenimi verebilir. Oysa her dil yukarıda da belirttiğim gibi çok değerli ve biriciktir. Dilimize pek çok sözcük veren Farsça ve Arapça çok köklü ve değerli dillerdir. Örneğin Farsça bilmek ve arı Farsça konuşmak da aynı nitelikte Türkçe konuşmak gibi çok değerlidir. Güçlü, ve aslında çok kullanılan diller gelişir ve diğerlerini etkilerler. Her dilin gücünü koruması, güçlenmesi için anadili olan kişilerin o dili özenle kullanması gereklidir. Farsça bu denli güçlü ise bu dili kullananların özenine borçludur.

Dillerin karmaşası biçiminde kullanımı bir müzik eserine uyarlamaya çalışalım. Örneğin 5 nota ve ölçü sanat müziği, sonra 10 nota caz, 5 nota türkü, 20 nota vals. . . Böyle bir şey dinlemek ister misiniz?

Hepimiz biraz özen gösterirsek dilimiz arı olarak kullanılır ve daha çok güçlenebilir mi? İşte üzücü olan sorunun hepimizin özen göstermemesi düzeyinde olmaması. Ne yazık ki çok sayıda kişi anadilin kullanımı için özeni gereksiz, uygunsuz, özenti olarak görüyor. Bu tümceyi yazmak beni çok üzdü ama biz sadece özensizlik değil daha derin kavramsal sorunlarla başa çıkmak zorundayız.

Farklı dilleri sevmek anlamlı bulmak bu dilleri öğrenmek ve kullanmak çok güzel. Her dilin güzelliğine sonsuz saygı duyuyorum

Ancak tüm beklentimiz kendi dilimize de aynı saygıyı göstermemiz. Tıp diline geri dönersek, Türkçe karşılığı olan çok sayıda sözcüğü yabancı dilde kullanmayı seçmenin nedeni neler olabilir?

- Sözcüğün anlamını tam olarak kavrayamamış olmak mı?

- Dinleyecek/okuyacak kişileri etkileme çabası mı?

- Bu sözcükleri kullanabilir olmanın sağladığı üstünlük duygusu mu?

- Daha yaşlı görünme çabası mı? (Özellikle eski yıllarda kullanılan Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanımı)

- Daha bilge görünme çabası mı? (Özellikle İngilizce, Fransızca, Almanca vb. sözcüklerin kullanımı)

- Türkçe kullanım olursa anlaşılmayacağını düşünmek mi? (Örneğin deri bilimde kullanılan Türkçe sözcükler benim eğitimim sırasında ne yazık ki bana öğretilmedi. Bu sözcüklerin Türkçelerinin anlamından emin olamıyorum. Böyle bir endişe taşıyan eğiticiler bilseler de Türkçe sözcükleri seçmiyor olabilirler mi?)

- Kullanılan diğer dilin, ya da o dili kullanan kişilerin üstünlüğüne olan bir inanış mı? (Örneğin bilimi geliştiren kişiler İngilizler ise İngilizce üstündür ve daha anlamlıdır düşünüşü mü?)

- Kendi toplumunun bilgi ve birikimini küçümseme mi?

Liste uzatılabilir ama sorunun yalnız özensizlik olmadığı görüşündeyim.

Latincenin bilimde kuşkusuz önemi bir yeri bulunmaktadır, Bilim dilinde, Türkçe karşılık bulamadığımız koşullarda Latince kullanmanın, diğer dilleri kullanmaya göre yeğlenmesi gereken bir yaklaşım olduğu görüşündeyim Bununla birlikte kullanılabilir Türkçe sözcükler konusunda da açık görüşlü olmak, ilk anda yadırgadığımız bazı sözcüklerin kısa sürede dilimize yerleşmesine yarayabilir.

Eğiticiler sözcüklerin kullanımını desteklemekte, anlamlarının oluşup oturmasında çok önemlidirler. Beceri eğitimi, birçok sözcüğün kullanımını da yanında getirir. Eğiticilerin konuya yaklaşımı tüm gençlere örnek olacaktır. Kuşkusuz Türkçe kaynak kitaplar, özgün olması durumunda daha değerli olmak üzere, çeviri bile olsa çok yararlı olabilir. Yeter ki gerçekten Türkçe olsunlar… Ne yazık ki çeviri olarak bana iletilen birçok kitap bölümünde onlarca yabancı dilde sözcüğü yeniden düzeltmem açıkçası Türkçeye çevirmem gerekiyor. Bu yazılarda yabancı dilde sözcükler kullanılmışsa yazımlarında her yazar ayrı bir yazım biçimi seçiyor ve aynı sözcük çok farklı biçimlerde yazılıyor. Bu durumda dizin oluşturmak ayrı bir sorun ve aradığınız sözcüğü taramak ayrı bir sorun.

Kuşkusuz anadilde konuşmak, anlatmak, yazmak sözcük seçimi ile sınırlı kalmamalıdır. Aynı zamanda anlaşılmayı kolaylaştırmak için tümcelerin kısa ve kolay anlaşılır olmasına da özen gösterilmesi gerekecektir. Tümce yapısı da dilimiz ile uyumlu olmalıdır. Ancak bunlar birlikte gerçekleşirse arı bir dilden söz edebiliriz.

Kısacası en kolay çözüm kendi dilimizden olabildiğince yararlanmak, bu dili kullanmak, bu dilde bilim üretmek ve geliştirmek. Bu hedefin diğer dilleri öğrenmememiz ve bilmememiz anlamına gelmediğini vurgulamalıyız. Her dil büyük bir zenginliktir ama herkesin en önemli zenginliği anadilidir.

Tüm ülkeler anadilleri ile ilerlemeye çalışırken ve Atatürk de bu konuda bize açıkça yol göstermişken başka çözümler aramaya gerek var mı?

Prof. Dr. Süreyya ÜLKER

Marmara Üniversitesi
Emekli Öğretim Üyesi

Değerli Uğraştaşlarım,

Öncelikle beni bu toplantıya çağırmak inceliğini gösteren Prof. Dr. Taner Çamsarı'ya sağ ol der, hepinizi saygıyla esenlerim.

Dirgerlik dilinin özleştirilmesi konusundaki çalışmalarıma 1976 yılında 2. sınıf öğrencisiyken başladım. Bu konuda katıldığım ilk toplantı yine İzmir'de Ege Dirgerlik Yetili'nde Eylül 1977'de düzenlenen 3. Çörbilim Kurultayı idi. O kurultayın duyurusunda çörbilimde terim birliği konusunda bir açık oturum düzenleneceği yazıyordu. Kurultayı düzenleyen Doç. Dr. Fikri Öztop ile yazışarak kurultayda dirgerlik terimlerine bulduğum karşılıkları sergilemek istediğimi belirttim. Kurultayda önerilerimi söyük bildirisi (poster) biçiminde sundum. Ayrıca önerilerimi kapsayan bir çoğaltı dağıttım. Açık oturumu Prof. Dr. Aydın Akkaya yönetiyordu. Katılımcılar Prof. Dr. Turan Kutkam, Doç. Dr. Fikri Öztop, Doç. Dr. Sadi Er, Dr. Yaman Örs idi (Aksu – Öztop 1978). Bütün katılımcılar dirgerlik dilinin özleştirilmesini savunurken Kutkam buna karşı çıkıyordu. Daha sonra uzmanlık öğrenimini yanında göreceğim öğreticim Doç. Dr. Attila Taçoy ile de orada tanıştım. Aramızda bulunan Prof. Dr. Şerefettin Canda ile de orada tanıştım.

Türkçe terimlerle dirgerlik öğrenimi gören ilk öğrenci olduğumu söyleyebilirim. Öğreticilerin ağzından çıkan terimleri Türkçeleştirerek tuttuğum yazıntıları çalışarak dirgerlik yetilini bitirdim. Genel işley sözlüsünde Prof. Dr. İbrahim Ceylan öt torbası yangısına ne dendiğini sordu. Usuma Dilemre'nin türettiği Türkçesi olan ötlükçe geldiyse de Yunanca kökenli Latincesi olan cholecystitis gelmedi. Türkçesinin ötlükçe olduğunu, ancak Latincesini ansıyamadığımı belirttim. Ardından öt torbasının Latince adı vesica fellea olduğuna göre yangısının adının fellitis olabileceğini söyledim. Bu arada Dilemre'nin önerisinin özgün biçiminin ödlükce olduğunu, bunu ötlükçe biçiminde düzelttiğimi eklemek isterim. Çünkü o yıllarda bu terimin kökü Türkçe sözlüklerle yazım kılavuzlarında öt biçiminde yer alıyordu. Daha sonra öd biçiminde yer almaya başladı. Sözcüklerin yazımının sık sık değiştirilmesinin yarattığı kargaşa da ayrıca ele alınması gereken bir konudur. Bu söz çalışmama başladığım yıllarda öt biçiminde yazıldığından bütün çalışmalarıma bu biçimiyle girdi. Bunu değiştirmeyi de düşünmüyorum.

Embilim öğreticilerimizden yarlıgamalı Prof. Dr. Kâzım Türker dirgerlik dilinin özleştirilemeyeceğini, özleştirilebilseydi asetilkoline abdurrahman denmesi gerekeceğini söylemişti. Sözlüğümde asetilkoline abdurrahman demediysem de, sirkemikötözü dedim. Ölçü birimleri, katıt (element) adlarıyla simgeleri, bileşiklerin adlarının özleştirilmesinin ne denli verimli olacağı tartışılabilir. Dilemre de bu tür terimlerin özleştirilmesine girişmediklerini belirtmiştir: "Eğer Türkler medenî dillerini yaparken Alamanlar gibi hidrojen yerine Wasserstoff, yani su-özü, azot yerine Stickstoff, yani boğucu-öz demeğe kalksalardı… Demek olur ki bazı üniversite profesörleri büsbütün çileden çıkacaktı. Halbuki biz bu kadar dil otarşisi yapmak hiçbir vakit istemedik. Türkiyede azot yine azottur. Hidrojen yine hidrojendir. Albümin yine albümindir" (Dilemre 1949). Kullanalım ya da kullanmayalım bunların Türkçe karşılıklarının sözlüklerimize girmesinin kanımca yararı vardır, dokuncası yoktur; çünkü dilimizi varsıltmış olur, ulusal terim dağarcığımızı genişletmiş oluruz.

Geçmiş yıllarda Kadıköy Urayı'nın yayımladığı duyurmanın Feneryolu'ndaki yönetim yerine giderek sözlüğümden armağan etmiştim. Oradaki yetkili bayan sözlüğümü inceledi. Menopozun karşılığını aradı. Aybaşı kesimi olarak verilmiş olduğunu görünce dudak büktü. Beğenmemişti. Bu menopoz teriminin genel dilde yanlışlıkla climacterium anlamında kullanılmasından kaynaklanıyordu. Climacterium gibi bir kavramın aybaşı gibi tatsız çağrışımlar yapan bir sözle karşılanmasından tedirgin olmuştu. Oysa climacterium başlığına baksaydı karşılığının yaş dönümü olarak verilmiş olduğunu görecekti. Bu da dirgerlik terimlerinin kamuoyunda nasıl yanlış anlamlarda kullanılabildiklerine güzel bir örnek.

Balık adlarımızın çoğu Rumcadır. Denizcilik terimlerimizin de çoğu İtalyancadır (Kahane – Kahane - Tietze 1988). Bunlar kökleşmiş, eski alıntılar olduklarından bunların özleştirilmesi bugüne dek düşünülmemiştir. Dirgerlikteyse durum değişiktir. Çağdaş dirgerlik öğretimi ülkemizde İtalyanca olarak başlamış, kısa bir süre sonra Fransızcaya geçilmiştir. Tutucu bir geçmişbilimci olan Yılmaz Öztuna'nın bile son büyük Osmanlı hakanı olarak tanımladığı 2. Mahmut amacının dirgerlik öğretimini Fransızca olarak sürdürmek olmadığını, ulusal dirgerlik dili oluşturulunca kendi dilimize geçileceğini belirtmiştir. Onu izleyen Abdülmecit ise batı yanlısı bir hakandı. Onun döneminde dirgerlik dilini özleştirme çabaları durmuştur. Onu izleyen Abdülaziz ise İslamcıydı. Onun döneminde konuya uygarlıklar çatışması gözüyle bakılmış, Osmanlı dirgerlik dili hızla oluşturularak 1867'de kullanıma sokulmuştur. 1930'lara dek bu dilde eğitim yapılmıştır. Bu dili Türkçe olarak nitelendirmek olanaksızdır. Bulunan karşılıkların çoğu Arapça tamlamalardan oluşmaktaydı. Osmanlılarca kurulan Şam Tıbbiyesi'nde bugün de bu terimler kullanılmaktadır. Osmanlı dirgerlik dili dil devriminden sonra kısa süre içerisinde kullanımdan kalkmış, bugüne dek yerine Türkçesi konamamıştır.

Ülkemizde 60 yıl süreyle Fransızcalarıyla birlikte Osmanlıca terimlerle dirgerlik öğretimi yapılmış olması, bugün Latince terimlerin yanına Türkçelerinin de konabileceği yolundaki savımızın çok önemli bir dayanağıdır. Osmanlıca terimlerle öğrenim görmüş dirgerler aramızdayken bu sav daha kolay savunulabiliyordu. Yıllar geçip de Osmanlıca terimlerle öğrenim görmüş uğraştaşlarımız aramızdan ayrılınca yeni kuşaklara bu gerçeği anlatmak biraz daha güçleşiyor.

Dr. Şefik İbrahim İşçil'in TDK adına düzenlediği sözlüğe (İşçil – Elöve 1944 – 48) TDK'ce 1944'te yazılan önsözde terimlerin özleştirilmesinin dirgerlik öğretimini 2 yıl kısaltabileceği belirtilmiştir. Söz konusu yapıtın 1948'de İşçil'ce yazılan sonsözündeyse 1944'te ulusal eğitim bakanının İstanbul Bilgitayı Bilgibayına basılmakta olan sözlükteki terimlerin kullanılmasını buyurduğunu, bilgibayın yanında bulunan TDK üyesi bir öğretim üyesiyle birlikte, bu terimleri kullanılamaz bulduğunu belirttiğini, konunun ertesi gün bakan, bilgibay, TDK Genel Yazmanı İbrahim Necmi Dilmen arasındaki görüşmeyle çözüldüğünü, Türkçe terimlerin Latinceleriyle birlikte öğretilmesinin kararlaştırıldığını yazmaktadır. Ancak bu karar bugüne dek yürürlüğe konamamıştır.

Dilemre 1945'te TDK Belleteni'nde dirgerlik dilinin özleştirilmesinde izlenmesi gereken yolla yöntemleri ele alan uzun bir yazı yazmış, çördüzenbilim terimlerinin Latincede olduğu gibi işlek terim ekleri kullanılarak bir dizge içerisinde özleştirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Dilemre 1945a). Yine o yıl Gülhane'de dirgerlik dilinin özleştirilmesi konusunda yaptığı iki konuşmadaysa öğretim üyelerine baskı yapılmasının doğru olmadığını, dirgerlerimizin içinden Türkçeye bağlı olmayan bir kimsenin çıkmayacağını belirtmiştir (Dilemre 1945b). Dilemre'nin işlek terim ekleri konusundaki görüşüne katılıyorum. Çalışmalarımı onun bu ilkesi doğrultusunda yürüttüm.

Benden önce söz alan değerli uğraştaşım Prof. Dr. Ali Tahsin Güneş kendisinin terimlerin Latince biçimlerine dayalı bir sözlük düzenlemekte olduğunu söyledi. Bu tür sözlüklere örnek olarak benim sözlüğümü de gösterdi. Sözlüğümü İngilizce yerine Latinceye dayalı olarak düzenlemeyi Angıl - Sakson ekinç ilhancılığına karşı bir başkaldırı olarak görüyorum. Osmanlı döneminde dirgerlik sözlükleri Fransızcadan Osmanlıcaya düzenlenirdi (Lûgat - ı tibbiye 1874, Lûgat - ı tıb 1900). Dil Devrimi'nden önce Ord. Prof. Dr. Kemal Cenap Berksoy Osmanlıcayla Fransızcanın yerini Latinceye bırakmasını önermişti (Berksoy 1929). Dil Devrimi'nden sonraysa dilgibilim (Berksoy 1934, Berksoy - Zeren 1938), yapılışbilim (Ülker 1986, Ülker 2002) terimlerini özleştirerek devrime katılmıştır. Yıllarca sonra 1953 yılında Prof. Dr. Haydar Palavan'ın terimlerin Latince okunuşlarıyla dilimize uyarlanmasını önermiş olması (Palavan 1953) da düşündürücüdür. Berksoy dirgerlik dilimizde terimlerin Fransızcadan çok Latinceye yakın yazımlarının yerleşmesine öncülük etmiştir. Örneğin Fransızca söylenişleri amboliyle enfarktüs olan terimler bugün dirgerlerimizce emboliyle infarktüs biçiminde söylenmektedir. İşçil – Elöve'nin sözlüğü de Fransızcadan Türkçeye düzenlenmiştir. 1960'tan sonraysa İngilizceden düzenlenen sözlükler çıkmıştır (Kazancıgil 1978, Kocatürk 1981, Tuğlacı 1964). Bu sözlüklerde İngilizce terimlerin açıklamaları sunulmakta, çoğu terimin Türkçe karşılığı olarak Fransızcasının Türkçeye uyarlanmış biçimi sunulmaktadır. Bunlara Türkçeye uyarlanmış yad terimleri başa alan sözlükler eklenmiştir (Dökmeci 2002, Noyan – Gürson 1947, Recep 2017). Sonuncusu TDK'ce yayımlanmıştır (Recep 2017). Bu, çok sayıda yad terimin Türkçeye uyarlanmış biçimini TDK'nin yasallaştırması, bunları Türkçe olarak kütüklemesi anlamına gelmektedir.

Sözlüğümün ilk basısı 1986 yılında İnkılâp Kitabevi'nce yayımlanmıştır (Ülker 1986). Daha önce resimli anatomi sözlüğü adlı çeviri yapıtımı yayımlamış olan kitabevi (Feneis 1979) bu sözlüğün de iyi satılacağını ummuştu; ancak kitabın satışı yüz güldürücü olmadı. Sözlüğün 90 000 terimlik bütünlenmiş 2. basısı da yine İnkılâp Kitabevi'nce

yayımlandı (Ülker 1991). Sözlüğün daha sonraki basılarınıysa (Ülker 2004, Ülker 2009) kendim yayımlamak durumunda kaldım. 2009 yılında yayımladığım 4. basıda 94 000 terime yaklaşılmıştır. Karşılaştığım bütün güçlüklere karşın sözlüğümü güncelleme, yanlıştan arındırma çalışmalarımı sürdürüyorum. Daha son sözümü söylemedim. Beş yıl sonra yeni bir bası yapmayı düşünüyorum.

Kırk üç yıldır sürdürdüğüm çalışmalarımda iki içten arkalayıcım oldu. Bunlardan ilki yarlıgamalı Işınbilimci Dr. Rüştü Ergun idi. İkincisiyse değerli büyüğümüz Sindirbilimci Dr. Nidai Sulhi Atmaca. Kendisi sözlüğümde sunulan terimleri kullanarak çok sayıda yapıt verdi (Atmaca 2008, Atmaca 2010, Atmaca 2016). Bunların arasında bir sindirbilim terimleri sözlüğü (Atmaca 2002) de var. Türkçenin sorunlarını ele aldığı Çırpınış (Atmaca 2004) adlı yapıtı da büyük bir araştırma ürünü. Atmaca çapında 10 yandaşım olsaydı Türk dirgerlik dilinin bugünkü durumunun daha değişik olacağını düşünüyorum. Ergun'u yarlıgamayla anıyor, Atmaca'yı saygıyla esenliyorum. Yarlıgamalı Dilemre'nin ardından Ord. Prof. Dr. sanını taşıyan çok sayıda öğrencisi içten ağıtlar yakmışlar (Ülker 2005), ancak içlerinden onun dilevini savunup ileri götüren olmamıştır. Onun dilevini savunmak ölümünden yirmi otuz yıl sonra bana kalmıştır.

——— ▪ ———

KAYNAKLAR

Aksu Y, Öztop F. III. Ulusal patoloji Kongresi 19 – 21 Eylül 1977:Bornova, 1978.

Atmaca NS. Sindirim hastalıklarında Türkçe terimler sözlüğü. Türk Gastroenteroloji Vakfı. Ankara, 2002

Atmaca NS. Çırpınış. Toroslu. İstanbul, 2004.

Atmaca NS. Sindirim hastalıkları. http://www. sindirimbilim. com/, 2008.

Atmaca NS. Sindirim hastalıkları temel kılavuzu. Ankara, 2010.

Atmaca NS. Sindirim aygıtının divertikül hastalığı. Türk gastroenteroloji Vakfı. Ankara, 2016.

Berksoy KC. Türkçede ilmî ıstılahlar meselesi, yeni Türkçe bilgi diline yabancı bir dilin nüfuzu. İstanbul, 1929.

Berksoy KC. İnsan teşrih modeli. Kanaat. İstanbul, 1934.

Berksoy KC, Zeren Z. İnsan anatomi modeli ve terimleri. Kanaat. İstanbul, 1938.

Dilemre SA. Hekimlik dili terimleri. Özel incelemeler. Türk Dili Belleteni 1945a; III (1-3): 1 - 132.

Dilemre SA. Tıp terimleri üzerine iki konuşum. Ankara, 1945b.

Dilemre SA. Dil devrimi için II. Terimler meselesi. İstanbul, 1949.

Dökmeci İ. Tıp dilinde yeni cep sözlüğü. Nobel. İstanbul, 2002.

Feneis H. Resimli anatomi sözlüğü. Çev. Ülker S. İnkılâp. İstanbul, 1979.

İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944 - 1948.

Kahane H, Kahane R, Tietze A. The lingua franca in the levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin. ABC. İstanbul, 1988.

Kazancıgil A. Tıp sözlüğü. İngilizce - Türkçe. Ankara, 1978.

Kocatürk U. Açıklamalı tıp terimleri sözlüğü. Erzurum, 1981.

Lûgat-ı tıb. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye. İstanbul, 1900.

Lûgat-ı tıbbiye. Cemiyet-i Tıbbiye-i Osmaniye. İstanbul, 1874.

Noyan F, Gürson CT. Küçük tıp terimleri kılavuzu. İstanbul, 1947.

Recep ÖF. Göz bilimi sözlüğü. TDK. Ankara, 2017.

Tuğlacı P. Tıp sözlüğü. 2. bası. Ankara, 1973.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. bası. İnkılâp. İstanbul, 1981.

Ülker S. Cumhuriyet döneminde tıp dilini Türkçeleştirme çalışmaları. Dirgerin Sesi 2002; 12: 60 - 90.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 3. bası. İstanbul, 2004.

Ülker S. Ölümünün ellinci yıldönümünde patolog, adlî tabip, dilci, politikacı Saim Ali Dilemre. Dirgerin Sesi 2005; 15: 31 - 36.

Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 4. bası. İstanbul, 2009.